

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

III. évfolyam – 2008. február–március

100 ÉVES A NYUGAT

*IRODALOM
ÉS ÚJSÁGÍRÁS*

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

10–11.

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, III. évfolyam; 2008. február–március

A TARTALOMBÓL

(Részletes tartalomjegyzék az utolsó lapon)

Bényi Árpád akvarelljeiről (11)

Holló László fotóarchívumából (35)

A névadó portréi a Latinovits Kávézóban (52)

Reneszánsz év: Józsa Lajos Mátyás-szobrai (57)

Irodalom és újságírás (88)

100 éves a Nyugat; Móricz Zsigmond és a Nyugat (105)

Toronynapló (131)

Kiadja: a szerző

4027 Debrecen, Füredi út 67/B. fszt. 2.;

telefon: 20/ 965–2921; e-mail: ferko24@freemail.hu)

Nyomta: ONIX Nyomda Kft.; felelős vezető: Dr. Karancsi János.

Kötészet: Kapitális Kft.; tulajdonos: Kapusi József.

ISSN 1788–8034

A folyóirat árus forgalomba nem kerül. Megjelenik 700 példányban.

Megtalálható a könyvtárak olvasótermeiben

(Debrecenben és Hajdú-Bihar megye városaiban, a debreceni középiskolák könyvtáraiban; Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Szolnok–Jász–Nagykun és Bács–Kiskun megye egyes múzeumaiban).

Fellapozható a *Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban* (Erdélyi Mártánál, a Déri Múzeum Baráti Köre szervezőjénél), a *Déri Múzeumban*, a *Debreceni Művelődési Központban és egységeiben* (Belvárosi, Homokkerti, Újkerti, Józsi, Kismacsi Közösségi Ház, Debreceni Mű-Terem Galéria, Tímárház–Kézművesek Háza, Amerikai Kuckó), a *Holló László Galériában*, a *Misztika Galériában*, a *Havrics Galériában*, a *Koncz Művészeti Galéria Kft. Cívís Art képkeretezőjében*, a *Jászai Antik Klub és Antikváriumban*, a *Csokonai Házban*, a *Fókusz Könyvárúháiban*, a *Trombitás Sörözőben*, a Pulykakakas Üzlet- és Irodaház *Latinovits Kávézójában*, a főtéri *Korzó Kávézóban*, a *SULISZERVIZ Oktatási és Szakértői Irodában*, illetve egyes képzőművészeti események helyszínein.

Köszönet a folyóirat támogatóinak!

A Néző • Pont főtámogatója:

DR. KARANCSI JÁNOS és KOSZORÚS ERIKA

(Onix Nyomda Kft.)

KAPUSI JÓZSEF

(kötészet: Kapitális Kft.)

TÓTH GÁBOR – KARTONPACK RT.

SIPOS LÁSZLÓ – Pulykakakas Üzlet- és Irodaház;

DEBRECENI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT

HORVÁTH LAJOS – HBZ Kft. és HBZ Galéria;

ALMÁSI ISTVÁN – Lucullus Étterem

BOROS JÓZSEF – Debrecen

CÍVIS HOTELS Zrt. – Debrecen

DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS

ÖNKORMÁNYZATA

DÉRI MŰZEUM BARÁTI KÖR

ÉHN JÓZSEF

– Társaság a Kárpát-medence

Magyarorszáért

ENDRÉSZ BOLDIZSÁR

– Jászai Antik Klub és Antikvárium

GERGELY ATTILA – Színforrás Kft.

HAVRICCS MIKLÓS – Havrics Galéria

Özv. HOLLÓ LÁSZLÓNÉ MAKSA OLGA

JLD. Kft. – Budakeszi

Dr. JUHA ENIKŐ művészettörténész

KISS ÁRPÁD – Vár Galéria

KONCZ SÁNDOR

– Debreceni Kortárs Művészeti

Közhasznú Alapítvány

KÖLCSEY FERENC REFORMÁTUS

TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLA

Tudományos és Művészeti Bizottsága

MAKSAI JÁNOS festőművész

MÁTÉ LÁSZLÓ kulturális menedzser

MAJOROS LÁSZLÓ – Misztika Galéria

PAPP GYULA ezredes

PÉTER GÁBOR – Péter Képerkeztetés

és Holló László Galéria

SER–MÜLLER Kft.

SÓVÁRI GABRIELLA

Korzó Kávézó és Édesség

Dr. SZÓKE KÁLMÁN – Berettyóújfalu

VOJTINA BÁBSZÍNHÁZ – Debrecen

**SULISZERVIZ Oktatási
és Szakértői Iroda Kft.**
4024 Debrecen, Kossuth u. 42.
Pedagógiai Intézet • ECDL Vizsgaközpont

VOLKSBANK
MAGYARORSZÁG

ADÁNY LÁSZLÓ (Csokonai Ház);

DAVID BEERI (festőművész);

DEBRECENI KÖR DÁMA EGYESÜLET;

HORVÁTH IBOLYA (festőművész);

JÓZSÁNÉ BÍRÓ MÁRIA (Debrecen);

LÁPOSI TERKA (képzőművész);

NÉMETH RUDOLF (Hosszúpályi);

továbbá: dr. Barta Erzsébet, Bresnyánszky Lászlóné, dr. Csohány János, E. Lakatos Aranka (szobrászművész), Erdélyi Márta, Girasek János, Holló Ila (festőművész), Jaszovics Gizella, Kállai Tibor, Kármán József, Korompai Balázs (muzeológus), dr. Kovács Anna, dr. Major Józsefné, Márián Katalin, dr. Márton Gyula, Mester József, Nagyné Kiss Katalin, Nagy Zoltán, Nagy Zoltánné, Németh Rudolfné, Polgár Sándor, dr. Rab Ferenc (ügyvéd), dr. Ráthonyi György, Rózsa János, R. Poncz Mária, dr. Rózsa Jánosné, Szabó Sándorné, Székely Tiborné, Tamás–Kis Andrásné, Tóth Lászlóné, Vántsa Zoltán (költő), Virág Sándor

Gonda Zoltán: Metamorfózis

ÁMOS

Újabb művek az Antal–Lusztig-gyűjteményből

Muzsikus lettem volna egyszer,
talán egy másik életemben.
S egy húrba mérve angyalokkal,
össsezárult az ég felettem.

Én nem bántottam soha senkit.
– Ez volt az én legnagyobb bűnöm?
Látom, ahogy fekszem a sárban,
a Napot a szívembe gyűröm.

Jelenések jönnek, a lovak
patáin vér s parázna gennyek.
Sivallni kezd a húr a tűzben...
Felébredek egy angyal mellett.

Ámos Imre hegedül

*A fotó Egri Mária
Ámos Imre-monográfiájában
jelent meg
(Budapest, 1980.
Gondolat Kiadó,
Szemtől szemben sorozat)*

Ámos Imre *Muzsika* című, 1941-ben készült nagyobb méretű tusrajza legalább három szempontból is teljesen Ámos-i (ide is kölcsönöztem a Mødemben megvásárolt katalógusból).

A figuraképzés, a kompozíció, illetve a tárgyasított vízió egyetlen gesztusban megfogalmazott esszenciája mellett arra is felfigyelhetünk, hogy az amúgy hétköznapiak tűnő szituációban valami szokatlan dolgot fogalmaz meg. A cselló és a hegedű egy kézben van, a finom, zenei átlényegülés szándéka azonban most hiábavaló – akár csak a fogason árválkodó kabát céltalan lebegése az anyagtalan semmiben.

S mintha a két hangszer kioltaná egymást (egymás életét): a csellóbűgású fájdalmat szinte széttöri a hegedű indulata...

Csellót, hegedűt (mint motívumot) Ámos Imre visszatérően alkalmazta munkáin, fiatalkori lapjaitól kezdve. A zene mindig fontos szerepet játszott Ámos életében. Egri Mária hívta fel a figyelmet arra: több kísérlete maradt ránk, amikor a zenehallgatás érzelmi hőfokának megfelelő kilengésekkel és vonalsűrűséggel, oszcillogramszerű jeleket rótt papírra. Több vázlat szerepel hagyatékában zeneszokról, karmesterekről, sőt zeneszerzéssel maga is próbálkozott. Egy-egy zenei élmény hatását feljegyezte naplójába, de leírta versben is. A hangszer nála legtöbbször jelképelem, a vágyott és elérhetetlennek tűnő éteri harmóniát fejezné ki, de a hangszer és környezet viszonya a korrall szemben érzett expresszív indulati viselkedésről szintén tanúskodik.

Azt is tudni szerettem volna, mi adja a zene varázsát. Nem véletlenül iratkozott be zeneelmélet tanulására. 1936 decemberében ezt írta naplójába: „Nagyon örülnék, ha valamennyire kielégíthetném zenei kívánságaimat. A komoly zene-csinálásról vagy megértéséről sajnos már lekéstem, talán egy másik életben muzsikus lehetek.”

Ámos Imre:
Muzsika (tus, papír – 1941)

Ámos Imrét eredetileg Ungár Imrénék hívták, még Nagykállóban, ahol 1907-ben született, ám zsidó identitásából fakadóan (melyben egyébként művészetének legfontosabb képi forrását is felfedezte) felvette az Ószövetség első kisprofétájának, Ámosnak a nevét.

Ámos Imre bibliai illusztrációja (tus)

Ám a prófétai szerepvállalása nem is szerep volt talán számára, hanem küldetés-felismerés – töretlen hitét a „tisztán látókban” vagy az egyszerű, hétköznapi emberi józanságban még a munkatáborok sem tudták megváltoztatni (a Szolnok melletti munkaszolgálatból 1944 őszén indították Németország felé, és Thüringiában látták utoljára).

Egyik versében azt írta: „Nem rak-tam fészkeket magas sudarakra / Fáradt madarakkal / Emlékkavicsok sem fedik síromat” – felesége, a szintén képzőművész Anna Margit könyveivel siratta el magát, látva sorsát,

amint beteljesül: János jelenéseinek hitleri Nagy Parázna képében. Versében írta ugyancsak, hogy: „Sorsomat megélem majd egy szép napon”.

A sorsát elfogadta, háborús naplójegyzeteiből még a derű sem hiányzik, nem úgy a grafikáiból és festményeiből. Súlyos látomások ezek, nyoma sincs annak a könnyedségnek, amit Chagallnál látunk, akivel pedig gyakran rokonítják – talán csak a származás miatt, hiszen Ámos Imre magát nem a könnyű álmok éteri muzsikájával röptette, hanem sötét és szorongásos bugyrokot járt be. Verseiben profetizálta szebb jövőjét (a Modemben a művész születésének centenáriuma még 2007 decemberében megnyitott, február 17-ig látogatható tárlaton az 1941 és 1943 között írt költeményei Jordán Tamás előadásában kísérik a látványt), ami leginkább az utókor igazolására vonatkozott.

Ámos Imre: Torzó (tus, papír – 1943)

Ámos Imre:
Háborús angyal
(tus, papír – 1944)

Egyik levelében még arról panaszkodott, hogy szívesen ajándékozna grafikát bárkinek, jó volna, ha legalább valami csekély érdeklődést mutatnának az emberek a művészetek iránt – s bár nem teremtett iskolát, halála után felismerték rendkívüli eredetiségét és tehetségét (igaz, életében is kapott elismeréseket, még ha a kortársi elismerés összehasonlíthatatlan is volt máig egyre növekvő kultuszával).

S nem is csak a szentendrei Anna Margit–Ámos Imre Múzeum ennek a hagyaték az őrizője, de a legnagyobb honi kultuszápoló Antal Péter, kinek jóvoltából – az Antal–Lusztig-gyűjtemény anyagát bemutató sorozat legújabb állomásaként – több mint 130 Ámos-alkotás reprezentálja az életművet a Modemben.

A grafikák (tus, szén, ceruza, linómetszet), akvarellek és festmények, valamint a vázlatkönyv-lapok, színes tanulmányok torzóban maradt, mégis teljesnek tűnő életműről számolnak be. (A kiállított anyagban egyébként több olyan grafikai alkotás is található, amelyet korábban soha nem láthatott a nagyközönség.)

S éppen a gyakran vonalakra redukált, kemény tisztaságban, a groteszk líraiságban is felmutatható grafikai sokárnyalatúság – akár mint reprezentáns jegy is – értékelteti át velünk az Ámos Imrének tulajdonított látomásos jelleget. Magát bár nevezte „víziós festőnek”, ez a vízió azonban nem látomás volt, annak álomszerű értelmében, inkább tisztán felragyogó prófétai látás, a lelkéből előtörő szellemi üzenetkép pontos rögzítése.

szükségképpen metafizikai mederbe tereli. Ámos munkáin egy ház nem pusztán ház, egy ember nem pusztán ember.”

Tehát mindennek transzcendens vonatkozása van, és így lehet pontosabb a szintén önmagát jellemző másik stílusminősítés, az „asszociatív expresszionizmus”. A kép immár képzet is, mely elementáris erővel társul az ösztönivel és a tudatfelettiel- Vagy miként monográfusa, Egri Mária művészettörténész írja – a második, 1938–39-ig terjedő periódusát jellemezve – nála az álomlátó és az álom együttesen jelentkezik.

Gulyás Gábor igazgató katalógus-bevezető szövege szerint (habár jelképrendszere az utolsó korszakban közvetlenül is utal a 2. világháború éveire) „nem szimbólumok, hanem többnyire alakok és tájak hordozzák a szellemi tartalmat, mégpedig olyan esszenciálisan, ami a műértelmezést

*Ámos Imre: Menekülés Sodomából
(tus, papír – 1940 k.)*

*Ámos Imre:
Fekvő akt
(szén – 1932)*

TÜKÖR ÁLTAL SZEMÉRMETLENÜL

A novellát SOLYMOSI GÁBOR festőművész munkái illusztrálják

Martinka Emíliának alapos oka lehetett feltételezni, hogy leskelődnek utána. Hűvös borzongás kerítette hatalmába testét arra a gondolatra, hogy nézik. A fürdővizet már megengedte, a víz csobogásából hallotta, hogy nagyjából félig lehet a kád. Felkapcsolta az összes villanyt, még az olvasólámpát is az ágya mellett. Kinyitotta az ablakot, ami nemcsak azért lett volna minden más esetben felelőtlen cselekedet, mert kint a közelgő tavasz ellenére sem mutatna többet a hőmérő négy-öt foknál, hanem a lakás fölszíni voltából adódóan sem, hiszen bárki beláthatott a túloldalról.

Csak hogy Martinka Emília éppen aznap volt harmincéves. Ez persze nem ok arra, hogy mutogassa magát és megfázzon. Kicsit szomorú volt, hogy senki nem hívta meg vacsorázni. Az előző barátja egy hete költözött vissza a feleségéhez, új partnert pedig még nem volt ideje beszerezni, mert fáj a foga. Előző nap végre betömette, mert az mégsem lett volna szép dolog, hogy egy fogfájás elrontsa a születésnapját.

Emília tetszett saját magának, ezért azt gondolta, hogy mindenkinek tetszik. Szépségétől elbűvölve, most nehezen tudott mit kezdeni azzal a helyzettel, hogy éppen senki nem udvarol neki. Tisztában volt vele, hogy nőnek születni nagyjából azt is jelenti, mint beleszületni egy kijelölt és körülhatárolt térbe, amely a férfiak fennhatósága alatt áll. Mondhatni, nem túl nagy a mozgástér, de egy berendezési tárgy ne is akarjon magának végtelenséget.

Mindenesetre, nagyon is jól tudta, hogy a férfiak megállás nélkül figyelik, így neki is szakadatlanul figyelnie kell önmagát, szinte állandóan együtt kell élnie saját énképével. Mindegy, hogy megrakott bevásárlókocsival áll sorban a pénztárnál, vagy hirtelen kicsordulnak a könnyei a buszmegállóban, mert eszébe jut, hogy a barátja megcsalta a saját feleségével. Valaki mindig nézi, és ő arra gondol, hogy most azt látják, amint a sorban áll, vagy ahogy a buszra várva sírdogál. Női személyazonossága ezért mondhatni, két részre bomlik: ő maga is azt figyel, hogy figyelik őt.

A férfiak ráadásul mindig alaposan szemügyre veszik, mielőtt megszólítanak. Előbb látják, és annak tükrében viselkednek vele így vagy úgy,

hogy milyennek látják. Emília rájött arra, hogy ha szeretné megtartani önállóságát a férfiak által behatárolt szűk térben, akkor valamilyen cselhez kell folyamodnia. Pontosan úgy kell viselkednie, olyannak kell látszania, amilyenek a férfiak szeretnék őt látni. Azonosulnia kell a férfi szempontjaival.

Egyszer, még egyetemista korában, azt mondta neki a magát afféle bölcs, ám korántsem megkeseredett Casanovának tituláló nagybátyja, hogy a férfi mindig cselekszik, a nő pedig mutatkozik. A férfiak a nőket nézik, a nők a mások által nézett önmagukat figyelik. Akkor azt gondolta, hogy ez minimum hét mázsás baromság, és különben sem lehet magyarázat arra, hogy a férfiak vajon miért szeretnék mindig előbb lefeküdni a nővel, és csak utána foglalkozni a lelkével.

Később jött rá arra, hogy ha eljátszsa: úgy viselkedik, ahogyan a férfiak szeretnék, akkor meglepően könnyen tudja irányítani őket. Csupán arra kell figyelnie, hogy ne azonosuljon az eljátszott viselkedésével, mindig tisztában kell lennie a szerepével. Martinka Emília azonban nem számolt a megszégyenüléssel, ami egyenes következménye volt szemérmetlenségének. Tudta, hogy nézik, szerette, ahogy nézik, szerette felkelteni a másokban a vágyat, és észre sem vette, hogy lassan tárggyá változik.

Kint már sötét volt, a gyér utcai világításban nem látott senkit, csak a madarak énekeltek, de Emília biztos volt benne, hogy valaki előbb-utóbb észre fogja venni meztelenségét. Nem tudta volna megmagyarázni ezt az ötletét, de az öle mélyéig borzongott, amikor tenyerével végigsimított fedetlen mellén, és arra gondolt, hogy meglesik. A ráömlő fényben, a kintről beáradó hűvös fuvallatban, ötvenhét kiló erotikává változott. Szemérmetlensége kérkedő lett. Ő volt Zsuzsanna, és kint rekedtek a vének.

Ezt az érzést csak még tovább fokozta benne, amikor eszébe jutott egy korábbi találkozás. Megismerkedett

ugyanis egy festőművésszel, aki egyszer arra kérte, hogy legyen a modellje egy aktfestményhez. Emíliának tetszett az ötlet, hogy tükör előtt kell állnia, meztelenné bújni ki a ruháiból.

Tintorettónak van egy képe, mondta a festő, ahol Zsuzsánna tükörben nézi magát. Csatlakozik az őt nézőkhöz. Tulajdonképpen ettől kezdve szimbolizálta a tükör egyben a női hiúságot is. Festettek egy ruhátlan nőt, mert élvezték a szépség látványát, de a kezébe adtak egy tükröt, és a kép címe a „Hiúság” lett, így a saját örömeikre meztelenül ábrázolt alakról erkölcsi ítéletet mondhattak. Persze, a tükör igazi szerepe azért más, magyarázta a festő. Azért van a képen, hogy a nőt a benne gyönyörködők bűnrészesévé tegye, hiszen önmagát a meztelen nő is elsősorban látványként kezeli.

Emília azt mondta a festőnek, hogy csókolja meg és szeretkezzen vele. A festő elhárította az ajánlatot, azt mondta, hogy akkor soha nem lesz Emília testéből festmény. Ahhoz ugyanis, hogy a meztelen test akttá válhasson, úgy kell nézni, mintha tárgy volna. Emília nem látott semmi kivetnivalót abban, hogy tárgy legyen. Maszturbálni kezdett. A festő odament hozzá, rádobott egy törölközőt, majd kikacagta Emíliát, hogy nincs benne semmi izgalmas, sórt, neveléses, ahogyan kérkedik a vággyal. Különös, hogy egy festő mondja ezt, de a szép test hiúsága a legértelmetlenebb büszkeség a földön. Emília sírni kezdett, azt mondta, hogy a visszautasítás megalázás. A festő igazat adott neki, és széttárta a kezét, hogy ő megmondta előre.

Emília éppen fürdeni készült. Vajon már nézi valaki odakintről? Felállt, hallotta, hogy a fürdőkád lassan megtelik, el kell zárni a vizet. A kádban ülve hirtelen félni kezdett, a madarak is elhallgattak, zajt hallott a szobából. Mi van, ha valaki bemászott az ablakon? Ő nem azt akarta, hogy megtámadják, hanem azt, hogy meglessék. Fürdőköpenybe bújt, vizes hajára egy törölközőt csavart. Remegve lépett ki a fürdőszobából.

Az ablakban egy varjú gubbasztott. Legalább egy percig nézték egymást, Emília a varjú nézésében ott látta az összes férfi tekintetét. Aztán a madár oldalt fordult, és darabos mozgásával nekirugaszkodva elrepült. Búcsúzóul káromgott, mintha csúfolódott volna a nővel. Kááár, kááár... – s Emília szinte magába roskadt.

Óvatosan kinézett az ablakon, senki nem volt az utcán. Elhúzta a sötétítőt, két vizespoharat félig öntött konyakkal. Tekintete fennakadt a szemközti nagytükörben. „Jól elcseszted magad” – mondta –, és inni kezdett.

„SZÉPSÉG ÉS FÁJDALOM”

„Szépség és fájdalom” (kép, irodalom, gondolat Goya, Blake és Kondor művészetében) címmel láthattunk az elmúlt év őszén nagyobb szabású tárlatot a Kölsey Központban, Debrecenben. Francisco Goya *Szeszélyek (Caprichos)* című, teljes, 80 darabos rézkarc-sorozata köré komponálták a rendezők Kondor Béla néhány nagyobb méretű olajtáblájával ritmizált sokszorosító grafikáit (rézkarcokat, linókat, litográfiákat), és a térnek egy kisebb szegletét Milton *Comus* című pásztor költeményéhez William Blake által 1815 körül készült vízfestményei kapták. Az utóbbiak nem az eredeti képek voltak, hanem az OSZK-ban őrzött 1890-es kiadású könyvillusztációk. A Kondor-műveket (a grafikai és festői életmű reprezentatív darabjait) összesen négy múzeum gyűjteményéből válogatták. Goya 1799-ben befejezett sorozatának (ugyancsak az OSZK-ból kölcsönzött) lapjai az eredeti lemezokről később levett nyomatok. A Goya-lapokat szintén szöveges reflexiók kísérték: Pérez Sanchez, a Prado nyugdíjas igazgatójának a Caprichoshoz írt magyarázatai, melyeket a művész későbbi, kétértelmű, egyszerű talányos és szentencia-szerű kommentárjai alapján készített.

Korábban azt terveztem, hogy a kiállítás lehetséges együtthangzásairól írok, erre azonban már egy utalásos kísérletet tettem a *Debrecen* hetilapban megjelent cikkemben. Néhány megjegyzés erejéig most don Francisco sorozatánál maradok.

Azért is, mert nem a szépségről, de sokkal inkább a rútságról tanúskodnak a lapok, az emberi nemet torzító bűnökről, egyház és világ elborzasztó

romlásáról Goya korában. Sorozata miatt nem véletlenül állították inkvizíciós ítélőszék elé, majd engesztelésül (s véde a megsemmisítéstől) a művész ajándékozta a királyi háznak a nyomólemezeket. Goya a csúfságot is mint az igazság megtestesülését fogalmazta meg, itt a szépség valóban nem tartalmi, hanem esztétikai minőség, a kompozíció lett művészigleg is szép az igazságmomentum révén.

Francisco Goya:
Nézd, milyen ünnepélyesek
(rézkarc – *Caprichos, Szeszélyek, 63.*)

A Goya-sorozatban igen erőteljes az érintettek érzékenységét a végletekig fokozó társadalomkritika mellett a pokoljáró belső küzdelem – nem véletlenül beszél Lion Feuchtwanger

Goya-életregényében a megismerés gyötrelmes útjairól. A víziók és a képi mitológia egyaránt a társadalom mély ellentmondásaiba enged bepillantást.

Francisco Goya:
Az ész álma szörnyeket szül
(rézkarc – Caprichos, Szeszélyek, 43.)

S nem a 80 lapos *Szeszélyek* volt Goya egyetlen monumentális grafikai vállalkozása. A társadalmi látszat és a spanyol mélyvalóság között feszülő ellentmondásokat egyfelől a szörnyek és démonok szimbolikus alakjaival benépesített, egyházi s világi álszent-ségtől terhes atmoszférával érzékeltette, majd egy évtizeddel később, a spanyol függetlenségi háború alatt, 1808-ban készítette 82 lapos rézkarc-sorozatát *A háború borzalmairól*. A *Desastros de la Guerra* ismét szabadjárá engedte fantáziája szörnyalakjait,

de az elnyomás szimbolikus ábrázolása lett a *Disparates* (*Eszét vesztett*, illetve *Proverbios – Közmondások* – címen ismert) 27 lapos sorozata, és a *Bikaviadal* lapjain szintén emberi-hatalmi küzdelmek allegóriáit látjuk.

Több tanulmányt, elemzést, esszét és regényt olvastam Goya életéről és művészetéről, a legközelebb azonban nem egy művészettörténész, hanem a művészettörténet terén magát tudatlannak valló José Ortega y Gasset egy lehetséges Goya-életrajzhoz készített feljegyzései kerültek hozzám. Ortega a Goya-legendát szembesítette a ráköltésektől megfosztott létezőkkel, a művészettörténészeket is arra ösztönözve, hogy lépjenek ki a mesevilágból, habár Goya megmagyarázhatatlannak tűnő művészi viselkedése nehéz feladatot ró az utókor kritikusaire. Mindenesetre támpontot adott ehhez Ortega hipotézise, mely szerint a magasabb rendű életelvekkel való késői (40 éves korában bekövetkezett) találkozás kétféle hatást tett Goyára. Törést okozott benne, végérvényes kettősséget hozva létre, kialakult a születése és ifjúsága óta meglévő népi lelkesége és a „felsőbbrendű, szinte már éteri normák kusza szövevénye, mely kiragadja a vele született ösztönösségből, és arra készíti, hogy *másfajta* életet éljen”.

Goya pedig sem a hagyományok, sem a „kultúra” világába nem tudott beilleszkedni (ennek jótékony hatása volt lényé mélyebb, szellemi zónáinak feltárása, eredetiségének felszabadítása, de) állandó lett rossz közérzete és a bizonytalansága; gyötrődő magányba zárkozott, és nem a környezetétől, hanem saját magától szívtá el az életet.

AZ AKVARELL KALANDJÁRÓL ÉS A SZELLELEM ANYAGGÁ VÁLÁSÁRÓL

*Tüzes színek – in memoriam Bényi Árpád festőművész
(akvarell kiállítás a Belvárosi Galériában)*

Bényi Árpád festőművész több mint egy éve hunyt el, 2006 karácsonyán, 75 éves korában. Életmű-kiállítását – benne az 1956 utáni terror és börtönévek utolsó éjszakáig szüntelen nyugtalanító emlékének képeivel – még megélhette.

Halála után szerető özvegye, Lenke asszony kiállításon mutatta be a városnak adományozott festményeket. 2008. január 22-én, a Magyar Kultúra Napján a Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában rendezték meg a művész utolsó éveiben (2001–2006 között) festett akvarelljeinek kiállítását. A szintén '56-ra asszociáltató tárlat 55 akvarellje mellett láthattuk (ötvenhatodiként) egyetlen olajfestményét is, az utolsó önarcképet.

Akvarelljeivel önálló nagytárlaton először találkozott a közönség. Korábban (2003-ban) a Thermál Hotelben egy konferencia kísérő rendezvénye volt az a Bényi-kiállítás, ahol már az akvarellbe rejtett arcát is bemutatta a művész. S engem ért a szerencse, hogy tolmácsolhattam ezeknek a munkáknak az üzenetét.

Talán azért is, mert a legelsőők között voltam, akik láthatták az akvarelleket. Még 2001 nyarán, Hajdúszoboszlón, a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep ottani Cívis tagozatán. Szinte a gyermek rajongásával beszélt az új élményről, s rakta elém a lapokat. Árpi bácsi megszerette az akvarell-technikát, tudatosan kezelte a pillanatnyi révületnek is utat engedő anyagot.

*Bényi Árpád
akvarellje*

A művész özvegye, Bényi Árpádné is azt emelte ki, hogy tüzes és mély színeket tudott megőrizni akvarelljein, hasonló intenzitást érve el velük, mint az olajképekkel. A vízfestményekre általában jellemző líraiság helyett ezek a művek drámai erejűek – tolmácsolta a művésztársak észrevételét Lenke asszony.

Bényi Árpád:
A Nagyerdő szélén
(akvarell, 2002)

A kiállításon szereplő lapokat összekapcsolja a Nagyerdő és környékének témája. Sorozatot alkotnak a pusztuló fák képei (*Az erdő sebei I-VIII.*) A másik nagyobb sorozat tárgya szintén a Nagyerdei Park (*Park-erdő I-IV.*), de felcsendül a zeneszó is az erdőben. Bényi visszatérő motívuma volt a csellózó fiú, másik jellegzetes témája pedig zenélő muzsikuskoké (*Muzsika, Zene az erdőben*).

A hegedű – mellette a cselló és a furulya – Bényi Árpád több kitűnő akvarelljén megjelenik, a zenei élmény allegóriájába öntött expresszív drámaiság sikolt keresztül a színeken és az üresen hagyott fehér felületen. A már-már az olajképek szögdróttjait idéző kusza vonalak itt a hegedű elpattant húrjai – valami-

lyen belső, mély megindultság festői vonalkódjai –, melyek a megbomlott és a folyton keresett külső és belső világharmonia felé vezető Ariadné-fonalak toposzával teszik lüktetően érzékivé a látomást.

„Van valahol egy varázsló, aki nemcsak eget és földet és vizet, állatokat és növényeket, férfit és nőt, az embernek félelmet, vágyat és szerelmet teremtett, hogy meg ne haljon, hanem színeket is. És mindig akadnak varázslók, akik a színekkel eget és földet és vizet, állatokat és növényeket, férfit és nőt, az embernek félelmet, vágyat és szerelmet teremtnek, hogy meg ne haljunk.”

Ez volt a mottója 2001-ben annak a mintegy 50 oldalas kis kötetnek, amit Bényi Árpád 70. születésnapjára állítottam össze – egyetlen példányban, ajándékom gyanánt a művésznek. A vele készített interjúim, kiállításának megnyitói, reflexiók és

recenziók, verseim szerepeltek benne. A *Vázlat* és *A festő mondja* című versek már megjelentek a folyóirat 2006-os legelső számában, *A görények tanították énekelni a pacsirtát* című műtermi beszélgetést a művész beválogatta az *Ecset és stafeláj* című

könyvébe. Az ennek a könyvnek az olvasása közben írt esszé *A mozdu-lat halála éltet* című tanulmánykötetben jelent meg.

Az alábbi nyolcsoros verset még a *Kékezüst* című 1999-es kötetben adtam közre.

PIPACS SZÓL

(Bényi Árpádnak)

Előbb a szirmok zizegése.
Hártyabordákon át suttog a nap.
Vízparti fák lobbannak, s íme
a virág is mind karneváli maszk.

Pipacs szól. Zúg, akár harangok
riasztanak tűzre, harcra, gyászra.
Előbb Krisztus zenésze hangol,
majd beledalol a szörnyű szép magányba.

„Megfelel az én hirtelen haragú természetemnek”

Bényi Árpád festményein üzenetet hordozó, kultúrák, világok és érzelmek között közvetítő szerepet töltenek be a fények és színértékek, az a fajta kromatikus tisztaság, melynek erőnyalábjai oly gyakran virágokat és lombokat növesztenek.

Bényi még véletlenül sem hagyott volna ki egyetlen szoboszlói művésztelepet sem. Ha nehezen is engedelmeskedtek csontjai, rendületlen alkotott. 2001 nyarán itt kezdett el akvarelleket festeni, melyek (bemutató)

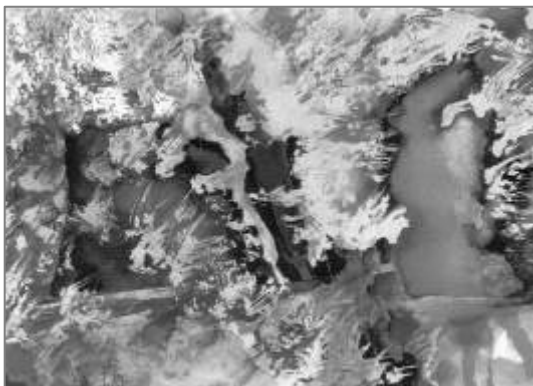
kis kollekciójával találkozhattunk az olajképek mellett a 2001 novemberében a Déri Múzeumban (a művész 70. születésnapja alkalmából) rendezett tárlaton is. A hajdúszoboszlói *Szókimondó* című folyóiratnak készített művésztelepi riportban a Bényi Árpáddal folytatott műtermi beszélgetést is felidéztem:

– „Rokkantságom” okán kényszerültem arra, hogy akvarellezek. A véletlen aranybányát kínált, s az idő eldönti majd, hogy lesz-e belőle arany

– magyarázta a művész, kinek szobájába még nem tudtam bekopogni úgy, hogy ne munka közben érjem.

Panaszkodott, hogy a festőállványt már se a dereka, se a lába nem „bírná”, nehéz a mozgás, fájdalmai vannak – de minden rosszban van valami jó, csak fel kell fedezni, élni kell a kínált erénnyel:

– Csodálkozom is, hogy fél évszázados festői pályafutásom alatt nem kerültem közvetlenebb viszonyba az akvarellal. Az olajhoz való előkészületek hosszabb időt vesznek igénybe, most pedig villámgyorsan kínálkozik a megvalósulás, Bevallhatom, hogy ez az én hirtelen haragú természetemnek is egészen jól megfelel. Kedvemre való, hogy szinte egyetlen gesztussal végérvényesen tudom helyükre tenni a színmezőket, és már csak arra kell vigyáznom, hogy megőrizzem kromatikus tisztaságukat. A másik erénye pedig az ennek a technikának, hogy ha nem sűrű kötőanyaggal dolgozik az ember, az ecset és a papír közötti találkozásnak kiszámíthatatlanul sok lehetősége várja a megvalósulást. Beleértve tehát a véletlen szerepét is, számos alkalom adódik az improvizációra.

„Nem lettem hűtlen az olajhoz – tiltakozott Bényi Árpád –, de szeretem az új kalandokat!” Majd arról beszélt, hogy a festőszándék az anyagi világon túl van, mikor arról faggattam, hogyan közelít a művésztársak produkcióihoz. Tudniillik, évek óta Bényi Árpád volt az, aki a telep záró kiállításain értékelt a művésztársak itt született alkotásait.

– Dehogy értékelem! A minősítésbe soha nem kívánok belemenni. Az nem az én dolgom. A telepzáró tárlatokat ajánlva, mindig inkább az ihlet szónál általam sokkal jobban szeretett és igazabbnak tartott festőszándék anyaggá válásának, inkarnálódásának az állomásait írom le, és csak azt, ami leolvasható a képről. S miután leírtam az ecset és a konkrét kép találkozásának a kalandját, a képpé válás vajúadásait, azzal már nem foglalkozom, hogy mit gondolt a festő – mert a festő nem gondol semmit, csak fest –, és azzal sem, hogy milyen lelki tényezők irányíthatták ebben a vajúadásban.

Az értékelés tehát nem dolga, ismétli meg, s közben végigpásztáz az ágyat teljesen beborító újabb akvarellek során, de a figyelmességgel tartozik a kollégáknak, a kiállításon megjelent közönségnek és azoknak, akik fenntartják ezt a művésztelepet.

– Hiszen az embertelené váló világban az emberiség számára teremtenek egy szigetet, ahol a szellem is jól érzi magát, és indítást érez arra, hogy anyaggá váljon.

*Bényi Árpád:
Az erdő sebei
(akvarell, 2002)*

ONNAN I.

(Egy hiábavaló magyarázat-kísérlet)

Képeket akartam elemezni, de rájöttem hiányosságaimra. Amit innen látok, az csupán illúzió. Végigolvastam azokat a szövegeket, melyeket Bényi Árpád munkáiról, kiállításairól, általam elképzelt művészi világról s a nekem is megnyíló emberről írtam.

Sziromszárnyak festékráncos röppenését látom, mikor naponta többször a falamon lévő virágszendéletekre tér tekintetem. Érzékelem az időt a víz partján, valamilyen tavaszi tobzódás terjed szét a térben.

A teret idővel mérjük, mondják a tudósok, az a bizonyos negyedik dimenzió pedig nem más, mint a tér-idő, ami nem azt jelenti, hogy meg lehet számolni a kiterjedést, hanem azt, hogy egy bizonyos pillanatba, egy adott térbe minden lehetséges történés belefogalmazódik.

Valami hasonlót jelenthet az „onnan” is, a negyedik dimenziót, a tér-időt.

Valami isteni átalakulás megy végbe a festőben, amikor úgy alkot, mint Bényi Árpád.

Mi innen vagyunk a képen, ő pedig onnan. Nem a festmény túloldalán, hanem a térré vált síkban, ezzel együtt abban az időfolyamban, amelynek kezdetét és végét is megjelöli az anyag.

A szellem anyaggá válik, az anyag pedig szellemmé, vissza. A művész mindig újrajátssza ezt a feladványt. Csak ő tudja megtenni, mert ő van onnan.

Onnan van, a képből.

Benne van az anyagban szelleme, s egy idő után csak azt látja – onnan –, hogyan mozdul meg kezében az ecset (ez a mozdulat előbb csak ideges remegésnek, majd egy örült karmester pálcatáncának tűnik); milyen színeket kever (de vajon rajta múlik-e a szín?); azt látja, hogy egy bizonyos idő után hogyan vezeti a kezét a festék és a gesztus, hogyan változik meg az arca (hogyan változik vissza egy csecsemő arcává a mágusé); miként lobban a tűz tekintetében, szinte már hallja a sámándobokat; s bizonyos mértékben el is csodálkozik önnön révületén, hiszen onnan minden olyan egyszerűnek és természetesnek tűnik.

Én csak azt látom – innen –, hogy van egy vízpart, és vannak virágok. De az „onnan” maga a víz, és maga a virág. Nekem még soha nem sikerült megoldanom ezt a feladványt. Nem én játszom vele, ezzel a feladvánnyal, hanem ő velem.

Így csak a zsenik tudnak játszani, mint ez az atyai barát, segítő gondolati társ, s aki ezt az „onnan”-t szeretné értelmezni, lehet bármilyen művelt és érzékeny, csak a mesterember szintjén maradhat – innen. Ha pedig mégis amoda akar kerülni, azt gondolván, hogy képes bármiféle magyarázatra, akkor ezen az úton jó irányban halad afelé, hogy kontár maradjon.

Hogyan is tudhatnám, hogy mi van „onnan”?! Az anyag és a szellem körbevesz, de nem vagyok benne. Vagy mégis maradt esélyem erre?

Talán a költészet az a másik varázsigé, amely megengedi a sejtést. A szavak mögött rejtőzködő képek megnyílhatnak, kibonthatják a szirmokat, tetten érhetik az időt, és bár nincsen terük – teret még teremteni sem tudnak –, felvehetik azt a minőséget, amit az egyetlen vízcseppben összesűrűsödött mindenség jelent.

Így tehát, ha mégis izgat ez az „onnan”, nem képeket kell elemezni, nem saját szubjekcióimat kell belevetítenem a képbe, mintha azok valóban onnan erednének, hanem verset kell írni.

Mert „onnan” van a vers is.

ONNAN II.

Víz tükrebe nézel – nincsen másik oldal.
Homlokod kivérzik, verekszel a holddal.

Virág se úgy nyílik, árnyékát, letépted –
fűharmat még őrzi cinegényi lépted.

Odaérsz reggelre vizek peremére,
s nem tudod, az Isten mély egekkel mér-e.

Szemed vörösétől, ahol szikra pattan,
felizzik a szándék kéklő, holt agyagban.

Összefér a lélek két térnek határán
tűzzel és a széllel. S hogy mit hord a hátán,

keresztet raktak-e csontjaiból vagy dalt
énekelnek érte, s megérik a vagdalt,

égetett hús szagát a legbensőbb szörnyek... –
nem tudja az ember. Csak görnyed, csak görnyed,

cipelve a holdat, s a mázsás súly alatt
csak átváltozott: csend lett. Csak ember maradt.

*Bényi Árpád:
A nyár virágai
(80x50 cm, olaj –
1999)*

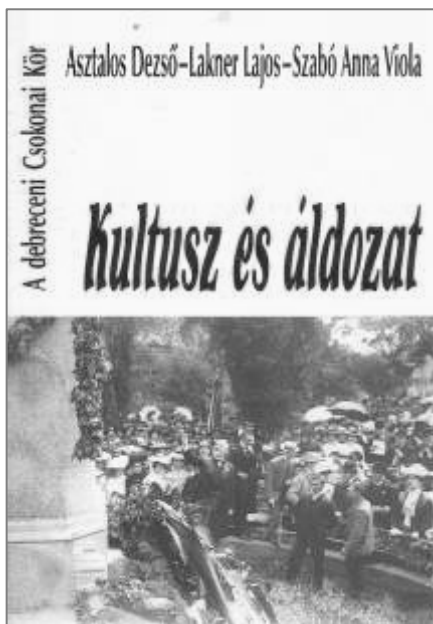
„A történet folytatódik – kortárs művészek Van Gogh nyomában” címmel nyílt kiállítás január közepén a Modemben. Az Arles-i Vincent van Gogh Alapítvány válogatott anyaga – egyetlen magyarországi helyszínként – került Debrecenbe, és a megnyitó ünnepségen – egyetlen magyarországi festményként – Halász János alpolgármester adta át Yolande Clergue asszonynak, az alapító-elnöknek Bényi Árpád *A nyár virágai* című festményét, amelyet a művész özvegye ajánlott fel az alapítványi gyűjteménynek.

SZENTÉLY ÉS TUDÁSHELY

Lakner Lajos, a Déri Múzeum igazgatója válaszol

„Kultusz és áldozat” címmel egy majdnem hatszáz oldalas könyvet kaptam még 2006-ban a Déri Múzeumból. A város kulturális életét több mint fél évszázadon keresztül alakító, s legalább az 1920-as évekig meghatározó debreceni Csokonai Kör történetét feldolgozó tekintélyes kiadvány egyik szerzője Lakner Lajos volt, aki a magyar szakos tanári diploma megszerzése után muzeológusként dolgozott 1991-től az Irodalmi Múzeumban, 2006 őszén pedig annak vezetője lett. Egy év múlva, 2007. október 1-jétől, sikeres pályázata után, a Déri Múzeum (egyben a Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Igazgatósága) élére nevezte ki a fenntartó megyei önkormányzat. Munka várt rá bőven, nemcsak házon belül, de a sajtó munkatársait is hamarosan összehívta, hogy beszámolva terveiről a médiumoknak, megvalósításukhoz a nyilvánosság segítségét is kérje. Arról beszélt, hogy a más intézmények mellett a múzeumok életét és munkáját is egyre jobban ellehetetlenítő gazdasági környezet ellenére szeretné elérni: az emberek újra azt érezzék, hogy „illő” múzeumba járni, hogy a helyi közösségben tudatosuljon: a kiállítások róla és érte szólnak, egyúttal pedig önismeretre is serkentenek.

Lakner Lajos főleg a 19. századi és a századforduló irodalmával foglalkozott eddig. Sajtó alá rendezte Oláh Gábor nagyon tanulságos naplóját, melyet 2002-ben adtak ki. Bekapcsolódott a Kölcsey kritikai kiadás munkálataiba, készíti a Kölcsey-kronológiát, s ennek háttéréhez írt egy elméleti tanulmányt. Mint a fent idézett könyvcímből is kiderül: másik érdeklődési területe az irodalmi kultuszok kutatása. Tagja egy, az erre a kutatásra épülő OTKA-programnak, készül a kultuszkutatás internetes honlapja, amelynek ő a szerkesztője. Foglalkozik továbbá a múzeumtörténettel, e tárgyban szintén több tanulmánya jelent meg. Lakner Lajos a Debreceni Egyetemen éppen most fejezi be PhD-tanulmányait (a Csokonai-kutató Debreczeni Attila a témavezetője).

Magam egyáltalán nem lepődtem meg, amikor megtudtam, hogy disszertációjában a debreceni Csokonai-kultuszt dolgozta fel. Mint a *Kultusz és áldozat* című munkában is megjegyezte: a címben szereplő két szó kulcskifejezés. A Kör legfőbb törekvése is az volt, hogy Csokonai kultuszát ápolva Debrecen nemzeti, kulturális jelentőségét is kiemeljék, s ennek érdekében semmilyen áldozattól nem riadtak vissza, vagy legalábbis a város közösségéért való áldozathozatal volt önképük legfontosabb eleme.

Aktuális lehet ez az üzenet most is, illetve személyesen Lakner Lajos céljait és helyzetét is jellemezhetik a címszavak. A növekedő számú és súlyú feladatok és a szűkülő anyagi lehetőségek, a szakmai és a (mondhatni) diplomáciai érvek összehangolása, a meglévő múzeumi hagyományok folytatása mellett az újak megalkotása mind azt mutatja, hogy sok a tennivaló. A múzeum – számos egyéb jellemzője és kötelezettsége mellett – afféle kultuszhely is, ahhoz pedig, hogy egy szélesebb helyi közösség a státuszszimbólum mellett kulturális identitásánál fogva is magáénak érezze az intézményt, bizony, nem kevés áldozatra van szükség.

Lakner Lajossal még az Irodalmi Múzeumban (de már a Déri Múzeum igazgatói székének megszavazott várományosaként), magánbeszélgetéseken és nyilvános művészeti eseményeken, de elektronikus levelezés útján is többször váltottam szót, míg elkészült ez az interjú. (A tegező formát indokolja, hogy ismeretségünk régi keletű – együtt jártunk például a Kossuth-egyetemre.)

– *2007. október 1-jétől vagy a Déri Múzeum igazgatója. Nem szerencsés, hogy egyszerre sokat kérdezek, de némi magyarázatot igényel, hogy lássuk, az irodalmi múzeum csendességéből miért léptél hirtelen egy harci terepre. Mi ösztönzött arra, hogy beadj a pályázatot, mi volt a kihívás? Milyen korlátokkal szembesültél? S mivel az is nyilvánvaló, hogy szűk korlátok közé rendszerint nem vágyik egy vezető, hogy érezd: milyen, eddig nem érzékelt lehetőségek nyílnak előtted és a Déri Múzeum előtt?*

– Úgy éreztem, hogy véget ért a Déri Múzeum egy korszaka, új pályára kell állítani az intézményt. Ez első sorban azt jelenti, hogy újra el kell érni: a debreceniek és a megye lakói

ismét a sajátjuknak érezzék a múzeumot. Hogy úgy gondoljanak a Déri Múzeumra és annak társintézményeire, mint ami a múltjuk emlékeit őrzi. Tehát, ha oda betérnek, önmagukkal is találkozhatnak, és megtudhatják, honnan jöttek. Ugyanígy el szeretném érni, hogy a múzeum olyan kulturális hely legyen, mint például a színház, ahol néha illik megjelenni. Vagyis a jó értelemben vett reprezentáció, önmegmutatás helye legyen. Céлом az is, hogy minél több kulturális intézménnyel alakítsak ki partneri viszonyt, vagyis minél inkább beleszójuk magunkat a (helyi és az ennél tágabban értett) kultúra termékeny hálójába. Szeretnék érdekes kiállításokat. Olyanokat, melyek az ötlettől a megvalósulásig a múzeum munkatár-

hari vagy a Hajdúsági Múzeum érdekei sérüljenek, s ha szükség van valamilyen szervezeti átalakításra, ott a szakmaiságnak kell érvényesülni. És foglalkozni kell a vidéki emlékházak kérdésével is.

– *Kutatási területed a(z irodalmi) kultusz. Ennek analógiájára hadd kérdezzem meg: a múzeumi kultusz létezik-e ma?*

– A múzeumok újra a reneszánszukat élik. A statisztikák a látogatók számának folyamatos növekedéséről tanúskodnak. Az úgynevezett megatárlatokon képesek akár órákat is sorban állni a látogatók, hogy találkozhassanak a „nagy ember” festményeivel, alkotásaival. Ez egyértelműen arra utal, hogy a múzeum fontos, kultikus helyként jelenik meg. Minden bizonnyal ennek oka főleg az, hogy itt eredeti tárgyakat lehet látni, miközben a világban mindenütt csak másolatokkal találkozhatnak: értem ez alatt a „megcsinált” sztárokat vagy a virtuális világokat és embereket. Az más kérdés, hogy a mega-kiállítások mennyire alakítják át az emberek gondolkodásmódját. Az azonnali hatást illetően szkeptikus vagyok. Abban azonban nem, hogy ha valódi szellemi munka áll egy nagy produkció mögött, az bizonyíthatja, hogy a szenzáció vagy popularizálódás nem feltétlenül jelent értékvesztést.

– *Maradjunk kicsit még a kultusz-kutatás területénél. Fel tudod-e használni annak tanulságait a mostani munkádban?*

– A kultusz-kutatás egyik legfőbb tanulsága, hogy a kultúra rétegzett, és minden rétege egyaránt fontos. Vagyis: egyrészt nemcsak a magas kultúra, hanem az úgynevezett tömegkultúra képviselőire is érdemes fi-

gyelni, továbbá nemcsak a profi értelmezők és a kultúragyártók, hanem a laikus közönség kultúrafogyasztó és -alkotó tevékenysége egyaránt fontos. A kultúra használatának tehát sokféle módja van. A kutatások során az is világossá vált, hogy a laikusok a kulturális alkotásokat elsősorban személyes és közösségi identitásuk megalakítására és fenntartására használják. S ha jól meggondoljuk, ez a „műalkotások” létezésének legfőbb értelme – lehetőséget teremtenek erre.

Igaz, Luhmann nyomán leírható a művészet is autopoetikus rendszerként, ez azonban csak akkor releváns, ha csak a művészeti irányok és kísérletek egymásra való hatására vagyunk kíváncsiak. A múzeumot hosszú ideig ilyen magas kulturális intézménynek tekintették, ahova, ha belép a látogató, el kell ájulnia a megilletődöttségtől, és ahol nem lehet más dolga, mint ámulni. Épp a múzeumra irá-

nyuló kultusz kutatások egyik legfőbb hozadéka, hogy az ámulás nem tekinthető pusztán passzív és terméketlen magatartásnak, hiszen e látogatók azt a közös horizontot tartják fenn, amely egy közösség létezéséhez elengedhetetlenül szükséges. Nem szeretnék persze az itt bujkáló veszélyről, a manipuláció lehetőségéről sem hallgatni. Hisz a múzeumok és a kultúra aktív formálói irányíthatják az ámulást, megszabhatják, milyen kulturális értékeket tartson fontosnak egy közösség tagja. Összességében azt lehetne mondani, hogy fontos megőrizni a közösség ámulásra való igényét és képességét, de fontos az is, hogy újra és újra felszabadítsuk őket ezek alól a kötetmek alól.

– A sajtóbeszélgetésben, de gondolom, az intézményi fórumokon is elhangzott, hogy a múzeum nemcsak a múltnak a tárgyak révén formálódó megjelenési helye, nemcsak szentély, illetve tudáshely, hanem része a szórakozásnak, valamint nélkülözhetetlen a pedagógiai szerepe. Hogyan lehet egyszerre szakrális hely és hétköznapi „tartozék” az életünkben?

– Ez a kettősség valóban szembe-tűnő. A múzeum egyszerre szakrális és hétköznapi hely. A múzeumok eredetileg a nagyközönségtől elzárt terek voltak, csak kevesen léphettek be a Wunderkammer-ba. A 19. század folyamán váltak a tömegek igényeit is kielégítő intézménnyé. Ez azonban nem jelentette azt, hogy titokzatosságukat is elveszítették volna, hiszen a nemzeti lét reprezentatív intézményeivé alakultak át. Olyan helyé, ahol a nemzet tagjai (a látogatók) meg tudhatják, miért lehetnek büszkék arra, hogy az adott nemzethez tartoznak. Nem lehet véletlen az sem, hogy

a 19. században létrejött múzeumok a nemzeti dicsőség csarnokai is voltak. A Nemzeti Múzeum alapítói a kezdetektől igyekeztek kialakítani a magyar nemzet panteonját. A múzeumok e szerepe, jellege a mai napig megőrződött. A legaktuálisabb példa rá Déri Múzeum Munkácsy-terme. A képek megdöbbennek a látogatókat, könnyekkel küszködnek, miközben azt érzik, hogy jó magyarnak lenni. Ráadásul a nemzeti érzés összekapcsolódik a vallásos érzéssel. Sokan térdre borulnak Munkácsy képei előtt. Van igény tehát arra, hogy a múzeumok továbbra is szakrális helyek legyenek. És hiba lenne ezzel nem számolni. Ugyanakkor nem is kevesen vannak azok, akik mást, a sokkal hétköznapiabb igényeiket szeretnék kielégíteni, ha múzeumba jönnek. Közelebről is meg szeretnék ismerni a múlt egy szeletét; szép tárgyakban szeretnének gyönyörködni; egy jó délutánt akarnak eltölteni (a kiállításban sétálgatni, beszélgetni, közben meginni egy kávé, teát). Át kell tehát gondolni a múzeum tereit – szeretnénk például egy múzeumi kávéházat és egy ajándékboltot is kialakítani. Ez a látogatói magatartás sokkal inkább a tanulás-hoz és a szórakozáshoz áll közel. Ma egyre inkább (és újra) fontosnak tűnik a múzeum és az oktatás kapcsolata. Déri Frigyes többek között azért adta Debrecennek a gyűjteményét, mert a városnak volt egyeteme, és abban bízott, hogy az egyetemisták majd jó hasznát veszik tanulmányaik során. Az egyetemistákat mi is szeretnénk megszólítani, éves bérletet kínálunk, illetve szakdolgozati témákat írunk ki számukra. A múzeumok megint arra törekednek, hogy egyre gazdagabb programokat kínáljanak

az iskoláknak, hogy részt vegyenek az élethosszig tartó tanulás folyamatában. Számítunk a pedagógusok közreműködésére, még több tárlatvezetést szeretnénk tartani, s elfogadjuk a Déri Múzeum Baráti Körének ötletét, mely szerint a Medgyessy-emlékmúzeum látványszobáját egy kulturális és művészeti közösségi helylé alakítsuk. Tehát nemcsak az eddigi múzeum-pedagógiai foglalkozásokra építénénk, hanem minél több csoportnak, civil szerveződésnek is otthont kínálunk. Ugyanígy a múzeumok szeretnék a maguk szeptét kiszakítani a szórakozásból is, olyan programokat ajánlani, ahol a látogatók, a családok elsősorban kellemesen érezzék magukat, kikapcsolódjanak és feltöltődjenek.

A Medgyessy-emlékmúzeum kortárs kiállítóterme az „Ezüst Négyszög” nemzetközi triennálé anyagával – a műalkotások is jobban érzik magukat, ha élet van körülöttük

Fotók: Andics Árpád

– Az említetteken túl mit lehet tenni még azért, hogy egy múzeumba lépve, valóban „otthon” legyen az ember?

– A legfontosabb, hogy a látogató úgy érezze, itt, ha nem is minden, de sok minden érte történik. Nem minden, hisz a tárgyknak is megvannak a maguk igényei. De a kiállításoknak és a hozzájuk kapcsolódó különböző kiadványoknak, programoknak olyanoknak kell lenni, hogy a látogató részese lehessen a múzeumi történéseknek, eseményeknek. Ha tudósként tényekkel szemesítjük őket, akkor érthető módon úgy érzik, hogy nekik semmi dolguk nincs, csak fel kell nőniük a muzeológusok fejében meglévő nagy tudáshoz. Ez rossz érzéssel tölti el őket, hiszen sejtik, hogy ez soha nem lehetséges. Úgy kell tehát a tudást bemutatni, hogy a látogató kapcsolódni tudjon hozzá, megmozgassa addigi ismereteit, például nyugodtan kérdezhessen, és a kérdésre kapjon is választ. Az is fontos, hogy a múzeumi programok és kiállítások a látogatók személyes érzelmeit szintén megmozgassák. Jó lenne, ha egyre többen úgy éreznék, hogy olyan problémákat mutat be a kiállítás, ami a sajátjuk is. Végül a látogatónak nemcsak bent, a múzeumban kell otthon lennie, de már a múzeum külső környezetében is. Szeretnénk több programot kivinni a Déri Múzeum elé, és kihasználatlannak érzem a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum tereit.

Magában a Medgyessy-szárnyban (az életmű megbonthatatlansága és a helyszűke miatt) megmaradnának a hagyományos tárlatvezetések, de a kortárs kiállító-terem és az említett látványszoba mellett egyszerre mozgalmas és bensőséges (szabadtéri) programokat lehet szervezni az udvarra. S továbbra is hangsúlyozva a szerencsére elég jól kiépített nemzetközi kapcsolatokat s a múzeum tudományos jellegét, fontosnak tartom az interneten való megjelenést. Az adatbázisok és a szolgáltatások legyenek elérhetők a kutatók és laikusok számára egyaránt. Szeretném, ha minél többen találnának friss, hasznos, érdekes és játékos információt is múzeumunkról a világhálón. Eszembe jutott például egy speciális honlap ötlete: a Debreceni emlék. – Megfelelő szakmai kontroll, szerkesztés mellett ide mindenki feltehetné a saját, Debrecenről őrzött képét, archívumát vagy levéltárát. A múzeumnak egyre több barátira kell szert tenni, nem hagyva ki ebből a vállalkozói réteget sem. Ha valaki úgy érzi, hogy ő maga is része a múzeum életének, akkor arra előbb vagy utóbb úgy fog tekinteni, mint saját ügyére.

– *Milyen lesz a Déri Múzeum öt év múlva? S milyen látható jelei lesznek már most a programoknak?*

– Erre még csak részben tudok válaszolni, hiszen örökölttem sok mindent. Tehát még nem teljesen szabad a pálya. De van néhány súlyponti kérdés, ilyen például a megyei múzeumi hálózat sorsának szakmai szempontok szerinti elrendezése. Vagyis az a kérdés, hogy mi legyen a megye Debrecenen kívüli múzeumaival. Úgy

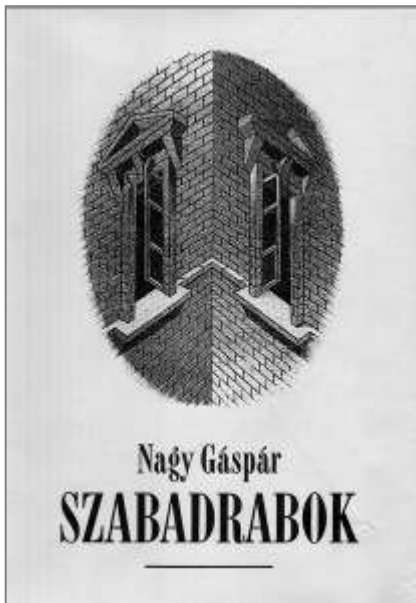
tapasztaltam, hogy a Déri Múzeum osztályai egymással párhuzamosan működnek, és kevés a közös munka. Ennek elősegítésére indulásként egy olyan kiállítást tervezek, amelyben valamennyi osztály részt vesz. Mint fentebb is utaltam erre: kiemelkedően fontosnak tartom, hogy ebben az évben minél több kulturális intézménnyel és civil szervezettel alakuljon ki együttműködésünk. Kiemelt feladat a különböző oktatási intézményekkel (óvodától az egyetemig) való partneri viszony kialakítása. Elengedhetetlen a gyűjteményfejlesztés szempontjainak végiggondolása. Mit gyűjtsünk, és mit ne? Mit feltétlenül, és mit semmiképp? Végig kell azt is gondolni, hogy a gyűjteményezés és a kutatás csak a múltra vagy a jelenre is irányuljon. Minél gazdagabb és kreatívabb programokat kell kínálnunk a kiállítások mellé. Érdemes újragondolni a Medgyessyben lévő Kortárs Galéria feladatát, sorsát. Elevenné kell tenni a helyi művészekkel való kapcsolatot, függetlenül ízlésüktől és elkötelezettségüktől. Be kell őket vonni a múzeum, e kiállítóhely arculatának kialakításába, lehetőséget kell adni, hogy esetleg egy-egy kiállítás „házigazdái”, kurátorai legyenek. De persze mindenek előtt meg kell találni: mi is a Déri Múzeum és intézményeinek küldetése. Erre most nem válaszolok. Nem azért, mert nincs elképzelésem, de a kollégáimmal közösen szeretném ezt kidolgozni, ahogyan a stratégiai tervet is. Vagyis 2008 az (újra)alapozás évének tekinthető. A megváltozott kulturális közegben újra meg kell találni a Déri Múzeum helyét és szerepét.

TISZTESSÉG, BÁTORSÁG, TEHETSÉG; AZONOSULÁS, TAGADÁS, KÍVÜLLÁLLÁS

A költő halálának évfordulóján

Nagy Gáspár-émlékestet rendezett a Déri Múzeum Baráti Köre

Nagy Gáspár József Attila-, Magyar Örökség- és Kossuth-díjas költő, prózaíró, szerkesztő 2007. január 3-án hunyt el – 57. éves korában.

A halálának egyéves évfordulójára a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum kortárs kiállítótermében rendezett est előkészületei már az ősszel elkezdődtek. Erdélyi Márta, a baráti kör szervezője Székelyhidi Ágoston művészeti íróval és Andics Árpád fotóművésszel közösen válogatott abból a 2003-ban, a debreceni Költészeti Fesztiválon dedikált *Szabadrabok* című verseskötetből, mely csupa olyan költeményt tartalmaz, amit a hatalom cenzúrája

1968 és 1990 között nem engedett megjelenni a korábbi könyvekben.

Jelzés értékű volt, hogy a mintegy 100 fős közönség Lakner Lajost, az új múzeumigazgatót is a résztvevők között láthatta, aki bevallottan és programszerűen is a korábbinál nagyobb mértékben számít a Déri Múzeum Baráti Körének munkájára, mely így ténylegesen hozzájárulhat a múzeum nyitottá válásához.

S az idei évet egyébként is kiemelten gondolja a kör – emlékeztetett rá köszöntőjében dr. Lovas Márton elnök, hiszen évfordulójuk van: 1928 óta folyamatosan működnek, s ezt a jubileumot még színesebb, változatosabb és sokrétűbb programokkal kívánják emlékeztetessé tenni.

„*Kellett a bizonyosság. Szólitottak (...) Elfoglalt Közép-Európa (...) Felelős álom-játékos lettem*” – hallottuk Meres János színművész előadásában, majd Varga Magda operaénekes, Erdemes Művész, a Csokonai Színház Örökös Tagja, az általa írt dallamra énekelte el Nagy Gáspár 1976-ban írt *Sírfelirat* című versét, és az Ady Endre Gimnázium Várhalmi Ilona által felkészített drámatagozatos diákjainak összeállítását követhettük figyelemmel.

Nagy Gáspár művészete és emberi tartása a tisztesség, bátorság, tehetség egymást erősítő példája volt a magyar irodalomban. „Egész személyisége, művészete tisztaságot sugároz, és tisztaságot követel” – írta róla monográfusa, barátja és szerkesztő-

társa, Görömbei András irodalomtörténész, s az estnek mintegy mottója is volt ez utóbbi mondat. S mindenki hozzáolvashatta még Görömbei sorait: „A hazugság, a történelmi tudatavar, a történelmi és kulturális nemzetszűkítés, öncsonkítás ellen küzdve adott és ad példát arra, hogy a modernség és közösségi küldetés, hagyományok gazdag sokféleségéhez való kötődés és korszerű újítás, erkölcs és esztétikum nem kizárják, hanem feltételezik egymást.”

A versblokkok között Nagy Gáspár művészetéről, szellemi jelentőségéről Székelyhidi Ágoston tartott előadást, aki először még 1981-ben írt esszét az akkor 32 éves költőről. A *Dörömbölés a gyerekszobából* című írás az *Alföldben* jelent meg 1982-ben (amit ez alkalommal Erdélyi Márta olvasott fel, Bertha Zoltán irodalomtörténész egyik újonnan megjelent, Nagy Gáspárról szóló emlékezésével együtt).

Kiemelt üzenete volt Székelyhidi esszéjének, hogy a hatalom igyekezett minden, igazságkereső megnyilvánulást gyermeki tudatlanságként feltüntetni, a bezárt felnőttekkel el akarta hitetni, hogy még gyerekek, miközben a képzeletbeli gyerekszobából valódi dörömbölés hallatszik. (Alább a két részletben elhangzott előadásnak a szerkesztett, rövid összefoglalását adom közre.)

Nagy Gáspár halálának egyéves évfordulóján is az élő életművet kell idézni. Azt mondta magáról negyvenéves korában írt, itt is elhangzott prózai emlékezésében, hogy késve született. A magyar szellemi életben korán és későn jövők egyaránt vannak. Az ő későn jövésének oka van: megvárta, amíg szólították. Nagy

Gáspár ugyanis két korfordulót ívelt át életével és művészetével is, az 1956-os és az 1989-es '90-es fordulót. Miben állt ez a megkésetttség? Ahhoz a nemzedékhez tartozott, amely történelmi nemzedékként 1956 és '68 után indult.

Nagy Gáspár életművéről Székelyhidi Ágoston tartott előadást

Fotók: Andics Árpád

Ha Nagy Gáspárt szólították, akkor ez a korszak szólította őt. Érvényes a megállapítás rá is, hogy minden alkotó személyiség tudatosabban teszi fel a kérdéseket, és tudatosabban válaszol, mint mások. Nagy Gáspár számára az emberi lét hármass viszonyulása mindennél fontosabb volt. Kivel és mivel azonosuljon? Kit és mit tagadjon? Kin és min álljon kívül?

Azonosulás, tagadás és kívülállás – az 1956 és 1968 utáni korszakban a nem szabad, a kényszerített vagy a korlátozott választás egészen más sík-

ba helyezi az alapviszonyulásokat. És ha adott lett volna a szabad választás lehetősége, ezekre egyértelmű válaszokat lehetett volna megfogalmazni.

A megkésettség hitelességet jelentett, attól kezdve, hogy az 1970-es évek elején megjelent a magyar költészetben, határozottan tudta a választokat. Ebben ő minden egyes mozzanatot világossá tett.

Számára a szabadság az igazságot jelentette. Meg kell ismerni az igazságot, '56 és '68, illetve az egész korszak igazságát. Nem az a fontos, hogy ki milyen életkorhoz tartozik, sokkal fontosabb, hogy milyen történelmi nemzedékhez. Nagy Gáspár költői magatartása ezért minduntalan visszanyúlt a múltba, a hagyományba, azzal azonosult, ami számára az igazságot jelentette: a néppel, a nemzettel, a keresztény erkölcsiséggel. Ami ennek ellentéte volt, azt tagadta. És nem vállalt kívülállást, a bibliai üzenetet követte: az igen legyen igen, a nem legyen nem! Nem tartozott a nagy kívülállók közé, az ő mítoszuk álmitosz, nem tudják kimondani az igent és a nemet, így nem tudnak azonosulni sem.

Ez a „megkésettség” alakította ki benne a megbizonyosulás magatartását. Első jelentkezésétől kezdve sokan figyeltek rá azok, akiket az igazság és a hitelesség vonzott.

S hamarosan nemcsak a magyar költészet élvonalába került, de elnyerte íróársai, szellemi társai bizalmát, ezért lett a Magyar Írószövetség titkára. S amikor a nagy igazságok egyikét kimondta, 1956-ról, lemondott a titkárságról, hogy megmentse az írószövetséget.

Az igazságok elmaszatozásának és a megtévesztéseknek a világában az egyetemes magyarság megszólítása mellett, a népi-nemzeti hagyományok talpra állítása mellett érvelt. A rendszerváltozás után a hitelesség keresésének korszakát élte meg, ismét választokat keresett az új kérdésekre.

Megérezte: neki azért a szabadságért kell küzdeni, hogy megtalálhassa és kimondhassa az igazságot.

Debrecenben pedig nemcsak barátokat talált, hanem az irodalmi napok keretében felfedezhette az itt gyökerezett és megerősödött népi-nemzeti hagyományok és értékek bűvópatak-kénti felszínre bukkanását.

*A Nagy Gáspár-
emlékestén
mintegy 100-an
vettek részt a
Medgyessy-
emlékmúzeum
kortárs kiállító-
termében*

Erős kötődése talán abból is adódik, hogy a hagyományt és a korszerűséget ötvözte alkotói életművében.

Sokárnyalátúságához hadd vázoljak egy hasonlatot. Ha egy domborzati térkép nincs térbe állítva és betájolva, láthatjuk bár a folyókat, a hegyeket, csak éppen nem tudjuk, hogy hol vannak, melyik földrészben, melyik országban. A domborzati térkép csak akkor válik teljes igazsággá, ha térbe helyezzük és betájoljuk. Nagy Gáspár művészete soha nem elégedett meg csupán a domborzati térképpel. Saját életművét is tudatosan úgy építette fel, hogy minden jelenséget belehe-

lyezett a hagyományba, a történelmi és emberi térbe, figyelemmel követve a jelen tájolását, tehát hogy mi a jó, és mi a rossz, mi az igaz, és mi a hamis.

Ezért lehetett alkotói életműve végtelenül sokszínű, a vizsgált tárgy minden viszonyulási oldalát átélte és kifejezte. Képes volt egyszerre érzelmes és tárgyias, játékos, elemző és meggyőző, ironikus, gúnyos vagy nyers lenni. Groteszk és ironikus, biblikus és zoltáros, érzelmes és kifinomult, drámai és tragikus – mind-mind Nagy Gáspár, és a teljes igazság tájolása ez.

HÍREK

Tisztújítás a Déri Múzeum Baráti Körében

Megújult az ország legrégebben, folyamatosan működő múzeumi baráti körének vezetősége.

2007. november 26-án a Déri Múzeum Dísztermében tartott közgyűlésen a jelenlévők elfogadták a korábbi ügyvezető alelnök, Vargáné Szathmári Ibolya múzeumigazgató és a kör titkára, Molnárné Mayer Mária külügyes muzeológus írásos lemondását. Mindketten nyugdíjba vonultak. A Baráti Kör alapszabályának megfelelően az új alelnök a Déri Múzeum új igazgatója, Lakner Lajos lett. A titkári feladatokat a múzeum munkatársa, Veress Zsófia történelem–latin szakos középiskolai tanár, muzeológus látja el. A távozó két korábbi vezető a Baráti Kör tagjaként vesz részt a társaság programjain.

Múzeumi Hírlevél 2007. november–december

A kéthavonta megjelenő (a Magyar Nemzeti Múzeum által kiadott) folyóirat elmúlt évi utolsó számának középpontjába az ötvenéves Magyar Nemzeti Galériában decemberben nyílt Zichy Mihály kiállításának ajánlását helyezték a szerkesztők. A „rajzoló fedelelem” születésének 180. évfordulójára időzített, magyar köz- és magángyűjteményekből, valamint a szentpétervári Ermitázsából származó festmények és grafikák tárlata március végéig tekinthető meg.

A kiadvány négy, nagyobb kiállításra szintén felhívja a figyelmet, ezek a 2008-as magyarországi „Reneszánsz Év” keretében valósulnak meg. Az Iparművészeti Múzeum március 25. – június 30. között mutatja be a *Beatrix*

hozománya – Az itáliai majolikaművészet és Mátyás király udvara; a Budapesti Történeti Múzeum ugyanabban az időszakban rendezi a *Hunyadi Mátyás, a király – Hagyomány és megújulás a magyar királyi udvarban 1458–1490* című kiállítását.

Az esztendő második negyedében a Magyar Nemzeti Galéria és az Országos Széchényi Könyvtár is külön kiállításokkal készül az emlékévre.

Előbbi intézményben *Mátyás király öröksége – A gótikától a barokkig: reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század)* címmel rendeznek kiállítást, a nemzeti könyvtár pedig a magyar humanizmus Vitéz János személye és működése köré összpontosuló kezdeteit s magát a könyvkultúrát állítja a „*Csillag a holló árnyékában*” című kiállításával.

Picasso-grafikák Mátészalkán. A vidéki múzeumok közelmúltbeli, illetve aktuális kínálatából Szombathelytől,

Pécsten és Szegeden át, Mátészalkáig szemlélz a hírlevél – a Szatmári Múzeumban például december 10-ig az országban elsőként volt látható Pablo Picasso 12 eredeti grafikájának (színes és fekete-fehér litográfiáinak, illetve linómetszeteinek) kamara-kiállítása.

Mint a beszámolóból olvastuk: debreceni vonatkozása is volt az igazi művészeti csemegének számító grafikai bemutatonak, hiszen az anyag a New York-i Les Loonis Gallery és egy debreceni magángaléria jóvoltából került a mátészalkai közönség elé.

Magyar népi kerámiák

Virtuális vezető, digitális könyv formájában az elmúlt évben találkozhattunk P. Szalay Emőke főmuzeológus a Déri Múzeum magyar népi kerámia-anyagát feldolgozó gyűjtemény-monográfiájával – így lesz teljes (követendő példaként) a múzeumi kincsek ismertetése

Együttműködési megállapodást

kötött 2007 decemberében a Déri Múzeum Baráti Köre és a Társaság a Kárpát-medence Magyarorszáért egyesület.

A Latinovits Kávézóban tartott, valóban baráti hangulatú találkozón dr. Lovas Márton, a Déri Múzeum Baráti Körének elnöke ismertette debreceni szervezet elmúlt évi és 2008-ra tervezett programjait.

Éhn József, a Társaság a Kárpát-medence Magyarorszáért elnöke (*An-dics Árpád felvételén balról a második ülő férfi*) szervezetüknek az össz-magyarország érdekeit szem előtt tartó tevékenységéről beszélt.

A két egyesület a jövőben a kölcsönös látogatások mellett közös programokat is szervez.

Rendhagyó, „kiállítás-búcsúztató” tárlatvezetésen vettek részt január 4-én a Baráti Kör tagjai és a külső érdeklődők, mintegy 40-en, utoljára találkozva a Medgyessy- emlékmúzeum Maklár Kálmán festményeit bemutató jubileumi tárlat-képeivel

Felavatták Kövér József Batthyány-domborművét

„Gróf Batthyány Lajos (1807–1849), az 1848-as független felelős magyar kormány miniszterelnöke, akit a forradalom és szabadságharc leverése után az önkényuralom idején kivégeztek.”

(Fotók: Andics Árpád)

Az emléktáblát még születésének 175. évfordulóján helyezte el Debrecen város tanácsa, s az önkormányzat által felújítva, Kövér József szobrászművész (a kép bal szélén) bronz dombormű-portrójával együtt avatták fel 2007. december 18-án, a 200. évforduló alkalmából hirdetett emlékvé záró rendezvényeként.

EGY „ARISZTOKRATIKUS” SZENVEDÉLY (7.)

Megjelent Szilágyi Imre kisgrafikai alkotásjegyzéke

Szilágyi Imre grafikusművész az elmúlt évben ünnepelte 65. születésnapját. Az exlibris-készítésről, illetve -gyűjtésről indított sorozat bevezető írásában 6, az évforduló előtt tisztelgő portréban újabb 6 könyvjegyet (és alkalmi kisgrafikáját) közöltem.

Csernáthék könyve
Szilágyi Imre exlibrise (op. 957)
–rézkarc, akvatinta

S örömmel vettem január közepén dr. Varga Gábor nyugalmazott főiskolai tanár küldeményét, Szilágyi Imre kisgrafikai alkotásainak 2007 végén megjelent jegyzékét. A szintén Hajdúböszörményben élő gyűjtő, Csernáth Gábor kiadásában 100 számozott példányban készült bibliofil kiadványban ott leljük Szilágyi Imre minden, 1966 és 2006 között készült kisgrafikájának adatait.

A művész nemcsak a könyvjegyeket, de a különböző okleveleket, díszokleveleket, emléklapokat és könyv-

borítókat is a kisgrafikák közé sorolta, így azok mindegyike – méretüktől függetlenül – szerepel a kiadványban.

Dr. Varga Gábor bora
Szilágyi Imre borjegye (op. 893.)
–linómetszet

Igaz, hogy négy évtized kisgrafikai munkásságának teljes áttekintéséről van szó, mégis meglepő lehet az alkotások kiemelkedően nagy száma – a leltár a (Szepeßy Béla exlibrisét jelölő) 1043-as opusz-számmal zárul, s ez rövid számolás után is azt jelenti, hogy a művész kéthetente készített egy kisgrafikát, s akkor a szabad grafikáiról még nem is beszélünk.

Az első esztendőknben még kevés alkalmi lapja született, ám 1972-ben már 37, a következő évben 34, 1975-ből 46, 1978-ból 36 munkáját szá-

moljuk össze. Kiemelkedő volt az 1983-as esztendő, ekkor ugyanis 80 lapot készített! Igaz, szerepelt ebben a termésben az ábécé összes betűjének grafikai „illusztrálása”.

*Ty-betű – Szilágyi Imre
alkalmi grafikája (op. 412)
– az Ujváry Zoltán gömöri szőlősgyűj-
teményéből készült, illusztrált váloga-
tás címlapképe; a kisméretű album
2002-ben jelent meg*

S tovább számolgatva a művészi leltárkönyvben, kiemelkedő év volt az 1984-es – 37 lappal; 1986-ban 43 kisgrafika született (ekkor egy újabb sorozat is gazdagította a repertoárt, nevezetesen 12, línóba metszett horoszkópjegy elkészítése); 2000-ben 37, 2003-ban 48, s ahogy átlépte a bűvös 1000-es számot: 2006-ban 46 alkotást jegyzett.

Az ezredik kisgrafikai lap egyébként számomra külön is emlékezetes alkotás, hiszen Szilágyi Imre – nem feledkezve meg korábbi ígretéről –, ezzel a kerek számmal engem tisztelt meg, így immár a második exlibriset kaptam tőle.

A kulisszatitkokhoz tartozik, hogy Papp Gyula ezredes – műgyűjtő és mecénás barátunk – szintén szerette volna magának az ezrediket. Éppen az Aranybika-hallban beszélgettünk erről, és Imre azonnal megjegyezte, hogy az opus-szám már foglalt, de az 1001. Papp Gyula exlibrise lesz.

Így is történt. És íme a lap, mely epikus alapjegyei ellenére is remek tömörítéssel ábrázolja a személyiséget meghatározó situációs vonásokat – a katonai hagyománytisztelet mellett például a műzsák szeretetét:

*Exlibris
Papp Gyula
Szilágyi Imre
könyvjegye
(op. 1001)
– línómetszet*

Dr. Varga Gábor – aki maga is gyűjtő, exlibrisei több mint tíz bőrkötéses albumban sorakoznak, s négy évtizede batárjának is mondhatja a grafikusművészt – bevezető értékelése szerint Szilágyi Imre méltó utóda a két világháború közötti debreceni grafikus generációnak épp úgy, mint a 19. század eleji jeles kollégiumi rézmetszőknek: Erős Gábornak, Pap Józsefnek, Pethes Dávidnak.

Varga Gábor a visszatérő személyiségvonások közül a könyvszeretetet, a kertbarátságot, a zeneimádatot és az igazságszeretetet emelte ki, maga is egyetértve Lázár Imre értékelésével, mely szerint Szilágyi exlibrisei sokoldalúságról, kiforrott technikai készségről, könnyed alakító erőről beszélnek. Imponáló az ötletgazdagság, a szárnyaló fantázia, amiről metszetei és rajzai a témák rejtette gondolatok kibontásának sztereotípiákat kerülő képi megfogalmazásai tanúskodnak.

A könyvszeretetre az exlibriseken nagyszámú könyvillusztrációi szintén utalnak – Kányádi

Sándor, Ujváry Zoltán, Nyirő József, Szabó Dezső, Székelyhidi Ágoston, Lövei Sándor munkái mellett a Csonkai Kalendáriumokat illusztrálta.

Az exlibrisek és alkalmi grafikák a sokszorosító eljárások széles repertóárját mutatják be: rézkarc, akva- és mezzotinta, foltmaratás, borzolás, fametszet, száldúc, linó- és cinkmetszet, vonalas és raszteres klisé, fotókópia, fotólitográfia, ofszetnyomás, dombor- és szitanyomat, számítógépes grafika, két dűcről nyomott színes technika. Csernáth Gábor a kisgrafi-

kák év- és opus-száma, a címe és megnevezése mellett a technikát és a méretet (milliméterben megadva) tünteti fel, s néhány szavas leírással bemutatja a lapok témáját, jellemző motívumait.

*Exlibris Bálint Péter
(op. 955)*

*Exlibris Aradi Csaba
(op. 972)*

*Szilágyi Imre
linómetszetei*

HOLLÓ LÁSZLÓ FOTÓARCHÍVUMÁBÓL

A Holló László festőművészről szóló dokumentumok rendezgetése közben már korábban külön borítékba tettem néhány családi fotót, melyek a művész egykori orvos barátja tulajdonában voltak, és egy családi könyvtár felszámolása során vásároltam meg azokat, illetve egyet ajándékba kaptam.

A Kossuth-díjas festőművész születésének 110. évfordulójára az Ethnica kiadásában 1997-ben megjelent *Holló László, a művész és az ember* című albumban Ujváry Zoltán professor emeritus, Laci bácsi „fogadott unokája”, a művész szellemi hagyatékának legfőbb ápolója mintegy félszáz dokumentumfotót is közreadott, s több fénykép jelent meg Nagy László János *Emlékeim egy piktorról* című 2007-es kis könyvében is – ezek a könyvek természetesen nem tartalmazhatták az itt közölt felvételeket.

(A Holló Lászlót freskója előtt ábrázoló fényképet már korábban átadtam Ujváry Zoltánnak, ezt teszem most további öt családi fotóval. Ezek minden bizonnyal már az idén március 6-án, a művész születésének 121. évfordulóján a szülővárosba, a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum Holló László-archívumába kerülhetnek.)

A publikáláshoz egyébként egy másik fotó adta az ötletet: műgyűjtő barátom – aki több Holló László-festmény tulajdonosa is – megmutatta nekem azt a szinte „prófétai” sugárzású felvételt, mely a művész 85. születésnapján készült.

*Holló László festőművész
85. születésnapján*

Holló László anyai (Kocsis Julianna) nagyszüleit, Kocsis Sándort és Kanizsai Nagy Rozáliát a 110. évfordulóra megjelent albumban közös, fiatakkori fényképen láthattuk, itt külön-külön szerepelnek a később készített felvételeken. Holló László 1964. február 15-én írta a fényképek alá nagyszülei nevét, s a fotókat szignójával is ellátta.

Az anyai nagyszülőkről keveset tudunk, kicsit többet a Holló-felmenőkről. A művész édesapja, Holló László a kiskunfélegyházi gimnázium igazgatója volt (Józsa Lajos mellsobrát az idén avatják fel a Móra Ferenc Gimnáziumban), a legismertebb nagybácsi, Holló Lajos pedig éppen a festő születésének évében, 1887-ben lett a város országgyűlési képviselője. Apai nagyapja, Holló Gáspár iparos volt (fésűsmester), majd gazdálkodással foglalkozott. Széles látóköréről tanúskodik – melynek kialakulásához feltehetően hozzájárultak a segédként külföldön tett hosszabb tanuló-utak, dolgozott például német földön is –, hogy minden gyerekéről méltón kívánt gondoskodni. (Gáspár apja, Holló Mihály eredetileg szintén mesterember volt, de mint művelt iparos, tanítói hivatalt is vállalhatott.) Júlia, a két lánytestvér közül az egyik, szintén pedagógusi pályára került, Gáspár másik három fia pedig – Károly, a hat fiú közül az elsőszülött, még kicsi korában meghalt – szintén nem szégyenkezhetett választott munkája miatt. Sándor nemcsak tanítóképző intézeti igazgató, de egyben jeles bankelnök is volt, Mihályból vasúti felügyelő lett, József nagykereskedőként és ipartestületi elnökként dolgozott.

Kocsis Julianna, Holló László édesanyja látható a fotón édesapjával, mellettük anyai nagybátyja ül, „Kocsis Sándor bácsi, anyukám testvére”.

A szegedi műteremben készült felvétel a hátoldala írt sorok tanúsága szerint Holló László egyetlen képe volt Édesanyjáról!

Hollók ülnek a kártyaasztalnál a 20. század elején. Bal szélén Holló Mihály vasúti felügyelő, mellette csak figyel a kártyázó társaságot Holló László édesapja, világos kalapban jobbról a második Holló Lajos országgyűlési képviselő.

A középső és a jobb szélén ülő férfi kilétéről nem árulkodik a fénykép hátoldalán olvasható feljegyzés.

Holló László családja Holló Lajos Kiskunfélegyháza melletti tanyáján. Középen a házigazda ül feleségével, a jobb oldali álló férfi Holló László, az apa, főgimnáziumi igazgató, s a lányok között áll hátul, ölbe font karral, a festőművész, aki ekkor – 1904-től kezdve – az Országos Mintarajziskola és Rajztanárképző Intézet hallgatója volt. Holló Révész Imre osztályára került, ám az általa képviselt Munkácsy-örökségnél és a naturalista dokumentációnál jóval nagyobb hatást tett rá Szinyei Merse Pál, aki a mintarajztanoda Képzőművészeti Főiskolává való átminősítése után került az intézmény élére. Meghatározta érdeklődését Gauguin 1905-ös budapesti kiállítása, Holló László talán ekkor határozta el, hogy párizsi tanulmányokat is szeretne folytatni.

Holló László tócoskerti műteremlakásában a debreceni köztemető krematóriumába készített freskó jobb oldali részletének műtermi változatával.

A művész előtt, az asztalon feltűnik Medgyesy Ferenc 1911-es *Kövér gondolkodó nő* című kisplasztikájának agyag változata (ez a motívum visszatért a szobrász későbbi munkáin, például egyik, 1935-ös síremléktervéen). Rendszeresen tartotta a kapcsolatot a szobrásszal (együtt dolgoztak az Ady Társaság Képzőművészeti osztálya vezetőségében). Holló László krematóriumi freskótervei közül 1932-ben csak ez az egy (részletében a fényképen is látható mű) valósult meg.

HOLLÓ EGERBEN

50 Holló László-grafikát kapott az Egri Vármúzeum

A Putnokra (Holló László Galéria) és Kiskunfélegyházára (Kiskun Múzeum), Nyíracsádra (Malom Galéria), Tiszadadára, valamint Mátészalkára (Szatmári Múzeum) és Hajdúhadházra (Égerházi Imre Emlékház Holló László Emlékszobája), illetve a szolnoki Damjanich János Múzeumba felajánlott adományok után januárban vette át Petercsák Tivadar igazgató az Egri Vármúzeum nevében azt az egy-egy plein air akvarel-

lel és korai (müncheni) olajfestménnyel megtöltött 50 darab Holló László-grafikát, melyet Ujváry Zoltán ajándékozott a gyűjteménynek.

Ezzel együtt több mint 200 Holló László-alkotás (köztük néhány további olajfestmény, valamint akvarell is szerepel) került közgyűjteménybe csak az utóbbi alig több mint egy esztendőben. (A professzor ezt megelőzően 20 olajfestménnyel és mintegy 60 grafikával alapozta

meg a putnoki galéria anyagát, amit 2004 őszén, a galéria alapításának 10. évfordulóján újabb 50, kiállításra előkészített grafikával és 200 grafikai tanulmánnyal, vázlattal egészített ki. Ezen kívül számos egyedi ajándékozás is történt múzeumi és más közintézmények számára, valamint letét formájában látható több Holló-festmény az Aranybika Szálló Holló László termében.)

A várhatóan még az idén tavasszal a nagyközönségnek is bemutatandó egri ajándékozást kommentálva Ujváry professzor elmondta: ennek a nagyobb adománynak az elhelyezésével tulajdonképpen be is fejeződött arra irányuló vállalása, hogy Holló László alkotásai minél több, a nagyközönség által is látogatott gyűjteményben reprezentálják a 20. században példa nélküli művészetét.

„A festészetéhez szorosan kapcsolódó grafikák válogatásában törekedtünk arra, hogy Holló László művészetét tematikailag és kronológiailag egyaránt jól érzékeltetni tudjuk. Szerepel így azok között tus, szén, ceruza, tollrajz és diópác, festmények előtanulmányai gyanánt szolgáló jelenet, portrévázlat, mozdulat tanulmány, és egy lapon olykor több mozzanat vagy több téma is megjelenik. Holló grafikai hagyatékában is igen sok portré és akt maradt fenn, így az egri adományban ezek kapják a legnagyobb hangsúlyt, de válogattunk az állatábrázolásokból vagy az olyan lapokból, melyek egy-egy rajzi ötlet rögzítésének tekinthetők. Időben szinte az egész életművet átfogja a kollekció, hiszen az 1920-ból (a még első önálló kiállítása előtti időszakból) származó akt-vázlatoktól egészen az 1960-as évekig minden, egymástól amúgy nem igazán elkülönülő korszak bemutatására lehetőség nyílik.”

Ujváry Zoltán a legutóbbi adományozások alkalmával is fontosnak tartotta, hogy a grafikák mellett egy-egy festmény utaljon a festői életműre. A múzeumokban ezt a ritkaságok képviselhetik. Holló László viszonylag kevés akvarellt festett – ezekből ráadásul most egy korai műve került Egerbe, a Hollósy Simonnál Münchenben töltött évek tanulmányiból is kapott egy olyan olajfestményt a vármúzeum, melynek mindkét oldalára festett a művész. Ebben az időszakban egyébként szintén a portré és az aktok témája foglalkoztatta.

Ujváry professzor említette a festmény-előtanulmányokat, a lavírozott tus- vagy diópác-vázlatokat. A kollekciót fellapozva, több olyan lapra

bukkanunk, melyek illusztrációként már megjelentek valamelyik korábbi albumban vagy folyóiratban. Ezekből most két, jelentős festményekhez készült vázlatot emelek ki.

Holló László grafikai tanulmányai a Szent István-festményekhez (1937)

Szent István halálának 900. évfordulójára 1938-ban emlékévet hirdettek. Holló László 1937-ben programszerűen fordult a Szent István- és Koppány-tematika felé. Diópác tanulmányok is születtek a képekhez. A grafikákon Koppány és István szinte egyenrangú ellenfelei lettek egymásnak, mindketten hősi karaktert mutattak. A festményben az ellentét már erkölcsi dilemmaként jelentkezett. Szent István temetését grafikán, akvarellen, festményen és

freskóterv formájában is feldolgozta. Egy későbbi akvarell tervén Szent István életét és halálát mutatta be öt jelenetben.

A *Szent korona felajánlása* is az emlékévé előtt, 1937-ben készült. A témát a 19. századi magyar festők többször megfestették, s Holló alkalmazkodott az ikonográfiai hagyományokhoz. A király előtt az ég megnyílik, hogy megjelenjen előtte Mária, a magyarok nagyméltósága. Megfigyelhető a pogány és keresztény hagyományok ötvözése – a boldogasszony kultusz részben pogány hagyomány, a Mária-tisztelet keresztény jegy. A barbár múlt a király meggyötört figurájában is jelen van, a keresztény világ ígéretét pedig a fülkében álló, átlényegített Szűzanya idézi meg.

Aukciós szemle

A HOLLÓ-KÉPEK EGYRE GYAKRABBAN TŰNNEK FEL A FŐVÁROSI MŰTÁRGYAUKCIÓKON IS

Akik vásárolni szeretnének, azoknak jó a hír, hogy még mindig meglehetősen áron alul lehet hozzájutni egy-egy Holló László-festményhez, ám azok, akik értékőrzésen vagy befektetésen gondolkodnak, az előrejelzések szerint már készülnek egy nagyobb „dobásra”, így a művész alkotásai néhány éven belül elérhetik az őket megillető, legalább 1-2 millió forintos indulási árat. (Persze, azért azt is tudjuk, hogy az esztétikai vagy művészettörténeti érték mellett az árképzésben mindig jelen van a manipuláció, az üzleti megfontolás – egy-egy alkotói műveinek forintban kifejezhető kelendőségét tudatosan tartják alacsony szinten, illetve értékelik olykor irreálisan magasra mások munkáit.)

Holló László csendélete Virág Juditnál félmillió forintért kelt el

Ha megnéziünk néhány budapesti galériát és aukciós házat, hogy az év végi árveréseken kínáltak-e egyáltalán Holló-festményeket, és ha igen,

akkor azok milyen sikerrel szerepeltek, felemás képet kapunk.

Virág Judit galériája Holló László 1972-ben festett művet, az *Asztali csendélet virágokkal, narancsokkal* című képét kínálta, és a 480 ezer forintos kikiáltási árra egy licit érkezett – a festmény félmillió forintért kelt el (hasonló eredményt ért el, mint az ugyanitt tavasszal árverezett másik Holló-csendélet).

Holló László: Kalapos lány (olaj, 1947)

A Nagyházi Galéria még mindig nem fordított különösebb figyelmet a debreceni festőgénusz alkotásainak forgalmazásában rejlő lehetőségekre, hiszen mindkét eladásra kínált fest-

mény (az 1947-es *Kalapos lány* és az 1973-as *Napraforgós csendélet*) kiállási áron, 280 ezer forintért kelt el. Nem lepődnek meg, ha néhány év múlva ezek a művek többszörös áron jelennének meg a piacon. S az egyébként Nagyházi számára egyik beszerzési forrásnak is tekinthető debreceni Villás Galéria már előrébb lépett egyet korábbi gyakorlatához képest, mivel a 380 ezer forintért kínált, 1957-ben megfestett *Kecskepásztor* 460 ezer, egy 180 ezres indulási árra taksált, 1948-as *Csendélet* 300 ezer forintért talált új gazdára.

Kieselbach Tamás ezúttal nem dobott piacra Holló László-festményt – ismervé szakértelmét, feltételezhető, hogy ő készül később arra az említett „robbantásra” –, előre mutató lehet azonban

Holló László Barátnők
című olajfestménye
950 ezer forintért kelt el
a Polgár Galéria november
végi árverésén

a Polgár Galéria sikere. A *Barátnők* című festmény 460 ezer forintról indult, és majdnem elérte az 1 millió forintos határt, hiszen 950 ezernél koppant a kalapács (a *Falusi táj* viszont valós értékén alul, 320 ezer forintért kelt el).

Boromisza Tibortól David Beeriiig

Boromisza Tibornak „csupán” annyi kapcsolata volt Debrecennel és a Hortobágygal, hogy 1928-ban, éppen 80 esztendeje, ő alapította meg Maghy Zoltánnal és Káplár Miklóssal a Hortobágyi Kolóniát (a folyóirat elmúlt évi május–júniusi számában írtam erről részletesen; 334–337. oldal) – s ennek a jubileumnak a jegyében szerveződött meg egyébként az új idényét február közepén indító Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep –, aukciós sikere azonban két további ok miatt is érdemes a kiemelésre.

Annak ellenére, hogy a Boromisza-festmények egyre inkább a keresett művek között vannak az árverési piacon, *Aratók* című – éppen a hortobágyi

tematikát tükröző – olajképét csupán 650 ezer forintról indította a Polgár Galéria, Kieselbach Tamás a korábbi időszakot jellemző *Virágot szedő lány nagybányai tájban* című festményt 550 ezer forintról csak 700 ezerre tudta felszóróltatni.

Virág Juditnál viszont 24 millió forintért kelt el egy 1910-ben festett mű – bár igaz, hogy már a kikiáltási ára is 18 millió volt –, mely abból a szempontból ritka, hogy a Boromisza a tábla mindkét oldalára önálló értékű képet festett. Az egyik felesége, *Torday Mária portréja*, a hátoldalon pedig egy fekvő kép, *A nagybányai kispiac* látható.

*Boromisza Tibor
1910-es festményének két oldala*

Habár egyre gyakoribbak a példák, ma sem feltétlenül jellemző azonban, hogy a nem kifejezetten kortárs képzőművészeti alkotásokat kínáló árveréseken kortárs festők művei jelenjenek meg, illetve azok gazdjára is találjanak.

Szerencsére egy ilyen példára leltem a Nagyházi Galéria honlapján, a december 5-én 20. századi festményeket bemutató internetes katalógus képei között.

David Beeri festőművésznek már saját gyűjtői is vannak (Debrecenben a Misztika Galériában látható állandó kiállítása), s ennek is köszönhető, hogy a *Fényvirágok* című, 2002-ben festett műve kikiáltási áron, 160 ezer forintért kelt el.

David Beeri: Fényvirágok

A legnagyobb „debreceni” sikert szintén a Nagyházi érte el – az itt látható Gáborjáni Szabó Kálmán-képnek, az 1925-ben készült *Ruhatergetők* című alkotásnak 1 millió 600 ezer forintért lett új tulajdonosa, habár a kikiáltási árra nem is érkezett másik licit.

(Egyébként Gáborjáni festményének érdekessége lehet annak bemutatása, hogy a művész már azt megelőzően is a római iskola szellemében festett, hogy oda meghívást kapott volna 1930–31-ben.)

*Gáborjáni Szabó Kálmán:
Ruhatergetők
(1 millió 600 ezer forint)*

A 2007-es aukciós évad leghangosabb leütése Virág Juditnál történt. Munkácsy Mihály Az alvó nagyapó című festménye 50 millió forintról indult, és végül 180 millió forintért kelt el!

Virág Judit Galériájának 28. aukciója abból a szempontból is kiemelkedő volt, hogy átlépve az álomhatárt, összesen több mint egymilliárd forintos forgalmat bonyolított le. 30–30 millió forintért vásárolták meg Czigány Dezső *Gyümölcscsendéletét* és Scheibert Hugó *Kabaré* című alkotását, 40 millióért Rippl–Rónai *Leány virággal*, 50-ért Gulácsy Lajos *Csipkerózsa* című képét, s szintén magas vételárat ért el egy másik Munkácsy-festmény, a *Teát öntő nő*, mely 40 millió forintról indult és 90 milliónál koppant a kalapács.

Felemás kép: Mammut – axioart – vatera

Abban, hogy vidéken egyedüli fellegvára lehetett a műtárgypiacnak Debrecen, feledhetetlen érdemeket szerzett Máté László, a karácsonyi műtárgy-aukciók, könyvárverések és a kortárs art expo megálmodója, szervezője, motorja (2006-ban sikeres grafikai árverezést hozott tető alá).

A festmény- és műtárgy-árverések területén magabiztos pozíciót vívott ki magának a Villás Galéria, s a vállalkozás Kenessei András, Sipos László mellett Máté Lászlónak köszönheti a legtöbbet az árverési piacra való betörésben.

Máté László hívta fel a figyelmemet arra, hogy a nagy hagyományú aukciós-házak és galériák mellett érdemes odafigyelni az internetes árverésekre is, illetve a kortársakat nagy számban kínáló Mammut kezdeményezésére (november végén, decemberben és január elején is rendeztek aukciót.)

Megfogadva tanácsát, körbenéztem az ajánlott web-felületeken is. Például az *axioart.com* kínálatában fellelhető Mammut november végi aukcióján – a többihez hasonlóan alacsony kikiáltási és leütési árak közül kiemelkedve – előbb Váli Dezső 850 ezer forintos leütésére figyeltem fel. Az *Utazás* is alacsony, mindössze 30 ezer forintról indult egyébként.

Több Topor András- és Bíró Lajos-képre bukkantam: Toportól 70 és 140 ezer forint közötti leütésekkel, s kicsit megdöbbsentem azon, hogy Bíró Lajos festményei mindössze 30–50 ezer forintot érnek ezen a fórumon.

(A *Csendélet 30*, a *Csendélet dinyaival 38*, a *Kék virágok 42*, a *Piros virágok 48* ezer forintos leütéssel kelt

el – tehát a 80. születésnapját ünnevelt művész festményeinek tulajdonosai még nem reménykedhetnek a jó anyagi befektetésben.)

*Topor András: Idézetek VI.
(140 ezer Ft.)*

*Bíró Lajos: Kék virágok
(42 ezer Ft.)*

Az internetes licitálásokat követ-
hetjük figyelemmel a *vatera.hu* olda-
lain. Ez a felület egyre népszerűbb,
habár az árakat illetően kevésbé lehet
mérvadó, mint a megbízható aukciós-
házak komoly árveréseinek eredmé-
nyeként képződött műkereskedelmi
érték esetében.

Itt inkább egy feltételezett eszmei
értékből indulnak ki, és a tulajdonos
szándékai szerint a kikiáltási árak is
mozoghatnak lefelé, amennyiben az
eredeti ár alapján nincs a kép iránt
megfelelő érdeklődés.

Az is igaz, hogy előfordulhat: itt az
eladás szándékán túl olykor inkább az
árát kívánják megszabni (vagy fel-
mérni) egy-egy művésznek. Minden-
esetre kísérletet tettem néhány talá-
lomra beütött név keresésével, és a
január 15-i állapotok szerint a követ-
kezőkre bukkantam.

Négy Bényi Árpád-festménnyel ta-
lálkoztam – a licitek éppen 170 és
266 ezer forint között mozogtak.
Holló László festményei 206 és 666
ezer forint közötti árakat értek el.
Burai István 5 képét dobta ki a kereső
– 108 és 176 ezer forint közötti licit-
eredményekkel. Topor András *Este a
műteremben* című alkotása 171 ezer
forint volt, de Józsa Jánostól is több
festmény szerepel, 62–194 ezer forint
közötti összegekkel.

Hogy mi mennyit ér egy kép, arra
azt szokták mondani: éppen annyit,
amennyiért megveszik. Ez az állítás
azonban csak félig igaz. A piac rövid-
távon gyakran téved a művészeti
érték esetében. S azok, akik egy-egy
műtárgy birtokában vannak, elsősor-
ban nem a forintban kifejezhető ár
kíváncsiak, hanem a számukra meg-
testesült – nem kis mértékben szub-
jektív módon is mérhető – eszmei

értékben. Szerintem ez a legfonto-
sabb. Nem szabad elveszítenuünk a
kortárs művészekbe vetett bizalmat.
S megvan a veszélye, hogy hamis
következtetéseket vonjunk le, abból
kiindulva, hogy melyik művészt hány
forintra taksálják. A legtöbben nem
az anyagi befektetés miatt vásárolunk
képet. Létezik számunkra ennél va-
lami fontosabb is.

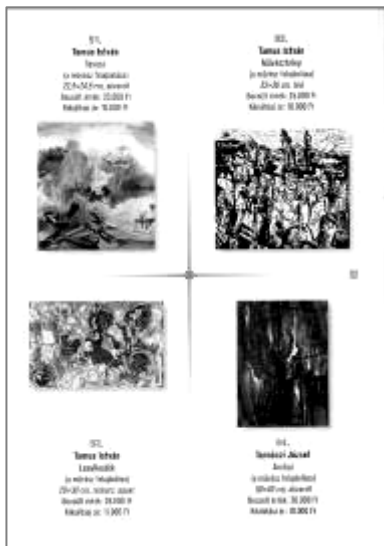
Burai István: *Szamaram*
(131 ezer Ft)

Holló László: *Tanya*
(460 ezer Ft)

A debreceni jótékonyági aukció az Immánuel Otthon munkáját támogatta

Az 5. Debreceni Jótékonyági Aukciót Papp Gyula ezredes, Debrecen Város Mecénás-díjasa ezúttal az Immánuel Otthon megsegítésére szervezte december 12-én. Összesen 99 művet árvereztek, több mint 60 művész, illetve gyűjtő és galéria felajánlásának köszönhetően. A tételeket december 4-étől a Klub Barabás Étteremben bemutató kiállításra az eddigi legszínvonalasabb katalógus készült el – jól élvezhető, színes reprodukciókon ismerkedhettek az érdeklődők a felajánlott munkákkal, a karitatív jelleg miatt alacsonyra szabott kikiáltási ár mellett feltüntetve azok becsült, valós értékét is.

Az aukció sikere minden korábbi arakozást felülmúlt, hiszen a 99 tételből mindössze 10 maradt meg a helyszínen, de a karácsonyi ünnepekig még volt lehetőség arra is, hogy az Immánuel Otthonban vásároljanak a megmaradt alkotásokból.

Az összes bevétel megközelítette az 1 millió 700 ezer forintot.

A kikiáltási ár duplájáért keltek el például Holló László, Burai István, Józsa János, Gyenes Gitta, Németh Miklós és Maksai János alkotásai, de igen szép eredményt értek el más művek mellett a Félgyházi László-, Hornyik Zoltán-, Tamus István-, illetve Deim Pál-alkotások is.

*Lány fehér kalapban –
Maksai János olajfestménye*

A „LEGLÁZASABB SZORGALMÚ FESTŐ”

50 éve halt meg Glatz Oszkár festőművész (1872–1958)

Nem igazán lehet azt mondani, hogy a nagybányai festők reneszánszukat élik, tulajdonképpen soha nem kellett újjászületniük ugyanis. Csupán az figyelhető meg, hogy amint távolodunk az első nagy generációtól, úgy fokozódik tovább az irántuk való figyelem. Ráadásul olykor többször is gazdát cserélnek a képek a műtárgypiacon, és más alkotások éppen most kerülnek az aukciós érdeklődés középpontjába.

Hogy csupán néhány példát említsünk: az alapítók közül Hollósy Simon-festménnyel szinte lehetetlen találkozni, a Réti-, Ferenczy Károly- vagy a Thorma-kép is ritka. (Iványi-Grünwald Bélával egy kicsit más a helyzet, hiszen ő, miután 1909-ben elment nagybányáról, megalapította a kecskeméti művésztelepet, és ma is neki tulajdonítanak számos olyan művet, amelyet csupán „iskolája” nyomán festettek a tanítványok.)

*Glatz Oszkár:
Bujáki kislányok
(olaj, vászon – 1938)*

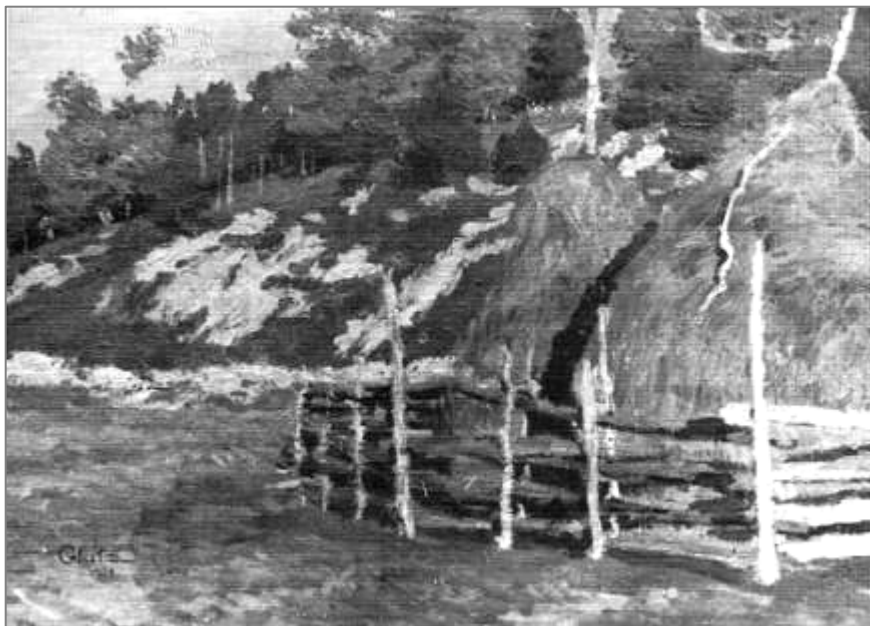
Azok közül, akik hosszabb-rövidebb időt töltöttek Nagybányán – és valóban nagybányainak lehet nevezni őket –, esetleg később vezetőként szintén meghatározó művészek voltak, ismét magasabbra taksált nevekkel találkozunk. Elég itt Ziffer Sándort, Fényes Adolfot vagy éppen a szóban forgó Glatz Oszkárt említeni, bár utóbbi alkotó – művei nagyobb száma miatt – a többiekhez képest viszonylag könnyen elérhető.

Annak, hogy Glatz Oszkára vetjük tekintetünket, két oka van: az idén ötven esztendeje halt meg, 86 éves korában, 1958-ban, illetve egy debreceni magángyűjtő két olyan Glatz-festményt mutatott nekem, melyeket aukciókon vásárolt meg 1990-ben, illetve 2002-ben.

Az utóbbi szerzeménye, az 1938-ban festett *Bujáki kislányok* abba a Glatz Oszkár-féle életkép vonulatba

sorolható, melyről az átlagos tájékozottságú művészetkedvelő is azonosítani tudja a szerzőt – ez egyébként a Nógrád megyei kis faluban, Bujákon megtalált motívumok segítségével újra-felfedezett magyar szecessziós hangulat sajátos továbbörökítése. Hajlamosak vagyunk népi – vagy népies – életképnek nevezni ezt az irányt, Glatz azonban hasonló indíttatásból fordult a népi tematika felé, mint a magyar szecessziót képviselő gödöllőiekkel is rokonságot tartó Csók István a sokác lányok esetében. A népművészetben vagy a népviseleti elemekben nemcsak a kultúrát megújítani képes ősi magyar motívumokat kereste, hanem a romlatlan és tiszta egyszerűséget.

*Glatz Oszkár: Szénakazlak
(olaj, vászon – 1918)*

A téma Glatz Oszkárnál egy mentalitás kifejezésének formai keretét is adta, s nem csupán a paraszti (vagy vidéki) motívum volt a fontos számára, hanem a fiatal lányok vagy gyerekek ábrázolásával a plein airbe helyezett ornamentika derűs szépsége mögött a lélek egyszerű tisztaságát és derűjét kereste. A bujági sokszoknyás, gyöngyös-főkötős viselet pedig arra is alkalmas volt, hogy a témától független, tisztán művészi, festői mondanivalóját is rögzítse. A népi életmód, a népviselet és népművészet megőrzéséért Glatz több, olykor harcos hangú cikket írt, 1935-ben Buják díszpolgára lett.

Az 1918-ban festett *Szénakazlak* viszont még a nagybányai élménykör folytatásaként fogható fel – miként a bujági téma feldolgozásánál is ez a látásmód érvényesült, amennyiben nem a figura és a viselet volt a hangsúlyos, hanem maga a táj (mint az alábbi, 1942-es bujági festményen).

Glatz Oszkár – sokakhoz hasonlóan – Hollósy Simonnál kezdte tanulmányait 1892-ben Münchenben, majd Párizsban folytatta, és innen

Glatz Oszkár:
Bujági gyerekek tájban
(olaj, vászon – 1942)

Nagybányára vezetett az útja. Réti István szerint „ő volt a leglázasabb szorgalmú festője a kolóniának”.

A társaságban is többnyire másoktól elszigetelten, magányosan festett, a Rozsályhegy oldalán egy erdésztanára költözött, ahol négy szemkőzt a természettel, fokozottan élte át a táj harmonikus egységét, mintegy az emberi viselkedés csupas� transzpozícióját valósítva meg a képen.

Nagybányát elhagyva Glatz Oszkár Budapestre költözött, ahol 1914-től a Képzőművészeti Főiskola tanára lett.

A képekkel ismerkedve közben azt is megtudtam, hogy a gyűjtő a *Szénakazlakat* a BÁV 1990. évi 83. művészeti képaucióján vásárolta, és az 50x65 cm-es olaj-vászon festmény akkor 50 ezer forintból indulva 80 ezerért került a birtokába. Hogy igen sokat változtak az árak, azt az is mutatja, hogy az 550 ezer forintos kikiáltási árról indult, 69,5x53,5 cm-es *Bujági kislányokat* 2002-ben a Villás Galéria tavaszi árverésén 850 ezer forintért vásárolhatta meg.

S álljon itt végül egy legfrissebb adat: a Kieselbach Galéria decemberi aukcióján a (bujági) *Anyja gyermekével* című (1936-os) kép 1 millió, az 1910 körül festett *Domboldal virágot szedő gyerekekkel* 9,5 millió forintért kelt el.

SZINDBÁD HAZAJÖTT

A névadó portréi a Latinovits Kávézóban

Sipos László a Debrecen Fórum első ütemében átadott Pulykakas Üzlet- és Irodaházat üzemeltető vállalkozás ügyvezetője a tervek szerint 2009-re megépülő Latinovits Színház szomszédságában már ma is a művészek találkozóhelyévé nőtt Latinovits Kávézót a színészkirályt megidéző műalkotásokkal szeretné ékesíteni.

Legelőbb Juha Richárd szobrászművész Latinovits-mellsobrát avatta fel még szeptember elején Varga Magda operaénekes, Erdemes Művész, a Csokonai Színház Örökös Tagja. (Bemutattam egyébként ezt az alkotást a folyóirat augusztus-szeptemberi számában, 541. oldal; az októberi Néző • Pontban pedig magáról az avatásról írtam, 601. oldal.)

Burai István: Szindbád úr

Két újabb „Latinovits-kép” került időközben a falakra, még ős végén Burai István kalapos portréja, a 2008-as esztendő első napjaiban pedig Turcsányi Béla Szindbád-ja.

Burai festménye – tőle szokatlan módon most valós „modellt” idézett meg – a színművész méltán legismertebb filmszerepe nyomán készült, a Krúdy–Szindbád–Latinovits hármasteregóra is apellálva.

Turcsányi Béla olajfestménye inkább a Latinovits–Szindbád filmbeli párhuzamát erősítette fel, s abban az egyetlen sűrített pillanatban, ahogy Szindbád az étlapot vizsgálja, közben az ízeket formálja szavakká eme könnyű elmélyülésben, ott van nemcsak az epizódban is teljessé formált karakter, hanem a Krúdy Gyula-, a Latinovits Zoltán- vagy éppen a Márai Sándor-féle Szindbád-sorsok balsejtelmesen is szép sóhaja.

(Nem tudom, hogy Sipos László gondolt-e az évfordulóra – ismerve őt, egyébként szokott –, de az idén Krúdy Gyula kettős jubileumát üljük. Október 21-én lesz születésének 130. évfordulója, május 12-én pedig 75 éve lesz annak, hogy 55 évesen meghalt.)

Ha a legtöbbször számára Szindbád egyenlő Latinovits Zoltánnal, akkor nagyrészt Latinovits által élt tovább bennünk Krúdy Gyula is, hiszen a Rezeda Kázméré mellett Szindbádé volt a legjellemzőbb Krúdy-szerep. Nekem a Krúdyt idéző művek közül Márai Sándor *Szindbád hazamegy* című regénye a legkedvesebb, mely-

ben elképzeli Krúdy utolsó napját, belesűrítve ebbe az egyetlen napba egész életét, sorsát, és természetesen legalább olyan erős Márai-önvallomás ez a regény, mint amilyen megragadó Krúdy Gyula-portré.

(A Krúdy-évfordulók ürügyén tervezem, hogy foglalkozom még az íróval, most azonban a fent említett Márai-regényből idézek.)

„Szindbád, évtizedes tapasztalatok birtokában, tudta azt is, hogy a kocsmákban, ahol hibás helyesírással írják az étlapot, igazibb bizalommal merítheti meg kanalát a vendég a levesben, mint a vendéglőkben, ahol nyomtatták az ételek nevét. Mindenhol evett a hajós e hazában, mértéktartóan, de nagyon figyelmesen, mintha ízekben, fűszerekben, mártásokban, jó szagú hozzávalókban élne tovább egy íratlan műveltség, mely legalább olyan igazi, és éppen úgy jelenti

Magyarországot, mint a Millenniumi Emlékmű vagy Vargha Gyula összegyűjtött versei. A nemzet a nyelvében élt, igen, s nem volt senki a hazában, aki mélyebb hittel, igazibb áhitattal vallotta és hitte ezt, mint Szindbád, a magyar szavak mágiájának tudója és hívője; de a nemzet a hasában is élt, s nem kellett lebecsülni ezt a másik, anyagiasabb kultúrát sem, mely vidéki főzőasszonyok ibrikjeiben rotyogott, pesti szakácsok tepsijeiben kelt varázslatos életre egy-egy sertéspörkölt, halpaprikás vagy vargabéles alakjában. (...) Szindbád ebédelt, s nemcsak azért evett, hogy jóllakjon, hanem kissé áldozott is e pillanatban valaminek: egy letűnt világot ünnepelt. (...) Szindbád tudta, hogy Magyarországon minden jobb, mint a külföldön, s ezért szigorúan és áhitattal evett.”

Turcsányi
Béla:
Szindbád úr
étlappal

Védett műalkotások nyomában

LOTZ KÁROLY: AZ IGAZSÁG APOTEÓZISA (1883–85)

Egy debreceni magángyűjteményben évekkel ezelőtt találkoztam a Lotz Károly egyik freskójához készült olajtáblával, szerepelt ez a mű antik képek kiállításán is. A tulajdonos csak nemrég hívta fel a figyelmemet arra, hogy a főmű, *Az Igazság apoteózisa* (másik, szintén ismert nevén: *Budapest apoteózisa*) című freskó a fővárosban, az Andrásy úti, Goldberger Sámuel által tervezett volt Divatcsarnokot díszíti, a „Párisi Nagy Áruházat”.

A festmény vélhetően 1883–85 között készült. Az alkotást a Magyar Nemzeti Galéria védetté nyilvánította, s valóban: az autonóm értékű vázlat – a művész személye, a festmény témája miatt – a nemzeti ritkaságok közé sorolható. A tulajdonos a Műgyűjtők Galériájának 1991. évi árverésén jutott hozzá a képhez. Értékét az igazságügyi szakértő 2006 júniusában 25 millió forintban határozta meg.

Úgy hírlik, az egykori Divatcsarnokot belgiumi befektető szerezte meg. Csupán ezért jutott eszembe felvetni: talán nem lenne haszontalan, ha magát a

festményt is kiállítanák majdan a „Párisi Áruház” egyik reprezentatív helyén. Mindenesetre, ha a véletlen az érdeklődésemben ajánlotta a művet, kicsit utána is néztem alkotójának.

Karl Anton Paul Lotz 1833-ban született. Váci, budai majd pesti gimnáziumi tanulmányai után Marastoni Jakab akadémiajában növendéke lett,

az '50-es évek elején Weber Henrik-nél tanult. 1852-ben Bécsbe ment, és Karl Rahl magániskolájába iratkozott, ahol a késő reneszánszra alapozott akadémizmus törvényeit sajátította el. Együtt dolgozott mestere reprezentatív falkép-megrendelésein: a bécsi görögkeleti templom fal- és mennyezetképein (1856), a Heinrichshof felső emeletének, az Oppenheimer palota II. emeletének, a gmundeni Wisgrill-villa verandájának, Rainer főherceg herrensteini kastélyának falképein, az Arsenal lépcsőháza kifestésén (1864). Rahl antik formaeszménye: az erőteljes, szoborszerű alakok, a görög mitológia szelleme, az allegóriák világa Lotz önállóságának egyik útjához jelentették a kiindulópontot.

A másik út eredete a biedermeier népi életképfestészetben keresendő, ilyen munkáival Lotz 1853-tól rendszeresen részt vett a bécsi Kunstverein kiállításain, a Pesti Műegylet állandó tárlatain alföldi pusztá-, lovak-, betyár-témájú képeivel szerepelt. *Ménes a pusztán* című összegző képét 1857-ben a királyné számára rendelték meg tőle. Később ez a festőiség a száguldó lovak által felkavart porfelhő érzékeltetésével egészült ki, és egy állandósuló képszerkezetben jelent meg: a képtér alsó harmada a tájé, felső kétharmada az égé. Más típusú, szorosabb értelemben vett életképein a táj kevésbé jelentős, kulisszaszerű, ami előtt a viseletek, szokások, népi típusok színpadias félkör kompozícióban, kötöttebb festői megoldással, biedermeier és akadémizmust vegyítő stílusban jelennek meg (*Parasztlakodalom*).

A népi életképek anekdotizáló típusában a bécsi biedermeier szemlélete

élt tovább. Lotz novellisztikus festményei számos újságban és könyvben jelentek meg. A sok humoros, életteli, egészen kisméretű, ritkán vászonra, gyakrabban deszkára festett olajképen festőileg a verőfény érzékeltetése jelentős: foltokká oldódnak a rajzos körvonalak, az éles árnyékok festői tömegeket határoznak meg. Különösen a '70-es évek végére vált szinte plein air jellegűvé stílusa a hátulról megvilágított formák erőteljes plaszticitásával, amit később tanítványai, leginkább Koszta József aknáztak ki. Lotz magyar népi életképei Petőfi költői életképeihez váltak hasonlatossá a köztudatban. Talán ezért is fogott a *János vitéz* illusztrálásába már az 1860-as évek elején, és a későbbi Petőfi-kiadások számára is több tusrajzot készített.

Életműve mennyiségileg jelentős része falkép-festészete. E művei nemcsak technikailag-funkcionálisan jelentenek külön csoportot, de műfajilag és stílusban is. A kor magyar festészetének vezető műfaja, a történelmi kép a kiegyezés körül megváltozott történelemszemlélet, gazdasági-társadalmi-politikai helyzet következtében reprezentatív formában: középületek falain kapott helyet.

Első nagy történelmi falkép-sorozata, egyszersmind első állami megbízatása, a Nemzeti Múzeumba készült. Az első nagy rész Lotz Károlyé. Szoborszerű alakok, reliefszerű, tömör csoportfűzés, a drapériák szobrászi hangsúlyozása, öblös formák, mély és súlyos színek jellemzik az 1868-ban bemutatott vázlatokat. Történelmi falképein Lotz a historizáló akadémizmus képviselőjének mutatkozik. A korképek az épület rendeltetésének s a kor eszmeiségének megfe-

lelően a magyar művelődéstörténet nagy időszakait reprezentálják, jeles személyek felvonultatásával, csoportosításával.

Lotzot 1881-ben kérték fel a Magyar Tudományos Akadémia két falfestményének elkészítésére, a luneták és mennyezet díszítésére. 1887-ben kezdte meg a munkát a mennyezeten a *Költészetet és Tudományt* allegorizáló kompozícióival. Minden alak allegorikus értelmű lett, összességükben a kultúra teljességét szimbolizálják. Lotz Károly magyar történelmi képeinek másik csoportja egyházi megrendelésre, templomi fal-képként készült, híven a kor világiasodó vallásosságához, miszerint a nemzeti történelem fordulópontjait jeles vallásos események közé kell vonni. Első nagy megrendelése a budapest-ferencvárosi templom ki-festése volt. Számos díjat kapott e munkáért, és ezt követően sorozatban kapott egyházi megrendeléseket.

A szélesebb polgári vagy polgárosuló közönség változatosabb, mozgalmasabb magán- és közéletéhez szükséges épületeiben az elbeszélő jellegű, oktató-nevelő funkciót is betöltő képekkel ellentétben a jelen és jövő biztonságát nem a múltban, hanem általánossá vált, kortalan, gyakran mitológiai eredetű mesékben, fogal-makban, azokat kifejező-sűrítő jelké-

pekben, a minél könnyedebb és érzé-kibb ábrázolásban találta meg. Lotz első ilyen munkája s egyben az első hazai falkép-megrendelés a Vigadó lépcsőházának *Tündér Ilona* történe-tét feldolgozó, frízszerűen körbefutó falképe volt.

A terézvárosi kaszinó (a Divatcsar-nok, 1883) 1885-re befejezett falké-pein már az új szellem érvényesült: nemcsak a forradalmi eszményeket, hanem a hazai polgári társulás diadalát is hirdetik a művészetet, ipart, kereskedelmet, hírt és bőséget jelké-pező allegóriák egy Budapestet meg-személyesítő nőalak körül.

Kiemelkednek az életműben Lotz apoteózis-kompozíciói. Az egyetemes polgári társadalmi eszmék diadalá-nak természetes kifejezője lehetett az egykor vallásos, ugyancsak egyetemes eszmét hordozó apoteózis-műfaj, ál-talános érvényű allegóriáival.

Az 1909-ben épült Párizsi Áruház (volt Divatcsarnok) úgynevezett Lotz-terme egy különleges építészeti meg-oldás eredménye: az új épület helyén állott kaszinó Lotz-freskókkal díszít-tett egykori neoreneszánsz báltermét kapcsolták az áruház teréhez.

Forrás: Papp Júlia; MTA Művészettör-téneti Kutatócsoport, 1982; Bakó Zsu-zsanna: A szépség festője: Lotz Károly (1833–1904), Bp. 1994.

RENEZÁNSZ ÉV: KORONA ÉS CSÖRGŐSIPKA

Józsa Lajos szobrászművész Mátyás király és Mátyás bolondja című alkotásairól

A Debrecenben született, a várossal a mai napig szoros kapcsolatot ápoló, Dunakeszin élő, a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével és Holló László-díjjal kitüntetett Józsa Lajos szobrászművésszel (a Máltai P.C.O. Lovagrend tagjával) legutóbb a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep hajdúszoboszlói Cívis tagozatának záró kiállításán találkoztam. Akkor beszélgettünk az idei Reneszánsz Évről, és szóba került a 2003-ban elkészített két nagyobb méretű bronz kispasztikája, a *Mátyás* (80x60x40 cm) és a *Mátyás bolondja* (50x50x40 cm).

Józsa Lajos elmondta: előtte járt Gömörben Ujváry Zoltánnal, akinek néprajzkutatói és tudományszervezői életműve középpontjában Gömör teljes néprajzának feldolgozása áll, illetve ő Gömör folklórjának legavatottabb ismerője. Gömörben máig elevenen él az a hagyomány, mely szerint Mátyás király egykori látogatása alkalmával a nemes urakat megkapáltatta a szőlőhegyen.

Olvasható az erre való utalás a professzor *Mátyás király Gömörben* című, a néphagyomány hunyadi Mátyással kapcsolatos mondáit anekdotáit közreadó könyvében. Különösen Sajógömörön él erősen az urak megkapáltatásáról szóló történet. Ujváry Zoltán könyvének előszavában szintén emlékeztetett arra, hogy a nagy király látogatásának emlékére a falu szobrot állíttatott. A gömri születésű Holló Barnabás alkotása a templom melletti kiskertben áll: *Mátyás király*

kapával. „Bizonyára az egyetlen királyszobor, amely egy nagy államférfit, hadvezért kapával ábrázol” – írta. A szobor talapzatán pedig egy Garay János verséből vett idézet áll:

Mátyás király a tréfát fölötte kedvelé, / Mátyás király föláll, s int a szőlőhegy felé: / Ím dolgozott a munkás, míg vigadánk, urak! / Ne váltanánk fel őket, hogy ők vigadjanak?”

*Mátyás kapával
Holló Barna szobra Sajógömörön*

A szlovákiai gömöri magyar faluban a Mátyás szobrát körülvevő parányi kertet is a királyról nevezték el – a kapu kis tábláscáján szerény betűkkel áll ott a Mátyás kert felirat.

„A gömöri Mátyás-kultusz mély hagyományát mutatja, hogy Sajógömörtől alig húsz-huszonöt kilométerre a néphagyomány alapján Putnok is jogot formál a királyi kapáláshoz. A putnoki szőlőhegyen egy borház homlokzatára erősített márványtáblán a következő szöveg volt olvasható:

Hunyadi Mátyás nagy királyunk 1475-ben, Putnoky János várkapitánysága idejében ebben a szőlőben kapáltatta meg a főrangú vitéz urakat, hogy a munkát becsülni tanulják. Az igazságos fejedelemtől ezt az emlékezést Kováts Antal és neje vésette ide 1926-ban.”

Nos, Józsa Lajosban az előző oldalon bemutatott Holló Barna-szobor érlelte meg az ötletet, hogy ő maga is valamilyen nem megszokott, mégis jellemző ábrázolást készítsen.

*Józsa Lajos:
Mátyás
(bronz –
80x60x40 cm)*

Arra gondolt, hogy már annyi királyt, fejedelmet és hadvezért (Zrínyit, Dózsát, Szent Istvánt, Szent Lászlót, Gizellát, Szent Imrét, Lorántffy Zsuzsanna nagyasszonyt) szoborba álmódott, de a hatalom mi-
benlétére a király és a bolond alakjának megközelítésével újabb értelmezési felületeket tud nyitni.

*Józsa Lajos:
Mátyás bolondja
(bronz –
50x50x40 cm)*

Előbb a királyplasztika született meg, egy klasszikus, tiszta, inkább realista megközelítésű, mondhatni: a hagyományrendbe illeszkedő alkotás. Majd a bolond trónra illesztésével (a Mátyás-kisplasztika párjaként), már arra is lehetőség nyílt, hogy a bolondság, mint minden igazság szülőanyja, az igazság büntetlen kimondásának jogaival felfedje, hogy a hatalom mindig együtt jár más érdekek eltiprásával. Így Józsa Lajos szobra önállóan (is) érvényes allegória.

Alapötletében és motívumaiban jól illeszkedik a mű a szobrászra szintén jellemző, szimbólumteremtő erőhöz. Az alkotáson megjelenő attribútumok többsége a csörgősipkára utal, a gazdagon díszített (a relief és az éremművészet elemeit ötvöző) szőnyeg a hatalomhoz vezető út minden állomását illusztrálja. A „titkok tudója” magát is kigúnyolhatja, s az uralkodó hiteles tükröként súlytalanná teszi a hatalombűnökről szóló vallomást.

ZÖRÖG BENNÜNK AZ IDŐKERÉK

Székely Géza kolozsvári festő- és grafikusművész kiállítása a Kölcsey-főiskola Bakoss Tibor Kisgalériájában

Székely Géza kolozsvári grafikusművész (művésztanár) gyakran veszi útját Debrecen felé. A Hajdúság, illetve a Hortobágy motívumhálója és sajátos élményköre meghatározza számos művészi témáját, egy fajta kompozíciós keretet ad szemléletének. De az igazi kihívás számára az: miként adjon új jelentést az ismert tárgynak vagy környezetnek, hogyan teremtsen meg saját esztétikumát a játékban, az ünnepben és szimbólumban. Hiszen Székely Géza nemcsak a szellem ünnepévé emeli a hétköznapiakból átszűrt művet, de a már első pillantásra megnyilvánuló képi rendben finom és mívés játékkal hozza létre a szimbólumok új értelmezési környezetét.

son hívták meg a debreceni Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesületébe.) Tamus István és Fátyol Zoltán mindhárom helyen meghatározó szerepet vállal, s úgy vélem, a szemlélyválasztás a szemléleti rokonságból is fakad: A házigazdák és Székely Géza, egyaránt fontosnak tartják a képzőművészet térbeli ábrázolásában az időjelleg kifejezését, az emlékezet sajátos, hagyományalakító jellegét. Hangsúlyozzák a dolgok képének újraolvasását, a kollektív térben a személyes történelem és az archaikus ősképek szintézisét. S egy fajta kompozíciós és szemléleti alapjegy a dolgok lelke, a dologból kiváló szellemi mozgás rendjének megkonstruálása.

Székely Géza: *Egyedül* (akril)

Rendszeres meghívottja a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelepnek, s 2007-ben tagja volt a derecskei grafikai telepnek is. (A novemberi kiállítá-

Szintén kiváló rézkarcai kerültek ki a derecskei műhelyből – a legújabb terméskből is láthatunk lapokat az összeállításban –, melyek azt mutatják, hogy Székely Gézánál a környezeti motívumok a szellemi létezés tárgyasult kellékei. Mintegy azt fejezik ki, hogy a tárgy – megtalálva benne a szimbólum lehetőségét –, illetve a motívum, de maga a vonal is vagy a fehéren hagyott tér nem a külső környezet ábrázolásának, hanem a belső természet megnyilvánulásának eszköze. Ezért tűnnek Székely Géza munkái a szigorú, konstruktív formarend ellenére is expresszívnek, így tehát egy-

szere hatnak az intellektusra, és reflektálnak az indulati viselkedésre.

A hortobágyi témaalapú életérzés-kifejezések inkább a pasztelleket és a festményeket jellemzik. De itt is megtaláljuk a konkrét tárgyi világ mögött felsejlő második értelmezési mezőt. A gyakran emberi enteriőrre is emlékeztető hodálybelsőik vagy az udvarok nem egyszerű környezetábrázolások ugyanis, hanem az emberi hely- és kapcsolatkeresés minőségeinek, attribútumainak konstruktív és líraian expresszív transzpozíciói.

Székely Géza: Hortobágyi udvar (akril)

Az attribútum kellék – a tárgyak vagy az emberi testrészek (például a fejek és kezek), illetve a műalkotáson megjelenő állatmotívumok, növényi töredékek a mikrovilág és az egyetemes közötti átmenetek tartozékai. Az állapotszerűségből kilépve, Székely Géza inkább egy folyamatot mutat be.

Konstruktív a kép – tehát a művész felbontja a meglévő világ elemeit, és új sorrendbe rakja azokat. Ez az ő teremtő munkája, ez az új sorrendiség. (S egyaránt jellemzi ez a grafiká-

kat és a festményeket, a színes vagy monokróm, illetve fekete-fehér munkákat, az olajt, a pasztellt, a rézkarcot és a szitanyomatot.)

Lírai jelzőt említettem – mert az általam mértékadónak tartott Sík Sándor esztétikai csoportosításából kiindulva, leginkább élethangulatokat mutat be a műalkotás, amiből azonban nem hiányozhat a drámai karakter sem, amennyiben a művész emberi sorsot faggat. (Azért nem drámai viszont ez a jelzői kapcsolat, mert az egyéni konfliktusok nem is annyira szituatív, hanem egzisztenciális közegben jelennek meg. – Az irodalomból véve a példát, Székely Géza művészete a modern Apostol-i emberiség-költeményhez hasonlítható.)

Az expresszív karaktert kiegészíthetjük a mágikussal és szimbolikussal. Nemcsak azért, mert a művész nem ábrázol, hanem mindig kifejez, de azért is, mert ez a kifejezés a belső világ újratereztésére vonatkozik. Az indulati szabadságot azonban a szellemi, gondolati rend fegyelmezi, a látomásjelleg ezért háttérbe szorul, inkább „kép-leteket” látunk, a létezés bonyolult egyenletének jelképteremtő módon stilizáló levezetését.

Végül a transzpozíció egyszerűen áthelyezést jelent, ugyanis gyakran a belső világ képe jelenik meg külső, tárgyasuló környezetben; Székely Géza a „szellem álmait” a külvilágra és a külvilágba vetítve fegyelmezi.

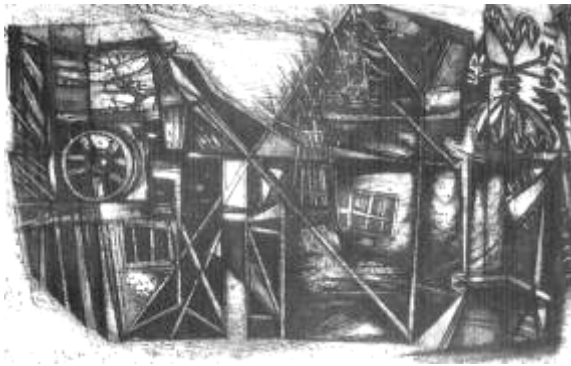
A szigorúan szerkesztett képfelületek mögött továbbá olyan filozófiai problémák tárulnak elénk, mint amilyen az időhöz való viszony vagy a létezés gyökereinek konkrét közösségen túlmutató, archaikumba vezető jeleinek megtalálása, kódolása, rendszerbe helyezése.

*A Kozmosz éneke
Székely Géza József Attila-
illusztrációja (rézkarc)*

A művész jelképeket alkalmaz – figyelhetünk például a kerék-motívumra. Egy családi, gyermekkori emlék is visszatérő kísérője lehet az időkeresésnek, illetve (általánossá emelve az egyedit) metaforája az önismeretnek. Mondhatnánk azt is, hogy az emlékezés iránya meg-

Székely Géza: Szélkakas

(rézkarc)

fordul: a művész nem diagnosztizál, hanem prognosztizál, s az emlékezés irányának fegyelmezett látomásba való átfordítása további feszültséget ad munkáinak.

A fegyelemről és játékról egyaránt tanúskodó Székely Géza-rézkarcok – hol a meleg-puha bensőségeséget sugárzó vöröses-barnás, hol a kozmikus allegóriákba feszülő észfegyelemhez és lélekrendhez oldódó, akvatintás, kékes-zöldes tónusban, máskor a tiszta képleteket szikár módon közlő fekete-fehér felületen) ama szándékról tanúskodnak: hogyan lehet struktúrába poétizálni át a szellemet.

Izgalmas feladatnak tűnik, mert a Lélekmadár vergődése az ösztönös játék lehetőségét rejtí magában, a mágikus-szimbolikus idolk révén pedig az Idő eltört kerekeit illeszthetjük újra össze. Hozzátehetjük mindehhez: az időkerék javításra szorul, a művészi rekonstrukció azonban nemcsak új tartalmat, hanem új formát is ad az időnek. Görösös ujjak küllői kapaszkodnak a létezésbe, és zörög bennünk a szekér – Isten szekerének utasai vagyunk mindannyian.

BIHARORSZÁG FESTŐJE

A 70 éves Tóth Sándor festőművész kiállítása a berettyóújfalui Nadányi Zoltán Művelődési Házban

Biharország festője, a 70. születésnapját 2007 decemberében ünneplő Tóth Sándor életművében elválaszthatatlan egymástól a pedagógia és a művészet. Fél évszázados festői létének mintegy hitvallásos gerincét adta négy évtized tanári munkássága.

A két évvel ezelőtt kezembe került katalógus címlapjára a „színek vonzásában” szókapcsolat került, ám ezek a színek nemcsak a festőpalettán sorakoztak, és a festményen kaptak jelenést, hanem ott tükröződtek mindvégig a gyermekszemekben. Nyilvánvaló, hogy a tanítás áldozata sok energiát elvon a festészettől, ám Tóth Sándor életművében az is egyértelmű, hogy ez az „áldozat” (az áldozat tapasztalata) megtermékenyítette művészetét. Számptalan emberi szín és árnyalat rajzolódott meg a természeti és emberi környezet finom hangzásaira figyelve, és érzékeny színdallamok csendültek fel nemcsak a természeti tájban, hanem az emberi természetben való barangolásai során is. Nem arra kell gondolni, hogy egyszerre tanított és festett, ugyanolyan intenzitással, hanem arra, hogy amit a gyerekektől (az élettől) tanult, azt felhasználta a művészetben, s amit a művészet tanított meg neki, azt jól tudta kamatoztatni az iskolában is.

A hencidai általános iskola után Berettyóújfaluban, az Arany János Gimnáziumban dolgozott. Miniszteri kitüntetés, majd Pedagógus Szolgálati Emlékérmét, a művészeti és oktatói munkájáért Kölcsény Ferenc élet-

műdíjat kapott. S a legfrissebb hír pedig: egy nappal ezelőtt kapta meg a Hencida Község Díszpolgára címet.

Tóth Sándor már az 1960-as évek elejétől kiállító művész, első önálló tárlatát 1961-ben rendezte szülőfalujában, Hencidán. Oda minden évtizedben visszatért, az utóbbi időszakban gyakrabban, s Berettyóújfalu is rendszeresen otthont adott tárlatainak. Biográfiaja mutatja a többi helyszínt és évszámot: Budapesttől Badacsonytomajon át Hódmezővásárhelyig, Hajdú-Bihar, ezen belül is Bihar és Sárrét településeiig; s a dátumokból az látszik, hogy több mint félszáz önálló kiállításának jó kétharmadát az utóbbi 10–15 évben rendezte. Az is kitűnik ebből, hogy idősebb korára, fokozatosan érett meg benne művészetét mindaz, amit az életből tanult, s ahogy mentesült a napi robot alól, úgy adta egyre inkább át magát a koncentrált alkotómunkának.

Tóth Sándor: Hencidai kettős kút

Művészetének középpontja a bihari táj múltjának és jelenének, a bihari ember tárgyi-természeti környezetben is megrajzolódó életformájának

bemutatása volt, s e középpont köré festette az erdélyi magyar, az itáliai, francia, görög, német és török vagy morvaországi emlékeit. Tóth Sándor példája üzeni: be kell járni szülőföldünket, de figyelni kell a tágabb horizontra is. Be kell járni az égi és földi utakat, a fényben fürödni és barátságolni a múltban. Meg kell ismerni szellemi kertjeinket, a mesék világát ugyanúgy, mint a fizikai létezés boldogságát és gyötrelmeit. Ki kell lépni a végtelen ég alá, botorkálni a sárban, hogy aztán a múlt kútjában ugyanúgy megtisztulhassunk, mint a fény sugárzásában. Szóba kell állni az utcán a hencidai parasztemberrel, az öreg házak falai mögött kell megsejteni azt a rengeteg szenvedést, de az életerőről, a vitalitásról is tanúskodó kitaratást, a konok büszkeséget vagy a hétköznapi örömből táplálkozó alázatot, ami a bihari embert jellemzi.

Tóth Sándor: Öreg porta (olaj)

És szóba kell állni nemcsak az ismerőssel, de a messzi ismeretlennel is. Ezért olvashattuk az ajánlások között jogosnak érzett jellemzőként Erdei Sándortól, hogy a magyar kultúrát kell keresni Európában, vagy arról szólva, hogy Tóth Sándor igazi kultúrember. Hozzátehetjük: olyan

ember és művész, aki nemcsak látja a környezetét, de meg is éli annak mindennapjait, s amikor messzi vidékekre kalandozik (a Meteorákhoz, Itáliába vagy Európa nagyvárosaiba, az erdélyi magyar műveltség és szellem helyeire), nemcsak szemlélő, hanem résztvevő is kíván lenni. Ezt a részvételt úgy éri el, hogy a megtapasztalt dolgokat beépíti saját képi rendjébe, művészi és emberi viselkedésébe.

Festményein ritkábban látunk embert, inkább csak jelzi a figurát. Ám Erdei szerint minden képén van valami, ami az ember keze munkáját mutatja. „... a lekaszált rét a paraszti szorgosságot idézi, a legelésző állatok a munkás életű tanyalakókra utalnak”. Matolcsi Lajostól azt a megállapítást találtam, hogy Tóth Sándor művészete értelmet és érzelmet ötvöz, a lélek békéje van a hencidai, bihari tájak és a Berettyó vidéke által ihletett festményeken, s bennük „az igazmondó teljes ember tehetsége szól (...) értelmileg gazdagon, tiszta formában”. Mások arról beszéltek – csupán egy-egy jellemző elemre utalok itt –, hogy Tóth Sándor a látványt belső érzésein szűri át, hitelesen ábrázolva a művészt körülvevő világot; hogy kevés elemből sokatmondó kompozíciókat készít; hogy a drámai kifejezést a mindent elárasztó, sugárzó szépség varázsa ötvözi; hogy a múlt és jelen békésen megfér egymás mellett a szép színharmóniájú képen.

Az ember kerül a középpontba, az ember sorsa, profán gesztusokban is megnyilvánuló, magasabb rendelése, a mindennapok életében az emberlét nagyszerűségének felismerése. Ahhoz, hogy az emberről szóljon a műalkotás, még csak emberalakos ábrázolás sem feltétlenül szükséges. Az

ember s annak egész élete ott van benne, a saját környezetében. Ott van sorsának szépsége és fájdalma, életének minden fordulója.

Tóth Sándor: Székely kapu (olaj)

„Közvetlen környezetem, szülőföldem szép határában ma is állnak a tanyák. A félelmet keltő vihar idején a hús szél végigsöpör a pusztán, és tépi az útjában álló fákat. A tanya fehér falú épületei vakítóan világítanak a sötétlő ég alatt. A nagy kontrasztok a drámaiság kifejezése érdekében születtek” – olvassuk Tóth Sándor vallomlásában. A gyökerek vállalása nem elbeszélő módon jelentkezik, hanem gyakran lírai, másutt drámai hangsúlyokkal. Élménysűrítésről van szó, a városképeknél sem leltárkészítésről, hanem anyag és szellem találkozásáról. A legteljesebb módon akkor érvényesül ez, ha szülőföldjének rekvizitumait festi. De az úti élményeit is képes a látvány felől közelítve olyan módon feldolgozni, hogy két világ találkozásának expresszív élményét – két világ találkozásának konfliktusát – a színekkel és fényekkel, az épületek és a környezet mellett az optikai hatásokkal is jól ki tudja fejezni.

A berettyóújfalui, 70. születésnap kiállítás Tóth Sándor legújabb munkáit mutatta be, gyakorlatilag a 2007-es esztendő termését. Kétféle utazás festménynaplójának lapjait láthattuk. Természeti naplójában fontos a megőrzés motívuma. Az egyik legszebb ilyen képe, a *Csónakázó tó* mellett hívom fel a figyelmet a *Középiskolám* és a *Bihar Arborétum* című festményekre. Fényeket őriz meg a levegőből, és (Hamvas Bélával szólva) elegendő virágot gyűjtött a téli napokra.

A természeti napló mellett meghatározó az úti napló vezetése – hol a friss élményeket, hol az emlékeket formálva képpé. A *Londoni estében* szinte egymást egészíti ki az eső és a fény. A *Moulin Rouge* esti impressiójában az optikai hatások izgatják. A *Londoni Parlamentnél* sem maga az épület lesz a fontos, hanem egy puha és egyszerre vibráló álomba süppedünk. *Raguza* mediterrán hangulatában szintén nem az épület és a kis kert foglalkoztatja, hanem a festék, a felület, a fények és az árnyékok viselkedése – a festő lelke szinte átköltözik az anyagba. A végsőig fokozódik Tóth Sándornál a festékanyaggal való játék izgalma, mélysége és felszabadoaltsága a legfrissebb kép, a *Fontainebleau-i erdő fái* között.

A bevezetőben említett katalógus egyik ajánlásában Komiszár János festőművész is egyetértett azzal az értékelő megállapítással, mely szerint „Tóth Sándor Biharország egyik lényeges festője”. Úgy érezzük, egyre szabadabb alkotói teljesítménye megerősíti ezt a kritikai észrevételt.

FOTÓLÁTLELET IRODALMI ALAKJAINKRÓL

Egy bihari „reneszánsz ember”: Kocsis Csaba kiállítása Berettyóújfaluban a Magyar Kultúra Napján

Kocsis Csaba művészi fotóival 2006-ban találkoztam egy debreceni kiállításon – a *Barbaricum* című sorozata mellett külön kamaratárlaton mutatta be íróportréit. Láthattam korábban riportképeit (az 1990-es években újságíró kollégájaként), köztük remek zsanerekkel, karakter-érzékeny portrékkal. Azt hiszem, minden objektív mércének megfelel a mostani választás, hogy Berettyóújfaluban egy bihari „reneszánsz ember” mutatkozik be a Magyar Kultúra Napján.

Kocsis Csaba közművelődési szakember, kulturális menedzser, művelődési ház igazgatója Nagyrábén. S nemcsak szervezi a kulturális és művészeti eseményeket, de maga is szereplője azoknak – előadóművészként. Nemcsak reprodukál, de komponál is: több verset zenésített meg, költői esteken adta elő szerzeményeit énekel és gitárral. Kötetnyi maradandó portrébeszélgetést készített, szerkesztői tevékenységéből pedig kiemeljük a *Bihari Füzetek* sorozat gondozását – benne lírai és szépprózai művek, dokumentumok, tanulmányok, néprajzi vonatkozású írások jelennek meg.

Kocsis Csaba alkotó, íróember is. Novellákat és esszéket közölt folyóiratokban, antológiákban szerepelt, s köteteket adott ki. Berettyóújfaluból (az egykori Kelet Népe szellemében) nemcsak a régió, a Bihar és a Sárrét, de az egész ország, a Trianon utáni határokon kívül maradt magyarság értékeire is figyel. Történelmi kísérgényben írta meg *Kádár vitéz útját* és

mondai sorsát, utóbb három felvonásos színhátéka jelent meg Bessenyei Györgyről *Ezüstkert* címmel (a bakkonszegei „bihari remetéről”, a magyar felvilágosodás legnagyobb alakjáról). *12x12 mondat a barátságról* című kis albumában a fotók mellett afféle prózavers-imákat olvashatunk, egyszerre mély és viszontagságos emberi kapcsolatokba szűrt (s emberfeletti viszonylatokba is emelt) életértelmezéseket. Jó ízléssel billentik hátsó-orcán már évek óta Lenint és a lenini szellemet barátaival a november 7-ére időzített kisantológiáikkal.

Kalász Márton

A *Barbaricum* anyaga most is ki van állítva Szeghalomban, s íróportréival méltón reprezentálja a (földrajzilag és szellemileg egyaránt szélesebben értelmezett) magyar kultúrát.

A fotóportré műfajáról azt gondolná az ember, hogy a könnyebb alkotói feladatok közé tartozik. Hogy megmutassuk, mennyire nem egyszerű, előbb Roland Barthes filozófus, fotóesztéta és Kosztolányi Dezső megfogalmazásait hívom segítségül.

A fotóról lehet beszélni empirikusan, tárgyszerűen közelítve vagy retorikusan. Biztosra vesszük, hogy annak, amit a fényképen látunk, meg kellett történnie, ellentétben a festménnyel, ami lehet látomás, képzelet, fikció. A festészet a sosem látottat is képes imitálni, a fotó pedig első látásra nem különbözik attól, amit ábrázol – az ábrázolt összenő a képpel.

A fénykép háromféle gyakorlat tárgya lehet (és általában is érvényes ez a művészetekre): vagy mi csináljuk, vagy rólunk csinálják, vagy nézzük. Illetve: mi vagyunk a szerzők, mi vagyunk a tárgya: emberi (lelki, szellemi, fizikai) kérdéseket érint, és nekünk szól az üzenet.

Amikor fényképeznek valakit, minden megváltozik, pózolni kezd, mintegy „előre képpé változik” (ezt nevezzük egyébként aktív átalakulásnak). De vajon az „én”, az ember igazi személysége egybeesik-e a róla készített fényképpel?

Roland Barthes azt mondja: „A fotóportré zárt erőtér. Négy képzeletbeli mozzanat kereszteződik, ütközik össze, változik benne. A fényképezőgép lencséje előtt egyszerre vagyok az, akinek hiszem magam; akinek láttatni szeretném magam; az, akinek a fényképező hisz; és az, akit a fény-

képező művészetének bemutatására használ fel” – tehát eleve más viselkedésnormákat hív elő a fotográfia a többi művészeti ágánál.

Aczél Géza

Kosztolányi Dezső az *Alakok* című kötetben, a fényképezésről írt portréjában hasonló kérdéseket világít meg. „A gép előtt mindenki lámpalázat kap és hiú, nagyon hiú – mondja a fotográfus. – A nők talán kevésbé pózolnak. Előre gondoskodnak arról, hogy a hasonlóság ne lehessen túlságosan nagy. Kikészítetten, vastagon kifestve állnak a lencse elé. A legpolgáribb nők is a kor szépségideáját vallják magukénak. Mindegyik egy sovány, eton-frizurás, fiús színésznő alakít. Csak önmagára nem akar hasonlítani.” A riporter úgy reagál erre: az a legunalmasabb dolog, ha valaki önmagára akar hasonlítani.

„...mindnyájunk lelkében benne lakozik a bovaryzmus, az a majomkodó, ősi hajlam, mely meghamisítja nemcsak külsőnket, hanem tulajdon jellemünket és vérmérsékletünket is, úgyhogy egyikünk sem éli a valódi életét, hanem egy másikat, mely éppen ellentétben áll vele, s azért szenved, azért hoz minden áldozatot, hogy ezt elérje. Ki akar a valósággal találkozni? Ez nem érdekes. Nézze meg, hol lógnak a tükrök. Többnyire a homályos sarkokban. Az emberek teljes napfénynél soha nem szeretik szemlélni arcukat, csak homályban, amikor a képzeletnek több szerepe jut, mint az érzékelésnek” – írta le Kosztolányi.

Igaz, hogy Kocsis Csaba gyermekora óta fotózik (annak idején a pecabotjáért kapott cserébe egy Pajtás fényképezőgépet), tudatosan azonban csak az utóbbi négy-öt esztendőben fordult a fotográfia felé, amikor egy amatőr digitális gépet vásárolt, amatőr képszerkesztői programmal.

(Miből lesz a cserebogár – avagy: kiből s hogyan lesz a művész...?)

Portréi művészeket, a kultúra őrzőit, alkotóit és szervezőit, írókat, költőket, irodalmárokat, lapszerkesztőket mutatnak be. Közöttük igen jól, kevésbé vagy történetesen alig ismert alakokat látunk. Kocsis Csaba Debrecen és a régió értékeire, az ország mai irodalmi kánonjára ugyanúgy figyelt, mint a határon túli alkotókra – első sorban Kárpátaljára és Erdélyre, kiemelten a Partiumra.

Így láthatjuk együtt mások mellett a berettyóújfalui születésű Konrád Györgyöt, Kalász Mártont és a Szabolcsból indult, Debrecenben élő költő-szerkesztőt, Aczél Gézát, a váradi Gittai Istvánt, az énekmondó Berecz Andrást, az irodalom nagyasszonyát, Jókai Annát, vagy a nagyváradi szellemi „dívát”, Rob Ibolyát. S Balogh Gyulát és Borbély Szilárdot, Mezey Katalint és Kukorelly Endrét, a kis kárpátaljai falujához kirobbanó irodalmi sikerei ellenére is hű, csonkapi Nagy Zoltán Mihályt, Szűcs Lászlót, a Várad főszerkesztőjét, az északkelet-magyarországi költőmozgásokat illusztráló Fecske Csabát...

*Bertha Zoltán
irodalomtörténész*

De a fiatal magyar irodalmi generáció több jeles képviselőjét is, például Székelyhídi Zsoltot, Vass Tibort. És el ne feledjük az erdélyi magyar irodalom itthoni monográfusát, Bertha Zoltánt vagy a doni elesettek sorsát eposzban megéneklő – szintén debreceni – Gulyás Imrét.

Török-Szofi László

Rendhagyó, mégis valódi kortárs irodalmi arcképcsarnok ez, íróportrékból összeállított körkép a korról. A felvételek nagy része írótáborokban, irodalmi rendezvényeken készült. Sok esetben az arckép önállóan, másutt (tágabb értelmezési dimenziót adva) a háttérrel együtt él, például Aczél Gézőnél, megmutatva: a Nagytomp-

lom szimbolizálta örökséggel hogyan emelkedik egyetemes érvényűvé a debreceni por). Török-Szofi László karakterét kiválóan egészíti ki a háttérben felröppenő madár; a Demény Péter mögötti palmaágak valóságos fejdísz formáznak. Bálint Péter mögött az ablak nem a külvilágot mutatja, hanem befelé nyílik, mégis ott van a Református Kollégium és Debrecen képzete. S Bálint, afféle mai, a cívis térből a francia horizontokig tekintő Szentkuthyként, betűk közt barangol.

Elek Tibor portréja mögött egy Bibó István-szobor tűnik fel (korábban ő avatta) – a Bertha Zoltán mögötti szoboremlék még leleplezésre vár. (S ha ismerjük Bertha irodalmi értékvonzódásait, feltételezzük: a letakart szobor nem lehet más, mint a Tamási Ároné – Bertha éppen annak felavatására készül.)

S ha már a szobrokat említettem: amikor nem fontos a háttér, akkor a portré mintegy szoborszerű zártágában áll előttünk, de olyan fajta zártágban, amelyről Rilke Rodinről szóló esszéjében azt írta, hogy önmagában hordozza teljes tér- és időbeli környezetét.

Bálint Péter

Másutt digitalizált átfogalmazások teremtenek különleges atmoszférát, mely egyedileg is jellemzővé formálja a portréalanyt. Annak művészi karakterére, sajátosságaira már-már jelképes módon lehet következtetni. Ebbe a sorba veszem Borbély Szilárd vagy Balogh Gyula portréját. Előbbinél a végsőkéig fokozott fényárnyék-hatások segítenek abban, hogy az egyetemi

tanár, a kritikus-irodalomtörténész, a költő-drámaíró két arca egy mozzanatban vetítse elénk a derű és a dráma feszültségét. Utóbbinál a cigány számkivetettség tehetségével, intelligenciájával felülemelkedő költő és előadó színes karakterének, de színes látomásainak is néző-tanúi lehetünk.

Kiváló digitális továbbgondolások születtek Jókai Annáról, Kálász Mártonról, Kukorelly Endréről, melyekben ott van a képzőművészeti eszközökkel létrehívott, Roland Barthes által a fénykép egyik legfontosabb esztétikai értékű mozzanatának nevezett *trouvaille*, a látható formában megjelenő újdonság. Találkozunk az ilyen nóvumokkal, az ismertet átértelmező megoldásokkal a portréknál ugyanúgy, mint a *Barbaricum* sorozatban. Kocsis Csaba tehát nemcsak arra törekszik, hogy portréalanyát úgy mutassa be, amilyen, s amilyennek látszani szeretne, hanem fokozottan érvényesül saját látása és az esztétikum kifejezésének „eszköz”-volta, amennyiben saját művészetét is illusztrálja ezekkel a fotókkal.

Borbély Szilárd

Porkoláb Lajos lett az „év népművelője”

Negyven éve dolgozik népművelőként Porkoláb Lajos, aki 1986 óta a berettyóújfalui Nadányi Zoltán Művelődési Ház igazgatója. Kocsis Csaba kiállítása előtt hallottam a hírt: ő lett a 2007. év népművelője.

„A közművelődés talán legszebb és legnehezebb időszakában lettem intézményvezető. A régi rendszer már

felbomlott, új még nem volt. A jogi és társadalmi bázisa sem alakult ki még az új közművelődésnek – mondja, s ars poétikájában úgy fogalmaz: mindig arra törekedett, hogy a közművelődésben dolgozók számára egyetlen dolog, az érték legyen a mérték. A bihari térség igazi kulturális központjává kívánta tenni Berettyóújfalut, s fontos

dolgot indított el kollegáival közösen a '90-es évek legelején, elsősorban Kocsis Csabával. – „A romániai 'forradalom' után azonnal felvettük a kapcsolatot a nagyváradiakkal, és ma már egy sokszínű, gazdag kulturális együttműködést sikerült kialakítani a két város között. Először csak képzőművészeti kiállításokat hoztunk át, majd színházi előadást, előadóművészeket. Ez a kapcsolat később nemcsak alkalmi lett, de baráti és szakmai is.”

2001 óta közösen rendezi meg a két város a Magyar Kultúra Napját – ők voltak az elsők az országban, akik a magyar kultúrát értve a határon túlra is gondoltak –, mára tíznapossá nőtte ki magát a rendezvénysorozat. Ötödik éve közösen rendezik a civil napot is – a Partiumi Közművelődési Szakemberek képzését Szentjobb és Nagyrabé településekkel együttműködve végzik. „A felnőttképzésnek azt a hagyományát szerettem volna folytatni, amit a magyar népfőiskolai mozgalom a két háború között elindított.” Porkoláb Lajos tagja a Magyar Népfőiskolai Társaság elnökségének, elnöke a népfőiskolai társaság mellett működő Bibó István Alapítványnak. A megyében az egyik legnagyobb közművelődési szakmai szervezet, a Kistérségi Társulások Szövetsége elnöke. 2001-ben Besenyei-díjjal tüntették ki. A népfőiskolai mozgalomba a '90-es évek elején kapcsolódtak be, 2000-től jegyzik a Bihari Népfőiskolai Egyesületet, amely mára az ország egyik legjobbnak ítélt ilyen szervezete. „Itt elsősorban a nem formális felnőttképzéssel foglalkozunk, a leszakadó rétegek felzárkóztatását segítjük, és az országban elsőként dolgoztuk ki a kompetencia alapú felnőttképzés tananyagát, amelyet 2007-ben akkreditáltattunk is.”

Mint minden fiatal népművelő, Porkoláb Lajos is az ifjúsági mozgalom kezdte munkáját, 1979-ig a Derecskén dolgozott. Már ekkor is a képzőművészeti nevelés állt a legközelebb hozzá, s Derecskén közreműködött az országos hírű kisgaléria létrejöttében. A Kisgaléria Vezetők Munkaközössége tagjaként ismerkedett meg az akkori magyar avantgárd képzőművészek legjavával (Bak Imrét, Fajó Jánost, Nádler Istvánt, Maurer Dórát említi köztük). De nemcsak kiállításokat szervezett – jó volt a fogadtatása az általuk létrehozott képzőművészeti körnek is.

1980-ban került Berettyóújfaluba, s itt is a képzőművészeti kiállításokkal foglalkozott, illetve egy új területtel, a felnőttképzéssel ismerkedett meg. „Én végeztem az át- és továbbképző tanfolyamok szervezését, s koordináltam a művelődési központ ismeretterjesztő tevékenységét. A hagyományos ismeretterjesztő előadások helyett olyan beszélgetéseket próbáltam szervezni, ahol a hallgatóság is aktív résztvevő lehetett. Akkor még nem tudtam, hogy tulajdonképpen ez lenne a klasszikus ismeretterjesztés, ez az igazi népfőiskolai hagyomány.”

Idővel Berettyóújfaluban is sikerült létrehozni egy kiállító termet, ma is ez ad otthont a tárlatoknak. 1981-től 13 évig egyébként a városban működött a Hajdú-Bihar megyei Amatőr Képzőművészeti Tábor, melynek ő volt az egyik vezetője. S Porkoláb Lajos nem csak a sikerekről beszélt: „Ezt tartom a munkám máig egyik legnagyobb kudarcának. Nem tudtam az önkormányzatnál kiharcolni, hogy ezt a telepet Berettyóújfaluban tartsuk. Persze, ezt ma már mindenki tudja, hogy hiba volt.

VELED ÁLDJON AZ ESTE

Dusa Lajos szerelmes versei

Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2007.

Nem hiába szólal meg aránylag ritkán Dusa Lajos, mert jól előkészített költői varázslatai sem hiábavalók. S ha megszólal, nemcsak beszélni akar, de mondani is. Kimondani. Költő-léte nem szerep – és költőként tetszelegni sem szeret. Már több mint tíz éve, hogy ezt írta második kötetének borítójára: „Az izmusok különösebben nem érdekelnek, miként az sem, hogy mi számít ma irodalmi fősodornak.” S amikor megjelent a *Pentaton* című kötete, Csontos János (a volt debreceni költőtárs) a Magyar Nemzetben éppen Dusa Lajossal példálózta fájdalmát, mely szerint aki nem sündörög a vízfejű kritika és irodalmi klikkek körül, ráadásul olyan költői tradíciókat vállal és követ, mint a Ratkó József nevével körülírható, az hiába idézhető akár Ady és Szabó Lőrinc mai örököseinek sorába is, hajlamos róla megfeledkezni az úgynevezett „irodalmi élet”.

Dusa Lajost ez természetesen nem érdekli, nem lett posztmodern, mert ez volt a divat. Nem lesz érthetetlen, csak mert valakik eldöntötték, hogy a formai és képi tisztaság, az őszinte költői beszéd anakronisztikus. Szerelmes verseket sem azért ír, mert népszerű lehet általuk – mert ugye a bordalok és a hazafias költészet mellett a szerelmi líra adta Arany János Vojtinájának is a tápot –, hanem azért, mert a szerelemtől is tud újat mondani. Mert a szerelmi líra kiválóan alkalmas számára ahhoz, hogy megcsillogtassa költői erényeit. Meg-

felelő „indíték”, hogy szembenézzen benne a férfi (és a férfi–nő kapcsolat) egzisztenciális mélységeivel, hogy a rá egyébként is jellemző sajátos ironia és groteszk ezen a magasztosnak hitt lírikusi felületen is felszaggassa a hazugságról vagy hiábavalóságról a talmi tapasztalatokat. Mindezt annak hitében teszi, hogy ármány-országban is van helye az őszinteségnek, van reménye az emberi (testi–lelki–szellemi) hasznosságának.

Dusa Lajos új verseskötetének borítója Seres Géza fotójával

Hadd idézzek itt Léka Géza kritikájából, mely a *Kortárs* 2007. novemberi számában jelent meg: „Nem kétséges, a férfi-nő kapcsolat Dusa költészetének messze legtágabb, mégis legotthonosabban berendezett tartománya. Számára itt születik, itt nő föl, és ide szorul vissza szinte minden, ami a mai világban hite szerint még érvényes lehet. Talentuma is ebben az egyetemes kölcsönhatásban termékenyül meg igazán, hiszen hol sziszifuszi kítartással járja, tapossa maga körül a szerelem, a hűség útvesztőkkel teli rengetegét, akár egyetlen versen belül is (*Pénélope monológja*), hol megpihénvén bravúros játékba kezd, asszociációk, költői elvonatkoztatások hatványaira emelve a látványt és gondolatot (*Hazatérők*), de láthatjuk őt a személyes megrendülés, a kiüresedés, a fölöslegesség érzetének dermesztő pillanataiban is, a belőle levont életbölcselet n-edik gyöke alatt (*Kivilágított önmagammal*).”

Az tükröződik ebből a részletből is, hogy bár Dusa Lajosnak igen fontosak a közéleti áthallású költeményei, a személyes és kollektív történelem groteszk dialógusában született versei, vagy a lélekszakadások „a hernyókinú fájdalomban” (miként az 1994-es *Nagy, lelassított pillanat* címadó versében olvassuk), a szerelmi líra szintézishely számára.

S játszva a szóval (megtehetjük, hiszen Dusa Lajos is nagyon szeret nagyon komolyan játszani), a szerelmi líra egyszerre szín és színhely, benne tulajdonképpen emberi-költői létezésének téziseivel. Szerelmes verseinek gyűjteménye is az általános emberi kérdések szerelem helyén való összegzése, nem versek egymásutánisága, hanem a mallarméi érte-

lemben való Könyv, ami egyszerre foglalja magában a megbonthatatlan egységet és a folytonosságot. Történet a „libabőrös” vizektől a vétkek „gyermekáldásos” apoteózisáig (*Zakariás udvarol*). Folyamatában is összeolvasható etűdök, a részben tükröződő egész jegyében, akár egyetlen versszakaszban járva be az utat a trágádombok és vadkapor bő illatától az asszonnyá lett, elvárásolt lelkekig.

(Jól érezte meg Léka Géza a tudatos és szimbolikus szerkesztést, amikor a három cikluscímet egyetlen bővített versmondatként értelmezte. Hogy lássuk a folyamatot: *Darázsborzongások szállnak göndör bozótú Golgotákon; Göndör bozótú Golgotákon Veled áldjon az este*. – S már csupán e címekből is nyilvánvaló nemcsak a folyamat, de Dusa Lajos költői képalkotó invencióival társuló nyelvi leleménye is, mely azzal együtt lesz meghökkentő, hogy végtelenül transzparens. S a játék ironiája nemcsak szimbólumaiban hatol mélyre, egy fajta paradox, intellektuális pajzánságot teremtve, a profán Golgota súlyait oldva, hanem a látszólagos könnyűségnek is archaikus nehézlégzést ad a groteszk alaphelyzet. Dusa Lajos ha mégis szerepben gondolkodik, nem a költő oldaláról nézi a világ dolgait, hanem a dolgokkal azonosulva nézi a költőt. Nézzünk erre egy markáns példát a lehetséges sok közül, a *Románcból*: „*Én kedvelem a pókokat, / különösen, ha jó nagyok. / Lengnek az ég s a föld között, / S míg sárga hasuk fölragyog, / elnézem: én is pók vagyok, / s lengek egy románc közepén. / – Roszka! Négy lábam, négy karom! / – Ki ölel úgy át, ahogy én?*”)

Dusa Lajos negyedik önálló verseskötete tulajdonképpen az ötödik – az *Április ez még!*, a *Nagy, lelassított pillanat*, a *Pentaton* és a *Veled áldjon az este* sorában kell megemlíteni a Burai István festményeivel kiadott *Képek és képek* című könyvet, ami azért jelentéssel (bár az első két kötet anyagából válogatott a költő), mert alkotói habitusának egyik alapvonására utal: Dusa Lajos mellett, hogy szép harmóniába feszíti kritikus és önkritikus iróniáját, amikor verset ír, szeret képben gondolkozni, s nemcsak szerelmi költészetét, de egész líráját jellemzi a néha tünékeny, sokszor vaskosan érzéki láttatás. Természetes formai közegét erősíti mellette a dallam és a ritmus, az egyre nagyobb játékosággal és biztonsággal követett metrum, a klasszikus és magyaros ötvözet, megőrizve a tisztaságot is benne, a szonett és a dal (vagy ballada), az epigramma, a nem keresve, hanem ösztönösen felzsongó rím, az enjembement...

Persze, csak a kontúrú erőltetik az olyan párhuzamok, hogy a „debreceni Villon” valóban Ady sorsfájdalmaival és Szabó Lőrinc szerelem-átkaival van „megáldva”, Dusa Lajos meghökentése végső soron mégis az igazmondásban rejlik, s még a humoros rögtönzéseknek nevezhető stílusgyakorlatok is a párkapcsolat egészéletmodelljének alaptéziseit járják körbe, a *Hívlak ordas mosolyommal* című nyolcsorosban ekképpen: „*Fenyeket a fenyves erdő / homályával összezártan. / Ráng a szívem, mint lőtt állat / sorsom riadt mellkasában. // Hívlak ordas mosolyommal, / fogam villog rád fehéren. / Bárány voltam szebb koromban, / s most késsel ront rám az eden.*”

S hogy fentebb intellektuális pajzanságot (vagy pajzán intellektualitást) mondtam, akár a Janus Pannoniusi értelemben is, ezt megtámogatom egy kis elmélettel – melyet Dusa Lajos verseit olvasva vagy hallgatva maguk a költemények igazolnak. Ha kimondunk vagy elolvassunk egy szót, annak a művészi funkció szempontjából négyféle értéke van. Akusztikai benyomást ad, van egy (vagy több) jelentése, a szó hallatán megjelenik egy kép is arról, amit a konvencionális vagy asszociatív jelentés magában hordoz, a hangalak, az asszociatív szubjektív jelentés pedig érzelmi, hangulati töltést ad a szónak. Ebből a négy lélektani, illetve esztétikai funkció közül kettő az érzéki valóság síkján mozog: „a hangbenyomás és a képzeleti kép. A másik kettő, a fogalmi és a hangulati elem viszont a szellemi világból való. Ez a nyelvi kifejezés paradoxona: a szellemit a nyelv csak érzékileg tudja kifejezni, az érzékit viszont csak szellemileg” – fogalmazott *Esztétikájában* Sík Sándor.

Érzéki a képzelet Dusa Lajosnál, mint szeretőt gúzsolták körbe és röptetik a „felhőzött” asszonyhomlokok fölé azt a lírai hangok. A hangulat azonban már a szellemi reflexiók felé vezet, nem meditatív, hanem önkritikus a diszkurzus.

De s száraz elmélettől térjünk vissza gyorsan a bilincses gyöngyököt izzadó, a húsok remegésétől nehéz párájú vershez – *Borges* egyik előadásából idézek. Ezt mondta *A költészet rejtélyéről*, melynek egyik bekezdése arról szól, hogy a költészet misztikuma nem valamilyen távoli és megfoghatatlan dologban, hanem a hétköznapi életben, az emberi viselkedésben rejlik:

„Amikor esztétikai műveket forgattam, mindig az a kínos érzés kerített hatalmába, hogy olyan csillagászok könyvét olvasom, akik még sosem vették szemügyre a csillagokat. Vagyis úgy írtak a költészetéről, mintha a költészet valamiféle feladat volna, s nem az, ami valójában: szenvedély és élvezet. Elolvastam például nagy tisztelettel *Benedetto Croce* esztétikatanát, s ott azt a meghatározást találtam, hogy a költészet és a nyelv 'kifejezés'. Nos, ha itt valaminek a kifejezésére gondolunk, akkor visszajutunk a tartalom és forma régi kérdéséhez; ha pedig nincs semmi konkrétum, ami kifejeződne, akkor semmit nem kapunk ettől a meghatározástól. Szóval tisztelettudóan elolvassuk a definíciót, aztán másfelé vesszük az utunkat. Például a költészet felé; az élet felé. Hisz az élet, biztos vagyok benne, csupa költészet. A költészet nem valami távoli dolog – a költészet, mint majd látni fogjuk, itt áll lesben az utcasarkon. Bármely pillanatban lecsaphat ránk.”

*A könyv hátsó borítója
Seres Géza fotójával*

Dusa Lajos verseit olvasva fordulunk most be ezen a sarkon. Nem báránybőrbe bújt farkast látunk ott, hanem farkasbőrbe bújt szerelmezt. Aki megtehetné, hogy Isten napos oldalán szemlézi végig bölcsen a megadatott tomporokat, ő azonban farkasként akarja átélni a telek minden kínját, hogy igazat tudjon mondani.

(Elhangzott 2007. december 14-én Debrecenben, a Benedek Elek Könyvtárban, Dusa Lajos Veled áldjon az este című kötetének bemutatóján.)

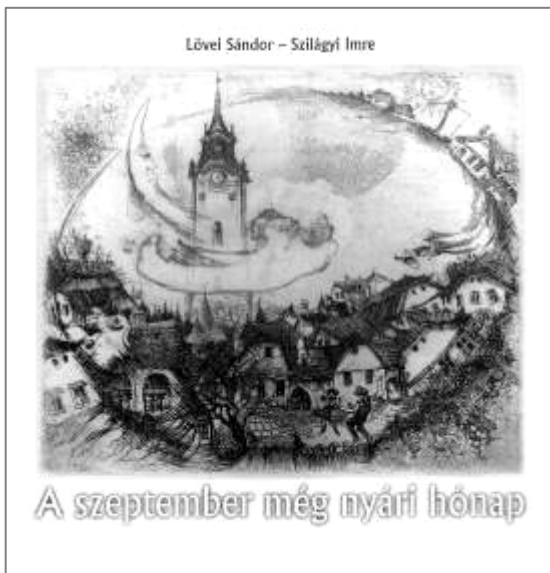
A SZEPTEMBER MÉG NYÁRI HÓNAP

Lövei Sándor verseinek és Szilágyi Imre rézkarcainak albuma

Eredetileg tavaly nyárra vártam (legkésőbb szeptemberre) Lövei Sándor új verseskötetét, melyről még akkor beszélt, amikor ennek a folyóiratnak a májusi számában róla megjelent írásomat elkérte a kötetébe is ajánlás gyanánt – a cikkben ugyanis reflektáltam a költészetben 1994 óta megtett, addig tizenegy, mind határozottabb karaktert öltő és árnyaló kötettel kijelölt útjára.

Nem baj, „A szeptember még nyári hónap” – csillapítottam fel-felremlő türelmetlenségemet, hisz valóban vártam ennek a felnőtt fiúnak (érett, felnőtt-verseket író, olykor keserűbb hangú, kritikára is hajlamos, de a rácsodálkozás tisztaságát látomásaiiban is őrző felnőtt-gyerekek) az újabb jelentkezését. S amikor a Szilágyi Imre grafikusművész vershangulatokhoz simuló, szépséges és groteszk rézkarcaival a Csokonai Vitéz Mihály Szellemi Műhelyért „Életfa” Közhasznú Alapítvány által közreadott album (egykori és leendő) Csokonai Házban megtartott év végi bemutatója után kezembe kaptam a huszonhét verset, a talmi télben járva, kicsit meglepődtem a kötetcímen, és az új kontextus ki is emelte a költeményeket a látszólagos alkalmiságból.

„A szeptember még nyári hónap” – de egyszerre van tavasz és október is (két ciklussal arrébb már havas a város és langyos a tél), a nyár ajándéka az éjszaka, „tücsök hegedül a lábunk alatt”, s a pillanat varázsát ugyanúgy szétsugározzák az októberi hullócsillagok, mint ahogy megrozdásodik ez a varázs a gondolattól, hogy „turista szívedben már egy másik ország ritmusára dobol a vér”.

A szeptemberi nyár nem az ifjak tüzes öröme, inkább a bölcsesség egy újabb állomása már – és a fent említett rácsodálkozás élménye lassan úszik át a konstatáló sztoicizmusba, miként az első ciklus címadó verse is

feszültséget hordozó, finom tárgyiassággal sugallja ezt a hangulatot, a *Reneszánsz angyal*. Az ünnep díszei között előbb-utóbb idegenként bámulja „az elrendelt öröm tárgya-
it” az ember, a tárgyakban látva vissza saját, igazi arcát, miközben „ugyan-
azzal az antik szomorúsággal nézel rám / újév reggelén, mint az ágyunk fölött / lógó ósdi festmény reneszánsz angyala...”

Az ünnep (legyen bár családi vagy kollektív, kötelező alkalom) ünneptelensége foglalkoztatja Lövei Sándort több versében is (*Ritkán gondolkod rád, Rokonlátogatás után, Áhítat, Éjjéli ima*), az ember kiüresedésének allegóriája, és ez a hiány csak tovább fokozza a keresést.

Szilágyi Imre rézkarcai Lövei Sándor kötetéből – a versek mellett szereplő grafikákat kiállították a Hunyadi és Darabos utca találkozásánál álló Csokonai Ház kávézójában

A test élménye itt inkább gúzsba köt, fájdalmas az érzékek szorítása, és egy magasabb rend tiszta vágya hadakozik az ösztönökkel. A négy fal között a társat szólítja meg a költő, de olykor úgy tűnik, mintha önmagát kérné számon.

Lövei Sándor azt írja az *Ezeréves büszkeséggel* című versében, hogy: „*Pesszimista vagyok, de halhatatlan életösztonnel / bízom a föltámadásban és a keresztben, aminek súlya / alatt már sokszor összecsukszott a nép*” – a támaszkeresés tehát nemcsak az egyéni felelősséget szólítja meg, hanem a lírikus hang a nemzeti küldetésvállalásra is reflektál.

Itt nyer tágabb értelmet a négy fal és a szülőföld, a „*tapló-szikkadt pusztaság*”. Lövei számára a „*megváltás*” egyenlő a hazatalálással – úgyis, mint hazát és otthont lelni: szeretetet.

HOLDSUGÁRRAL ÖLELKEZIK

Tar Károly új versei

Ha hihetünk a számokban rejlő törvényszerűségeknek, azt mondhatjuk: Tar Károly legújabb (még csak a napokban, január végén megjelent) verseskötete egyszerű és tömör – ezért mégis esszenciális – képeket és képleteket ad a természet és ember kapcsolatáról; illetve a természeti jelenségek embersorsokra apelláló költői rögzítése naiv (tehát eredeti és tiszta értelmű) világlátásról, avagy filozófiáról tanúskodik. S ez így már majdnem teljesen igaz a versekre, csupán az utolsó szótag hiányzik.

Hogy feloldjam ezt az analogikus viszonyt a számok és a költemények között: a haiku, ez a sokak által (általam is) a legtokéletesebb formának tartott japán vers éppen 17 szótagból áll. Tar Károly pedig megírta költészetének tizenhatodik „szótagját” (bár maga a haiku műfajban nem jelentkezett) – a *Holdszugárral ölelkezik* című kötete a tizenhatodik könyveinek sorában.

S ha tanácsolnék valamit, legelőbb az jutna eszembe, hogy a forma készre zárásához már alkalmas eddigi költészete, érteve ez alatt, hogy az elmúlt nyolc esztendőben megjelent mintegy 800 verse megfelelő anyag a 17. könyv, a válogatott versek gyűjteményének kiadásához.

A költő 75. évét köszöntő, 48 verset közreadó kötet a korábbiaknál változatosabb formában ad képet embersorsáról, az örömről és bánatról, a szerelemről és csalódásról. Tar Károly azt írja a hátsó borítón olvasható ajánlásban, hogy képzőművész barátai segítségével mindezeket túl azzal

a természeti-társadalmi környezettel is megismerkedünk, amelyben élünk. Ezúttal Józsa János, László Ákos, Cs. Uhrin Tibor és Vincze László készítették az illusztrációkat, összesen huszonkettőt – s Józsa János kivételével mindannyian voltak már önálló grafikusai is Tar Károly verseinek.

Józsa János illusztrációja az *Úgy szeretnék egyszer* című vershez

S nézzük a kiinduló hasonlat alapján megfogalmazott elvárásokat!

Egyszerű és tömör (ezért esszenciális) képek és képletek a versek a természet és az ember kapcsolatáról. A népdalok nemes egyszerűsége, ütemező prozódíája, páratlan keresztírmelése jellemzi, a dalhangulathoz (és műfajhoz) alkalmazva az ilyen alkalmakkor mindig feltűnő ragrímekeket. A mondat második felében emlegetett naiv jelző pedig nem a hiszékenységre, hanem a szinte gyermeki tisztaságra vonatkozik (illetve másik vonatkozásában a költészet világformáló erejébe vetett hitre is); és e tiszta képletek alkalmassá teszik egyébként néhány versét a gyermekeknek való megjelenítésre is. Hadd idézzem erre példaként az *Úgy szeretnék egyszer...* című dal utolsó három versszakát:

*„Virágzó vízparton
boldogságot szednék,
és a csillagoktól
angyal szárnyat kérnék.*

*Hosszasan fürödnék
a mennyei fényben,
keresném anyámat
a rózsák kertjében.*

*Mikor rátalálnék,
ezer csókot adnék,
és a pirkadatkor
már csak vele jönnék.*

Természetesen az egyszerűség és a daltisztaság, a ritmus által is fokozott játékoság mögött nem egyszer felsejlik Tar Károlynál egy második jelenítés, az olvasatot pedig az ösztönösen monotonizáló feszültségteremtésnek köszönhetően rányithatjuk egy másik értelmezési útra.

„*A gyenge fűszálnak / harmatból
vert csókja*” – önmagában is bravúros a kép a *Vajon mikor lesz már?* című versben! – emberi érzékenységet formál a természeti képbe, ugyanitt a ködös kertekben virágzó barackfa egy egyszerre személyes és egyetemes harmóniavágy rejtett megfogalmazása.

László Ákos illusztrációja
a *Vajon mikor lesz már?* című vershez

A természeti képek, illetve a jelenlétegrögzítések valóban emborsorsokra utalnak, s ebben a környezetben pél-

dául ugyanúgy megtörténik az „üres álmodók” vagy a „fényben vergődők” tetemre hívása, mint a „koldus számadóké”. Tar Károly költészete a lírai én jól körbejárható világának személyes leltáraitra épül, mégsem hiányozhat belőle a társadalomkritikai utalások sora. Ez is egy második szintje a verseknek.

Vincze László grafikája
a *Nem tudom feledni* című vershez

S ilyenek az „átok sújtotta kort” rajzoló sorok – Tar Károly képeit kölcsönözve: részeg jóssággal, imádkozó

gyötrellemmel vagy báméskodó balgasággal, ahová hiába szállnának az angyalok, „*ha bálványok szeretkeznek / szégyenteljes hajnalon*”. Lopott szavak zajában szökik meg az igazság, „feszengő falka kiabál”, keserűt könynevezik a teremtők csillaga.

A rigmikus sodorban látszólag súlyaitól menekül az ítélező kimondás, a második versolvasat azonban visszarakja rá a súlyokat. Mert ez a Tar Károly-vers is olyan, hogy érdemes hangosan mondani, mert így leszünk „ügyeszei” a költővel együtt a nemcsak bűnös, de gyilkos emberi gyarlóságot vádló pernek.

Tar Károly versei között szerepelnek a nosztalgia alapú darabok is, de nem annyira a megszépítő messzeség szől, mint inkább a racionális számvetés hangja. (Kedves sorok születtek Holló László képeinél – *A vihart hozó égen* című verset minden bizonnyal a művész születésének 120. évfordulója alkalmából rendezett kiállítás ihlette.) Az anya-versek megindító tiszteltetések, a szerelem-versek a „meghajszolt” érzés értelmező reflexiói.

Kiemelkedőnek tartom közülük a *Minden az enyém már* címűt – formailag és prozódiaileg is. Tar Károly itt feladja a páros sorokat, a versszakindító refrént követően rövidegükkel is „ütnek” a külső és belső teljességet magukba sűrítő szavak, s az enyém-tied ügyes birtokviszony-váltásával a szintetizáló egység képe is megformálódik az ellentétekből. Ezzel a verssel lehetett volna zárni a kötetet, az utolsó sorok így hangzanak:

„Minden a tied már, ami az enyém volt, / a szó, a csend, a csók, / csillagok erdejében kacarászó hold”

SZENT MARGITOK ÖRÖKSÉGE

Újszentmargita regényes története

Újszentmargita krónikájának véletlen tolmácsolójaként csöppentem a település jelenébe.

Váratlanul ért a felkérés 2007 nyarán (augusztus legelején), és nagyon rövid volt a határidő a könyv elkészítéséhez (szeptemberre kérték, s karácsonyi ajándék gyanánt a bemutatót is megtarthattuk december 18-án).

A falu vezetői és a Bánné Jávorszki Andrea által összefogott forrásgyűjtésben, illetve a kiadásban közreműködők (a könyvet magát készítő Filakowszky György) megnyugtattak: a munka oroszlánrészét a helybeliek s az innen elszármazottak elvégezték, a fellelhető dokumentumokat, illetve a különböző készültségi állapotban lévő munkanyagokat a rendelkezésemre bocsátják.

Izgatott a feladat: a falumonográfiaik megszokott tudományos vagy ismeretterjesztő hagyományával szakítva, Újszentmargitán azt szeretnék, hogy cselekményes formában – ha nem is klasszikus történelmi regényben, de – regényes hangokon éledjen újjá a falu napjainkig vezető története. (Megjegyzem, történelmi regényt már csak azért sem lehetett írni, mert a könyv a falu jelenével szintén foglalkozik, még az idei nyári eseményekre is reflektál.)

Előbb csak óvatosan beleolvastam az egyes területek leírásába, az összegyűjtött adatokba, a rögzített beszélgetések írásos kivonataiba, és szinte észre sem vettem, már kezdett is megrajzolódni egy történet, pontosabban a kerettörténet, annak is csak

a vázлата. Igent mondtam, de bele sem nagyon gondoltam, hogy a következő hetekben alig fogok aludni.

Mivel én is egy Tisza-menti kis faluban, a Vásárosnamény és Záhony között fekvő Újkenézben nőttem fel, sőt, gimnazista koromban az egykori Cserepeskenéz történetét is kutattam, nem volt idegen az életközeg, a kitálat kerettörténetben pedig egy olyan modellre bukkantam, amelyet mindig bátran elővehetünk, amikor önazonosságunkat szeretnénk értelmezni. Hiszen minden utazás jelképes barangolás nemcsak a történelemben, egy közösség múltjában, hanem a személyes, saját múltunkban fellelhető fogódzók keresésével önmagunk helyének tisztázásához is hozzásegít.

Az összegyűjtött forrásokat lapozva, hamarosan láttam magam előtt Zoltánt, aki sok tulajdonságát hordozza napjaink helyét nem találó ifjú felnőtt (értelmiségi) generációjának, s gyermek- és ifjúkora helyszíneit újra végigjárva, akaratlanul is egy fel nem ismert és be nem teljesült szerelem nyomait kutatja.

Egyetlen nap (sőt, csupán néhány óra) elég ahhoz, hogy végigpörögjön előttünk majdnem ezer esztendő, s a néprajzi és történelmi tanulmányokat folytató fiatalember ismeretei alkalmasnak bizonyultak arra is, hogy mindezt hitelesen tolmácsolni tudja. A fikció (a kitalált történelmi keret) határain belül maradva, ám figyelve arra, hogy minden egyes adat vagy a történetben felbukkanó személy hitelességét meg tudjam őrizni.

A híres Koponya-csárda helyén ma egy fákkal benőtt halom emlékeztet a régi titkokra

Versek, novellák, folklór, művészeti, esztétikai, irodalmi, sajtótörténelmi és publicisztikai tanulmányok, esszék, könyvek írása mellett tíz éve foglalkoztat a nagyepika. Posztmodern egzisztenciális szerelmi regény (*Az öröm alján*), a Holló Lászlóról írt művész-életregény (*Szent Antal megkísértése*) után most éppen egy meta-

fizikus detektívtörténeten dolgozom (*A táncosnő halála*), és a *Szent Margitok öröksége* alkalmat adott arra, hogy a fiktív történelmi riport, a szociográfia (illetve szociografikus, társadalomrajzot adó riport), az útleírás és a történelmi monográfia elemeit ötvözve, egy új műfajt próbáljak ki.

Egyetlen pillanatig sem merészeltem elrugaszkodni az újszentmargitaiak megtisztelő kérésétől, az írás (illetve feldolgozás) során csupán a szerény képzelőerővel és azzal a „szabad kézzel” éltem, amelyet megadott munkámhoz Csetneki Csaba polgármester és lelkes csapata.

A kézi aratás után géppel történt a cséplés – a Tukai ballada mutatja be A cséplőgéphez esett lány vándormotívumának helyi variánsát

Az idő rövidege és a terjedelmi korlátok nem tették lehetővé, hogy mélyebb személyiségrajzokat formál-

jak meg, hogy magukat a helytörténeti és néprajzi tényeket is fikciós formában dolgozzam fel – de nem is volt ez a szándék. A választott és írás közben is formálódó műfaj, a vallomások és a még élő tanúk több órányi hanganyagának feldolgozása természetes módon hívta elő a riportelemek alkalmazását. (Ebben talán segített újságírói gyakorlatom, mindig szem előtt tartva az irodalmi újságírás szempontjait, s hogy számomra az írás a legfontosabb, nem az újság. Tanítom is ezt a szigorú értékrendet a debreceni főiskola kommunikáció és médiatudományi szakán.)

S hogy mit tanultam még? – tettem fel a kérdést a könyv írói utószavában is. Tisztában vagyok azzal, hogy néhány látogatásom kevés volt a helyi atmoszféra teljes megismeréséhez.

1937-es „Betlehemi bakter”

Amikor még a hitélet is aktív volt

Csak remélni tudom, hogy erőmhöz mérten teljesíthettem azt a célt, mely szerint a falu történetét nemcsak a helyiek, hanem az ismeretlen emberek számára is érdekessé tegye a könyv. Hogy kíváncsiak legyenek rá mások is, hogy a vándornak szóló figyelemzetéssel ellentétben ne elkerüljék, hanem útjukba ejtsék Szentmargitát.

A színpad kör 1937-ben

Ám az írói munka már csak olyan, hogy az ember valamiképpen azonosul a kitálalt vagy a regényben újraformált hőseivel. Amíg dolgozik, otthonának érzi a helyszíneket, csukott szemmel maga is ott jár, ahol az élő vagy egykor élt (vagy a papíron életre kelt) regényemberek.

(Amikor az idő szorításában aránylag gyorsan – tulajdonképpen napok alatt – elkészültem a regényes változat első felével, egyik látogatásomkor a polgármester – vagy egyik

munkatársa? – megkérdezte: És hol van az ihlet? El kellett oszlatnom egy félreértést. Az ihlet nem sült galamb,

illetve nem úgy van, hogy hirtelen valami megszállja az embert. – Persze, van így is! – Az ihlet folyamatos készenléti állapot, intenzív jelenlét az alkotás atmoszférájában, állandó szellemi és lelki tevékenység, és ebben csak akkor érzi jól magát az ember, ha folyamatosan létre is hoz valamit. A felkérés tehát mégsem véletlen volt, hanem készenlétben talált – s hogy ebből a készenlétből milyen munka készült el, annak eldöntése az olvasóra vár.)

S az emberi-írói hozadékokhoz visszatérve, pozitív példát tanultam leginkább. Élni akarást, optimizmust és tettvágyat. Hogy a falu (és a puszta) erkölce kitartásra fegyelmezi a ma élő embereket is. Hogy az emberek a legújabb-kori falurombolások idején sem veszítik el tevékeny életformába szőtt hitüket Szentmargitán.

A négyfogat visszarepít az időben

AZ INTIM „TÁJHAZA” ÉS A KULTÚRÉLMÉNYEK HORIZONTJA KÖZÖTT

Emlékezés Kiss Tamás költőre

Kiss Tamás költő, Debrecen Díszpolgárára 2003 decemberében, 91 éves korában halt meg. Egy év múlva avatták fel síremlékét a Köztemetőben, 2005-ben került emléktáblája a Gambrius-közbe, az Alföld szerkesztőségének bejáratához. Hagyományteremtő szándékkal, a család kezdeményezésére, 2006 óta Tamás napi és óévbúcsúztató összejevetel keretében, a koszorúzást követően találkozunk tisztelői és szeretői. (Tamás bácsi vezette be egyébként annak idején az Alföldes óévbúcsúztatókat, ahol az irodalmi és művészeti közéletünk olyan szereplői is találkozhattak, akik az év közben „elkerülték” egymást...)

Ezúttal ennek a folyóiratnak a 2007. augusztus–szeptemberi számában Kiss Tamás születésének 95. évfordulójára emlékező, a költő Móricz-kommentárjaiból kirajzolódó irodalomszemléletét ismertető esszé alapján tartott előadásom és a költő fia, Kobzos Kiss Tamás énekmondóművész új – 2007-es Kölsej-ösztöndíjának programját teljesítő – zenei anyagának bemutatása kínált műsorkeretet a beszélgetéshez december 28-án a Mobilitás Ifjúsági Szolgálat előadótermében.

Az előadást bevezetve, személyes emlékeimből leltároztam – két generáció időtávolságával, de ez nem akadályozta, hogy hasonló normákat keressék értékhitemben –, útmutató tanácsok kérését a „doyen”-től kezdő költőként, interjúkat újságíróként, beszélgetéseket négy-szemközt, társaságban.

Soha nem felejtettem azonban, hogy Kiss Tamás engem kiválasztott, és ezt

csak most, érettebb fejvel tudom egyre inkább komoly felelősségként is felfogni. 80. születésnapjára ugyan is nekem nyújtotta át a Lakitelek Alapítvány alkotói ösztöndíját, amit eredetileg ő kapott, ám továbbajándékozta azt a fiatal költőnemenek egy tagjának. Ez a mérték és felelősség a mai napig jelen van.

A koszorúzás előtt rövid megemlékezést tartottam, alább ezt adom közre.

*„Ugye megismersz jó Uram,
tekinteted rajtam megáll
egy szempillantásra csupán;
megmutatod a helyemet:
a hátsó sorban – a jobboldalon.”*

Így hangzanak Kiss Tamás *Rám ismeresz-e majd* című versének utolsó sorai. A költemény *A végső szó keresése* című kötetnek mintegy az eszenciája volt: az 1992-ben, a költő 80. születésnapjára megjelent gyűjtemény hátoldalára került (a gyűjteményes kötetbe való válogatás során csupán apróbb módosításokat végzett rajta a költő).

A végső szó keresése – ars poétikus üzenet. Kiss Tamás maga is vallotta, hogy a költő a versben mindig a végső szót keresi, az ismeretlent, a titkosat, a csak szellemünkkel felfoghatóat.

A végső szó keresésének folyamata felfedi, hogy azt nemcsak a halál kínálta felismerés pillanatában találhatja meg az ember, hanem az Úrral

való találkozás allegóriájának tekinthető alkotásban is. A költészet anyag-talan mámorában, melynek biztos fundamentuma lehet a hit és a tudás. Kiss Tamás egy másik versében – újabb kulcsfogalomként – arról vallott, hogy benne „a hit és tudás béké- sen egymás mellett él”.

A 2003. december 8-án, 91 éves korában elhunyt József Attila- és Füst Milán-díjas Kiss Tamás a Nyugat harmadik nemzedékének meghatározó és egyben utolsó alakjainak egyike volt. Több mint hat évtizedes költői és esszéírói pályája során megszólalásai mindig az irodalmi élet igazi eseményeinek számítottak. Akkor is – vagy talán éppen ezért –, ha bár a nemzedéktársak legjobbjáival emlegették, a diktatúrában azonban hallgatni kényszerült, és az 1960-as–70-es években szinte újra kellett kezdenie a költői pályát.

Kulcsmomentum tehát a monográfusa, Bakó Endre irodalomtörténész által „megismételt pályakezdeként” aposztrofált, érett költői indulás, de benne állandó a Csokonai Vitéztől, Ady Endrén át Móricz Zsigmondig ívelő, a *Kunsági elégiától* a *Debrece-nig*, az ablak-metaforától az „árnyékos út”-ig növekvő értékazonosság.

A Kisújszállásról indult reformá- tusteológus eredetileg vidéki parókiát szeretett volna (alkalmasnak vélte a munkafeltételeket az alkotáshoz is), majd vallás tanári terveket dédelgetett, és időközben bölcsészdiplomát szerzett. Jelenlétét megerősítette az irodalmi életben, s 36 év tanári szolgálát után, 1973-ban vonult nyugdíj- ba. Kulcsjelentőségű volt Kiss Tamás számára a hit és a tudás átadása is, ezáltal annak megsokszorozása – a katedráról vagy a szerkesztői szék- ből.

Aczél Géza költő – aki az *Alföldnél* volt szerkesztőtársa –, az *Árnyékos út* című gyűjteményes kötet szerkesztő- jeként így írt lírai alkatáról, újabb kulcskifejezéseket rögzítve: „Szárma- zása, alföldi élményei költészetét fogékonyra tették a népi realizmus poétikájának befogadására is. Ez a sajátos kettősség: a kultúrélmények tág horizontja és a tájházához fűződő hűség keveri aztán véglegesen ki Kiss Tamás lírájának meghatározó színeit. Hogy létezik századunkban pannon táj- és élményköltészet, a költő azon kevesek egyike, akik az alföldi létfor- ma, Debrecen ősi szellemisége medi- tatív ihletétől fölgazdagodva intellek- tuális színezetű életműben barangol- ják be e különös minőségű kultúr- história belső lírai tájait.”

Kiss Tamás munkássága az intim „tájhaza” és a kultúrélmények hori- zontja közötti növekedésben továbbá arra is példa, hogyan válhat az etika esztétikumá, modell ahhoz: hogyan lesz ethosszá az opusz a költő, teológus és tanár gyakorlatában.

Költészete nem a látványos forma- vagy ízlésváltások, nem a hangosan

expresszív szavak, képszerű megnyilatkozások eszményeire épült. Inkább a csöndes képek költészetét teremtette meg, és legtöbbször belső expresszívítása is a külső, formai fegyelmezettség mögött áradó, végtelen dalamban gerjedt.

„Én, ha a versemet hallok, zenét is hallok mellé” – fogalmazott az 1985-ben kiadott *A verseléstől a poézisig* című esszéjében, s ugyanitt olvastuk, hogy hisz „a költészet zenei fogantatásában”. Ezzel együtt azt vallotta, hogy a verseinek „közvetlen szomszédsága a csend, a végtelen”, amivel egyszerre utalt a forrásra és a kiterje-

désre. Kiss Tamás szerint a vers nem pusztá akarát műve, és a „végső szó” nem időbeliséget jelent.

Félelmei, versbe fogalmazott keserőségei, a sokszor fájdalmas-ironikus önreflexiók sora, az ember megaláztatásának tapasztalata, ábrázolása, az iróniába ültetett kor- és környezetkritika ellenére is erendően optimista költő volt, így minden „végső szava” a hité, a megmaradásba vetett bizodalomé volt.

Megkaptuk tehát az életmű további kulcsait is: a reményt, a tisztességet és a méltóságot.

*Kiss Tamás emléktáblája
a Gambrinus-közben.
Felirata:*

*„Kiss Tamás (1912–2003) költő,
műfordító, tanár, Debrecen Város Dísz-
polgára, az Alföld folyóirat
névadója, szerkesztője, az írócsoport
örökös elnöke.
Elhelyezte Debrecen város 2004-ben*

Fotó: Andics Árpád

IRODALOM ÉS ÚJSÁGÍRÁS

**Néhány szempont a reformkori magyar sajtó
irodalomöszönző hatásaihoz**

A 2007-es Batthyány-emlékév után az idén ünnepeljük az 1848. március 15-i polgári forradalom 160. évfordulóját. A folyóirat karakteréhez illeszkedve, erről most egy olyan írással emlékezek meg, amely a forradalmat megelőző korszak művelődési jelenségeit érinti. (Az esztétikai és műtörténeti kérdések vizsgálata, valamint az irodalom művelése mellett foglalkoztat a sajtótörténet – tanítom is a főiskolán –, s legnagyobb kedvvel az olyan területekre koncentrálok, ahol a sajtó és az irodalom közötti összefüggéseket faggathatom.)

Az időszaki sajtó kialakulása óta jellemezte a tükröző és alakító szerep kettőssége. A társadalmi-gazdasági, közéleti-politikai hatások mellett a kultúraformáló ösztönzéseket is vizsgálhatjuk – a sajtótörténet része az irodalom- és művelődéstörténetnek. Alább a reformkori magyar sajtó néhány jellegzetességére utalok csupán. Az 1780-as első magyar nyelvű hírlapalapítás után ekkor jött létre a Nyugat-Európában már a 17. század végére megszilárdult rendszeres hírlap- és a 18. században kialakult folyóirat-irodalom.

Azt az időszakot nevezzük magyar reformkornak, amelyben a polgári-nemzeti átalakuláshoz vezető új politikai irányzatok létrejöttek, s amelyet 1848 tavaszán a polgári forradalom zárt le. A nemességet a feudális rend-

szert válsága fordította a polgári fejlődés irányába. A nemesség nem a feudális viszonyok megváltoztatására törekedett, helyette a rendi alkotmányt bátyázta volna körül. A feudális rendszerrel szembe forduló, rendi nacionalizmuson túlhaladó új politikai mozgalom erősödéséről csak az 1830 körüli időszakról kezdve beszélhetünk. A meddő rendi nacionalizmust a nemzeti önrendelkezés új, polgári típusú igénye kezdte felváltani. A mozgalommá érésben nagy szerepet játszott az 1830. júliusi párizsi forradalommal kezdődött európai „földindulás”. Ez felerősítette a nemesség haladó törekvéseit, szétválasztotta konzervatív és reformer elemeit, lekötötte a Habsburg kormányzat erejét. Széchenyi *Hitele* a párizsi forradalom előtt, 1830 elején látott napvilágot, de igazi visszhangot már az új helyzetben kapott.

A politikai sajtó fejlődésének fő irányvonalait a reformmozgalom kibontakozása és a konzervatív erőkkal vívott küzdelem határozta meg. A politikai hírlapoknak új problémákat kellett felvetniük, saját véleményt alkotniuk, a közvéleményt, annak tükrözése mellett, alakítaniuk is kellett. Az eltérő álláspontok nyilvánosságot kiveteltek, így a polgári forradalmak egyik fő jelszava a sajtószabadság lett. A véleményformáló sajtó megerősödését gátolták a cenzúra-rendeletek, itt említhetjük I. Ferenc cenzúrapolitikáját (az uralkodó 1801-ben felállí-

totta a sajtórendőrséget), fontos szerep jutott viszont a referáló jellegű hírlapokon túl az irodalmi zsebkönyveknek és folyóiratoknak, kialakítva maguk köré egy fiatal nemesi-értelmiségi írói-újságírói gárdát, illetve a lassan szélesedő olvasóközönséget.

Kisfaludy Károly *Aurorája* a nemzeti irodalmi romantika szolgálatában a rendi nemzeti politikai küzdelmekhez kapcsolódott. Ám az irodalmi és tudományos sajtó (*Aurora*, *Minerva*, *Tudományos Gyűjtemény*) bármennyire is magán viselt bizonyos politikai színezetet, támogatta a reformok ügyét, nem tölthette be a politikai sajtó funkcióját.

A korszak hírlap- és folyóirat-irodalmának vázlatához, ha csak röviden is, de számba kell venni a folyóiratok megindulásának néhány jellemzőjét, melynek kezdete a 18. század utolsó másfél évtizedére esik. Kialakulásában az angol morális hetilapok példájára létrejött melléklapok játszottak szerepet, mentesítve a hírlapokat a tudományos és irodalmi közleményektől.

A német nyelvű, magyar érdekelt-ségű előzmények után (szerepet vállalt itt Bessenyei György is) az első magyar nyelvű folyóirat, a *Magyar Museum* 1788–93 között jelent meg, példaképei a német irodalmi és ismeretterjesztő folyóiratok lehettek. A Kassai Magyar Társaság (Batsányi, Kazinczy, Baróti Szabó) határozta el indítását. Míg a jozefinista Kazinczy szépirodalmi folyóiraatra gondolt, a nemesi reformer Batsányi általánosabb, világnézeti kérdésekkel is foglalkozó lapban gondolkodott. A folyóirat az irodalom és a politikum egymáshoz kapcsolódásával Bessenyei György programját folytatta. A cen-

zúra fokozta a kiadási nehézségeket, *A franciaországi változásokra* című verset közlő 1792-es szám miatt hajszát indítottak a lap ellen.

Kazinczy Ferenc önálló folyóirata, az *Orpheus* 1789–90-ben jelent meg. Háttérbe szorult a nyelvi program, a tudományos társaság szorgalmazása, a kritikai tevékenység terve, helyére a szépirodalom, az esztétika és a felvilágosodás filozófiája lépett. A Kazinczy által rögzített program így szólt: „egy hónapos írás a józan gondolkodásnak, igazabb ízlésnek és magyar történeteknek elősegéllésére”.

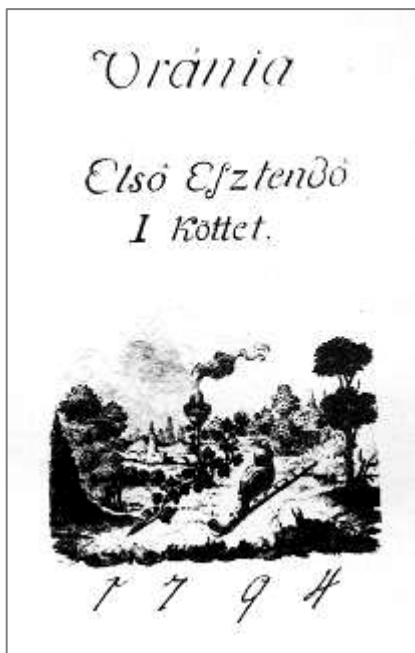
A komáromi *A Mindenés Gyűjtemény* (1789–92) megindítója Péczeli József református lelkész a felvilágosodás enciklopédikus és ismeretter-

jesztő irányzatának hazai képviselője. A lap a korabeli újságokhoz hasonlóan hetente kétszer jelent meg, ám jellege miatt folyóiratnak tekinthető. Célja a nemzeti nyelv és irodalom fejlesztése, a hasznos ismeretek terjesztése volt.

Kármán József és szerkesztőtársa, Pajor Gáspár orvostanhallgató folyóirata, az *Uránia* 1794-ben indult. Kármánék irodalmi központtá kívánták tenni Pestet. A nemzeti irodalom nyelvének létrejöttét segítő, *A nemzet csinosodása* jegyében kezdtek hozzá a szerkesztéshez – ezzel a címmel írt tanulmányt Kármán. Művelődési programját fejtette ki benne, igen ártalmasnak tartva például a II. József halála után kibontakozó nemzeti-mozgalom önelégültségét, hiszen az megakadályozza az egészséges kultúrájú nemzetté válásunkat. „Esmertessétek meg a beteg kelevényét, és kívántassátok meg véle az egészséget!” – írta.

Az *Urániát* a nők műveltségének fejlesztésére, az olvasás és az ismeretek terjesztésére, a nemzeti karakter erősítésére szánták. Az első számban publikálta Kármán híres szentimentális regényét, a *Fanni hagyományait*, *A nemzet csinosodásával* együtt. Bár sok volt a fordítás, az eredeti munkák megjelenése ösztönözte a nemzeti irodalom nyelvének kialakítását. A harmadik számmal az *Uránia* megszűnt 1795-ben, a kezdeti 100 előfizetőről alig 150-re tudta csak feltornászni a megrendelők számát. Kármán a lapot szintén támogató Széchenyi Ferencnek azt írta, hogy a szelídebb tudományok terjesztése által kívánják a „hasznos polgár” nevet kiérdemelni, az utolsó, harmadik kö-

tet megjelenése után viszont már így fogalmaztak: „Messze, talán igen messze van az az idő, mely a tudományok igaz szeretetét felgyullasztja hazánkfiainak szívében.”

Nehezen indult meg a kritikai tevékenység, s ezt Pálóczi Horváth Ádám levele magyarázza:

„Kérlek benneteket, hogy eleinte a recenziókkal hagyjatok fel, akkorra tartsátok azt, mikor hazánk elhiszi rólatok, hogy mint egy reguláris tudós társaság közönséges kritikusok lehettek (...), mert ha valakit bántunk, éppen úgy cselekszünk, mintha a gazdának három munkásnál több lévén, egyik azok közül is a másik kettőt mocskolná, káromlaná, s mi lenne belőle, az, hogy azután egy munkást sem találna.”

vendékek, tanárok, földmérők, uradalmi kasznárok, postamesterek fizettek elő. Az új típusú közönség, bár vágyott a klasszikus olvasmányokra és érdeklődött a kortárs külföldi szépirodalmi munkái iránt, mind inkább a hazai élet tükrözését várta az irodalomtól. A közönség számát tovább növelték a Széchenyi által 1827-ben alapított Pesti Kaszinó nyomán létrehozott kaszinók és olvasóegyletek.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1817-től *Hasznos Multságok* címmel adott ki melléklapot. Köteteket, elbeszéléseket közöltek, s itt jelent meg az első, eredménnyel járó felhívás a népdalok gyűjtésére. Először Kultsár István fizetett tiszteletdíjat a költőknek, könyvek kiadására, pályázatok kiírására, térképek készítésére használta fel lapja jövedelmét.

Az *Erdélyi Múzeum* (1814–1818) a német romantika irodalmi eszméivel ötvözte a honi folyóirat-hagyományt. Az irodalmi és elméleti tanulmányok mellett közölt politikai publicisztikát; a politikai és társadalmi vonatkozású elveket gyakran nagy emberek életrajzába rejtették, az életrajz műfaja pedig alkalmat adott a romantikus hősök bemutatására. A reformkor felé mutattak olyan írások, amelyek Anglia polgári viszonyait ismertették vagy az amerikai köztársaságról szóltak. A szépirodalmi és kritikai anyag később háttérbe szorult.

A *Tudományos Gyűjtemény* gondolata 1815-ben vetődött fel. A kiadó, Trattner János felhívást küldött szét az íróknak, bejelentve a lapalapítás tervét, és a szerkesztőkön kívül az íróknak is tiszteletdíjat ígért. Az 1817-es alapítás évében több mint 700 előfizetője volt. A szerkesztés és a szellemi arculat kialakítása a folyóirat kö-

ré csoportosuló pesti tudósok feladata volt. A *Mindenek Gyűjteményhez* hasonló enciklopédikus folyóirat értekezéseket, könyvismertetések, tudományos jelentéseket közölt. Harcot folytatott a nemzeti nyelvért, mint a nemzet fennmaradásának legfőbb eszközeért, az Akadémiáért, írásaival ösztönözte a magyar nyelvű szépirodalom fejlődését.

A szerkesztést 1828-ban Vörösmarty Mihály vette át. Megjelent a reformkori prózairodalom jellegzetes műfaja, a szociografikus életkép, előtérbe kerültek a liberalizmus eszméi, a függetlenség és a polgári egyenlőség gondolata. Vörösmarty a kor nagy írótekinélyei, Kazinczy, Kölcsey, Kisfaludy Károly és Horvát István támogatását kérte. Közölték Kölcsey tanulmányát, Kazinczy emlékiratát, s Toldy Ferenc is többször publikált. *Szép-Literatúrai Ajándék* címmel adtak ki 1821-től ingyenes szépirodalmi melléklapot, címét Vörösmarty *Koszorúra* változtatta, s maga is 16 köteteménnyel szerepelt az általa szerkesztett első, 1828-as évfolyamában.

A következő számokban a népdal elemisége és naivsága, a népi alakok, életkeretek kerültek előtérbe, s az *Aurora* zsebkönyvben Kisfaludy Károly szintén programszerűen fordult a népköltészet felé. Vörösmarty 1830-ban adta közre az akkor már két éve halott Fazekas Mihály 11 versét, akiben a népiesség elődjét látta. Vörösmarty 1832-es visszavonulása után a lap már nem volt képes beleszólni a honi szellemi élet mozgásába.

A nők művelődéséről számos elképzelés látott napvilágot. A nőnevelésről a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain indult vita, amelyben a nők is megszólaltak. Egyikük a polgári szerkesz-

tésű, nemzeti karakterű intézetek felállítását sürgette, ahol magyar anyanyelvű tanárok magyarul tanítanak, „törekedve az elme kiművelésére, a szív formálására és a művészi ízlés kifejlesztésére”. Többen megkérdőjelezték ugyanis a nők közéleti és tudományos tevékenységéhez való jogát. (A vita később az *Athenaeum* és az *Életképek* hasábjain folytatódott.)

A régi, klasszicista ízlés hívei alapították 1825-ben a *Felső-Magyarországi Minervát* – korszerűtlen tartalommal, nem volt elkülönítve a tudomány és a szépirodalom, nagyon sok fordítást közölt, az eredeti szépirodalom pedig alacsony színvonalú volt. Az *Élet és Literatura* (Szemere Pál és Kölcsey Ferenc szerkesztésében) ezzel szemben a romantika művészi programját hirdette. Célja volt, hogy az olvasó tanuljon meg önállóan ítélni, minősíteni, szokja meg a kritika légkörét. Az irodalmárok felfigyeltek a vállalkozásra, ám a szélesebb olvasóközönséget még kevésbé érdekelte. Jelentősége a kritika műfajának meghonosításában volt, megvalósítva az irodalomteória és a gyakorlati kritika összhangját. Karakterét Kölcsey tanulmányai határozták meg. Az *Iskola és világ* egyetemes emberi horizonttal vetette fel az evolúció alapvető irodalmi-kulturális törvényszerűségeit. A *Nemzeti hagyományok* e gondolatot már a nemzetre vonatkoztatta. A *Töredékek a vallásról* műltszemlélete a nemzeti jelen értékeléséhez kínált viszonyítási pontokat. Az eredetiség gondolatkörét szintén Kölcsey tanulmányai vezették be, az eredetiségelvhez kapcsolódott a komikum megjelenése, vita indult a műfordításokról, az új irodalmi nemzetértelmezésről.

A reformkori polgári-nemzeti átalakulás kulcskifejezése volt a liberalizmus, a nacionalizmus és a nemzeti irodalom. A liberalizmus a korszak egyik legnagyobb hatósugarú világnézeti eszmeáramlata. Alapelve, hogy az emberi egyéniség autonóm jellegű, jogában áll véleményt nyilvánítani, megválasztani foglalkozását, tartózkodási helyét. Magyarországon a liberalizmus lett a polgári átalakulás ideológiája. Hazánkban a polgárosodás társadalmi bázisát a középbirtokos nemesség adta, így a liberalizmus eszmerendszerét egy sor nemesrendi vonás terhelte.

Térségünkben a liberalizmus elválaszthatatlan volt a nacionalizmustól. A Habsburg-birodalomban a magyarság csak egyike volt az államot alkotó számos nemzetnek. A reformkorban az egy nyelven (magyarul) beszélők közösségét tekintették nemzetnek, s ebbe származástól, társadalmi osztálytól függetlenül mindenki beletartozott. A reformkori nacionalizmus nem tudott lemondani az egy politikai nemzet koncepciójáról, a nemzetiségieket nem magyarul beszélő magyaroknak tekintette.

A nemzetté válás vezető ereje, a nemesség az érdekérvényesítésben nem tudta nélkülözni a jobbágyság támogatását. Fenyő István szerint az irodalom így lehetett a nemzetté válás kezdetén olyan kollektivista eszmei keret, amelyben nemes és jobbágyság egységbe forr. Irodalmunk nemzeti funkciója erősítette a kultúrával foglalkozók hivatástudatát, az írókat közéletiségre serkentette, ugyanakkor olyan többlet kötelességet ruházott az irodalomra, amely nem mindig ügyelt az értékszempontokra. A nemzeti irodalomnak nálunk képviselnie, iga-

zólnia, bizonyítania kellett valamit, a művek többnyire a nemzeti tudat védelmének vagy erősítésének a szándékával készültek. „Az író pedig nem csupán az adott társadalmi probléma és önnön szubjektivitása kifejezője, de egy folyton benne élő nemzeti küldetés tudatáé is: számára bizonyos hagyományok és szerepszerűség folytatása és vállalása sokáig törvény marad”. A nemzeti eszme egyfelől az eredeti, magyar nyelvű és témájú művek készítésére ösztönzött, míg a tradíciók fokozott követése konvencionálissá tette a műveket. A régi hazafogalom összecsapott a kiszélesedett nagyvilág képzetével. Íróink tudomásul vették, hogy „az önálló nemzeti irodalom nem funkcionálhat a többi nemzeti irodalommal való eleve kapcsolat, eredményeik és fogyatékoságaik elemzése, az értékek áthasonítása nélkül”

A romantika és az eredetiség-elv összekapcsolódott, a szentimentalizmussal szemben sokszorosára fokozódott a lázadó indulat. Nem tűrve kötöttségeket, szabályokat, az alkotói szuverenitással együtt eredeti művek létrehozását tűzte ki célként. A hazai romantikus irodalom középpontjában sokáig a történelmi érdeklődés, a historizmus állt – nemzeti önállóságunk legfőbb bizonyítéka a múlt hagyománya –, majd a nagy múlt és a törpe jelen szembeállításával a romantika korabeli irodalom és sajtó új hazát és új nemzetet kívánt építeni.

Ekkor virágzott fel a népiesség írása. A népköltészetet már a felvilágosodás korában is kedvelték, de a reformkorban a nemzetté válás fő irodalmi hajtóerejévé, a nemzeti irodalom létrejöttének alapjává vált. Nemcsak gyűjteni, de alkalmazni is kezd-

ték például a népdalt, s az addig észrevétlenül fejlődő népköltészetet jeles íróink emelték a nemzeti irodalomba.

Két kísérlet is történt a reformkor új politikai sajtójának megteremtésére. Széchenyi István 1832 elején hozta létre a *Jelenkort*, s a megyei ellenzéki kéziratok levelezés továbbfejlesztéseként Kossuth Lajos *Országgyűlési Tudósításokat* indított.

Széchenyi lapja hetente kétszer jelent meg, *Jelenkor politikai tekintetben* címmel, a „nemzeti erőknél minden oldalú, szabad, de józan kifejtése, egyesítése” céljával. Sok helyet szentelt a helyi olvasótársaságok gyarapodásának, az új irodalmi kiadványoknak, a magyar nyelv terjedéséről, a magyarosodásról szóló beszámolóknak, s nagy figyelem kísérte saját vállalkozásait. Szívesen olvasták benne az ekkor meghonosodó életképeket és a pesti beszámolókat.

A liberális eszméket a melléklap népszerűsítette – *Társalkodó, tudományos, művészeti s mesterségi tekintetben* címmel heti két alkalommal jelent meg. A *Társalkodó* nemcsak szórakoztató, ismeretterjesztő, gazdasági cikkeket, verseket és színikritikákat közölt, de olyan írásokat is, melyek burkoltan, de felismerhetően politikai kérdésekkel foglalkoztak. Széchenyi is a *Társalkodót* tartotta fontosabbnak, cikkei itt láttak napvilágot – például a dunai gőzhajózásról vagy a magyar játékszín ügyéről.

A sajtószabadságért vívott küzdelemnek mindenütt fontos eleme volt az országgyűlés nyilvánossága. Angliában és Franciaországban a 18. században valósult meg a parlamenti ülések nyilvánossága. Angliában már a század elején is olvashatták az országgyűlési beszámolókat, az első

francia parlamenti újság pedig 1789-ben jelent meg. A magyar feudális diéta tárgyalásai elvben nyilvánosak voltak, ám a pozsonyi és pesti lapok szigorú cenzúra alatt álltak, legfeljebb az országgyűlés főbb eredményeiről közöltek szűkszavú tudósításokat, de a vitákról nem számolhattak be. Gróf Andrássy György vetette fel, hogy jelenjenek meg tudósítások az ülésekről. Egy akkor még ismeretlen zemp-léni ügyvéd, Kossuth Lajos a cenzúrát megkerülve teremtette meg parlamenti lapját.

Kossuth az *Országgyűlési Tudósításokban* az 1832. december 16. és 1836. május 15. közötti eseményekről számolt be, egyszerű postai levélben, általában hetente két alkalommal. A *Tudósítások* a beszédeken kívül „*Toldalék*” formájában a szerkesztő saját megjegyzéseit és az aktuális politikai helyzettel kapcsolatos kommentárjait is közölte. Ezek az összegzések már a

Pesti Hírlap vezércikkeinek előfutárai voltak. Az üléseken Kossuth maga jegyzetelt, s az elkészült szövegeket másoltatta. Az első évben 25, majd 40 jurátus dolgozott neki. Az előfizetők száma 1833 elején még csak 30 körül mozgott, őszre már több mint százán rendelték meg a *Tudósításokat*. A toldalékokkal együtt megjelent 346 szám dokumentumai ma is az országgyűlés történetének hiteles forrásaként szolgálnak.

Monografikus feldolgozást igényelne Kossuth publicisztikai tevékenysége, kitérve benne a Kossuth és Széchenyi nézetei közötti ellentétekre. Témánkhoz illeszkedően azonban a *Törvényhatósági Tudósítások*, a *Heltilap* vagy a *Közlöny*, a *Kossuth Hírlapja* szerepének mellőzésével most csupán a *Pesti Hírlapra* térek ki – Kossuth szerkesztése alatt teljesen hiányzott belőle az irodalom. A korabeli lapok közül a legnagyobb példányszámot érte el, összesen mintegy 4 és fél ezer előfizetővel.

Kossuth lapjának egységes szemléletet adott a nemzeti reform gondolata. „A napnak tömérdek szükségei között alig van egy-egy sürgetőbb, mint oly időszakai lap, mely a nemzet életének hű tükré legyen; közzé, nemzetivé tegye öröm s bánatnak, hűség s törvényességnek, bajnak s hiánynak minden érzetét” – írta a bevezető cikkben, melyben szabad teret ígért az észnek, értelemnek és jóakaratsnak, mérsékletre és illedelemre szólítva fel.

Kossuth nem szórakoztatni akart, a törvényhozási kérdéseket kívánta előre megvitatni, hogy a diétának könnyebb dolga legyen. A beköszöntő cikk rávilágít arra is, hogy Kossuth milyen szerepet szánt a hírlapi írá-

soknak: „megvitassák és előkészítsek a napnak nagy kérdéseit, mikben e honnak jövődjé rejtetik. Mert nem az a kérdés közöttünk, haladjunk-e vagy megálljunk? (...) – hanem az, hogy mit és mikint?” Úgy vélte, egy újság a legnagyobb szolgálatot akkor teheti, ha a törvényhozás előkészítésével együtt, annak feltételeként, nemzeti önismeretre ösztönöz. „Ismerni kell tehát a nemzetnek előbb önmagát, és ismernie kell szükségeit; aztán megvitatni célt és eszközöket, dolgot és módokat minden oldalról, s ha ekkor elkövetkezik a törvényhozás ideje, áldásdús leend mindenik törvény, mert egy-egy szociális meggyőződést mondott ki.”

Habár Kossuth számúzte a szépirodalmat, tisztában volt az irodalom társadalmi jelentőségével, ismerte az irodalom és a politikai kölcsönhatásait. Szerzőgárdájából sem nélkülözhetette a neves és az ízlésformáló karaktert a hírlapi cikkekben, politikai publicisztikákban is megvalósító írókat és költőket.

S térjünk vissza a kritikailap- és folyóirat-irodalomhoz! A *Kritikai Lapok* (1831–1836) mellett az *Athenaeumot* emeljük ki, (Bajza szerkesztésében) 1837. január elsején jelent meg, fontosnak tartva a sajtó tudatformáló szerepét. Munkatársnak mások mellett megnyerték Kölcsey Ferencet, aki *Parainesis*-ét küldte el. Bajzáék jól tudták: a közönség jelentős hányadának támogatására csak akkor számíthatnak, ha szépirodalmat állandóan közölnek. Az olvasók megszokták, hogy a kulturális sajtó nemcsak ismereteket ad, hanem folyamatosan szórakoztatja is őket. A hét évfolyamban alig találni olyan jelentékeny író, ki ne adta volna ide

névjegyé. Vörösmartyknak nagyrészt itt jelentek meg új művei, itt újította meg az óda műfaját. Itt indult Lisztnay Kálmán, Tompa Mihály, Petőfi Sándor, Gyulai Pál, Erdélyi János, itt tűnt fel az új prózaírók tehetőség, Kemény Zsigmond.

A szerzők figyeltek az elavult magyar oktatásügy megújítására és a színház ügyére. A lapindítás évében nyílt meg a Nemzeti Színház, s Vörösmartyknak több mint 200, Bajzáknak 300 színkritikája jelent meg itt. Az előfizetők száma emelkedett, ám 1841-től kezdődően az akkor indult *Pesti Hírlappal* nem tudta felvenni a versenyt, s 1843-ban megszűnt

Az *Athanaeum* nem folyóirat volt – közéleti, társadalmi állásfoglalásaival a hiányzó politikai feladatait is ellátta, melléklapja a *Figyelmező* révén azonban a folyóiratok és kritikai lapok közé lehet sorolni. A *Figyelme-*

ző céljával a hazai szellemi élet irányítását tűzte ki. Nem általános értelemben vett szépirodalmi kiadványként indult, hanem kimondottan kritikai melléklet volt. Közölt politikai publicisztikát is, szorgalmazta a filozófia, a neveléstudomány és a történelemtudomány megújítását. Hasábjain az „irodalom köztársaságáért” folytattak küzdelmet.

Új laptípusok jelentkeztek a '30-as években, szakítva a hazai ismeretterjesztő sajtó hagyományaival. A tömegsajtó első formájaként nyugaton ekkor megszülető filléres lapok szolgáltatták a mintát. A nagy példányszámú, olcsón kiadott laptípus megindítója az angol *Penny Magazine* volt 1832-ben, melynek példányszáma hamarosan elérte a 200 ezret, így a kiadók mintegy egymillió olvasóra számíthattak. Német követőjét *Pfennig Magazine* címmel adták ki.

Az első hazai megfelelője volt ennek a Lipcsében 1834-ben indított *Garasos Tár*. Vajda Péter szerkesztő *Minden Magyarhoz* című bevezetőjében úgy foglalta össze írásainak célját, hogy azok „gyűjtsák tovább és tovább az olvasni szeretés tüzét, terjesszék az édes honi nyelv szeretetét, a nyelvet magát, ébresszék társainkat a gondolkozásra, a kutatásra, a tapasztalásra, szélesszék az esmereteket, kedveltségük meg a hasznosat, a jót, a szépet, mutassák meg az akaratsnak az erények útját”.

Ugyanekkor adtak ki Pozsonyban hasonló újságot *Fillértár* címmel, szombatonkénti megjelenéssel, a laptárshoz képest sokkal több magyar vonatkozású írást és képet közölve, magyar városokat bemutató, képekkel illusztrált cikksorozatot indítva. S bár az előfizetők száma megközelítet-

te a kétezret, a lap 1835-ben megszűnt. A kolozsvári *Vasárnapi Újság* elődeinél nagyobb sikert ért el (1835-től 1848 végéig jelent meg. Az *Erdélyi Híradó* politikai hetilaphoz mellék-lapként csatlakozott, s politikai híreket is közölt.)

Mivel a lapokat Európa-szerte az egyszerűbb olvasóknak szánták, egyszerű és világos volt a fogalmazás. Az olvasótábor nem igényelt tudományos szintű fejtegetéseket, megelégedett a gyakran felszínes alapismeretek megszerzésével a legújabb felfedezésekről, technikai találmányokról, új közlekedési eszközökről szóló cikkeket olvasva, melyeket a természettudomány iránti érdeklődés felkeltésével is igyekeztek kísérni. A beszámolókat nem a tudósok és a művészek írták, tehát azokat sem a tudományos, sem pedig a szépirodalmi

divatképek és a zenei mellékletek, valamint a nagyobb szerepet kapott kritikai rovat is jelentős volt (*Irodalmi ör* címmel kritikai mellékletet adtak ki).

Az *Életképek* a hazai városi polgárság ízlését követte, a városias életformát népszerűsítette. A női olvasók megnyerésére és nevelésére fordított figyelem mellett népszerűségét azzal növelte, hogy eleinte kevesebbet írt a politikai és társadalmi kérdésekről, kedvelte a kuriózumokat és a pletykákat, a rovatokban tréfák, emberi és hatósági fonákságok, a laptársakkal való polemizálások szerepeltek. A divatlap életében jelentős esemény volt, hogy 1846-ban Petőfi és a köréje tömörült tíz fiatal író (a Tízek Társasága) Vahottal szembefordulva és saját lapra nem kapva engedélyt, az *Életképek*hez szegődött. Jókai Mór 1847 második felétől szerkesztette az újságot, amelyet visszaemlékezéseiben liberális irányzatú szépirodalmi lapnak nevezett.

Az *Életképek*kel egy időben indult a *Honderú*, a magyar arisztokráciát kívánva megnyerni az irodalom pártolására. Amikor a Petőfi személye és költészete elleni hajsza megindult, elveszítette szerepét az irodalmi életben. 1848 áprilisában bejelentették a megszűnését. A *Regélő* után két évvel indult a *Rajzolatok* (1835-40). Szépirodalmi és publicisztikai írásai nem alkalmazkodtak a magyar átlagízléshez, magukhoz kívánták emelni inkább az olvasókat. Az irodalmi hagyományt két név példázta, Csokonai és Kisfaludy Károly – mindkettőt igényesen méltatták a lapban.

A harmincas évek végén a *Rajzolatok* profilja az újság felé közeledett, a szórakoztatás mellett ekkor a hír és

az újdonság uralta a terepet. A divatlap 1839-ben politikai hetilappá alakult, címét 1840-ben *Sürgönyre* változtatták, és lapengedélyét megvásárolva, Landerer 1841-ben megindította a *Pesti Hírlapot*. Itt kanyarodtunk vissza a hírlapirodalom és az irodalmi műveltségre is hangsúlyt helyező, folyóirat típusú kiadványok találkozásához.

1849 után, a megtorlás időszakában, majd az abszolutizmus első éveiben – a Bach-korszakban – a sajtótörvények látszólag érintetlenek maradtak. A cenzúra viszonyok azonban az utólagos ellenőrzéssel, a sokszor még a hivatalosnál is szigorúbb öncenzúrával, a megintési rendszer bevezetésével arra készítették a szerkesztőket, kiadókat, hogy a direkt politikai állás-

foglalások, a közéleti újságírás helyett a művelő és szórakoztató kiadványokban, az új műfajokban, az anekdotairadalomban, sokszor a humor eszközeivel teremtsék meg a társadalmi feszültséget levezető szelepet.

1854-ben útjára indult Pákh Albert és Jókai Mór szerkesztésében a *Vasárnapi Újság*, mely valódi családi

lapként kiválóan ötvözte a hírközlés és szórakoztató-művelő ismeretterjesztés előnyeit.

Lehetőség nyílt arra, hogy az egyes tudományterületek is önálló folyóiratokat indítsanak, az *Ústökös* 1857-es megjelenésével pedig a humorba oltott társadalomkritikai hang is megjelent a sajtóban.

Illusztráció:
a *Vasárnapi Újság* 1854.
évi 2. szám (címlap)

(A fenti írás szabad változata előadásként hangzott el a Debreceni Egyetemen 2007. október 5-én. Az egyetem díszudvarában polgári kaszinó és kávéház díszlettel teremtettek reformkori hangulatot a szervezők a Bathány-emlékév tiszteletére. Előadást tartott dr. Mojzesné dr. Székely Katalin „Belbecs és külcsín” – viselet a reformkorban címmel; reformkori táncokat, zeneműveket adtak elő; „Olvastam, költőtárs: Arany és Petőfi levelezése prózában és versben” – e címmel Bakota Árpád és Dánielffy Zsolt színművészek előadását hallgatta meg a közönség.)

„A MOZGÓKÉP VARÁZSA”

Válogatás az 1920–30-as évek mozifilm-plakátjaiból

„Mert a Berta, mert a Berta nagy liba, Sokat jár a mozi-mozi-moziba...” – hallhatta majdnem száz éve Heltai Jenő kuplóját a közönség, mely hamar megbarátkozott a mozgófénykép-színházzal. A filmeket bemutató helyiségek elnevezésére a német Kino mintájára rövid, könnyű és kifejező szót kerestek, de a kezdetben használt kifejezések („biograf”, „cinematograph”, „bioscop”, „mozgófénykép-színház”, „fényjátékház”) ennek az elvárásnak nem feleltek meg. A Pesten terjedni kezdett, kabaréból vett kuplé a költőként, publicistaként és színházigazgatóként egyaránt ismert Heltai Jenő tollát dicséri, így lehetett ő a mozi keresztapja.

Megtudták ezt a film ifjúkora iránt érdeklődők annak a kiállításnak a kísérő szövegéből is, melyet *A mozgóképek varázsa* címmel december közepe és január eleje között rendeztek meg a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtárban az 1920–30-as évek mozifilm-plakátjaiból – ezek a dokumentumok az Egyetemi Könyvtár Plakáttárának Archív-gyűjteményéből kerültek a paravánokra.

(Most a „nyomtatott vezető” segítségével is barangolunk a plakátok által megidézett mozi-múltban.)

A mozi elnevezés gyorsan elterjedt. Alig több mint tíz évvel a Lumière-fivérek első bemutatója után már az is körvonalazódni látszott, hogy a mozgóképek előbb nem a dokumentum közvetítésben, hanem igen hamar önálló művészeti ággá fejlődve indul világhódító útjára. Ekkor óriási lehe-

tőségek nyíltak meg a tájékoztatásban a mozgóképek alkalmazása előtt, de a kezdeti hírközlő szerep után mégis az egyre dinamikusabb ütemben haladó művészeti ággá fejlődést figyelhették meg a század első évtizedeiben.

Ady Endre például már 1908-ban Heltai Jenő elnevezését használta a *Színház és mozi* című cikkben – a *Budapesti Napló*ban éppen 100 évvel ezelőtt, március 7-én publikálta nagy hatású tárcagyűjtését. Emlékeztetett arra, hogy „amikor Párizsban az első mozgófényképes színházak megnyíltak, nemcsak a színházak jajdultak föl, de a színpadi írók is. Tíz év óta, sőt húsz év óta az orfeumok és music-hallok fenyegetik a párizsi színházakat.” Ady abban reménykedett, hogy

az új művészet tisztázza az irodalom és a színház, illetve általában a művészetek kapcsolatát, egyben a huszadik századi tömegművészet kialakulásának művészetszociológiai jellemzőit is érzékeltte. A mozgóképek látványos térhódítása ellenére sem féltette a csódtól a könyvet és a drámai színpadot, hiszen jó könyvből és jó drámából minden évben több kell. Ellenben a mozi megjelenésétől a színház művészetének megtisztulását várta.

„Hiába próbálta a színház a nivót le és újra le és még lejjebb szállítani. A nagyvárosi publikumnak egy nagy hányadához sohase tud leszállani a színház. Tehát ugye nem a színpad hanyatlásáról, de a színpad újjászülésétéről van szó (...) Egy sereg színház ismét színház lesz, mert megtisztul attól a publikumtól, melynek a színházra sohase volt komoly szüksége.”

S Ady Endre – a tőle megszokott módon éles, egyben prognosztizáló – kritikát fogalmazott meg a tárca végén, számon kérve az igényességet, az eszmei értéket, de számolva közben kemény üzleti szempontok érvényesülésével is:

„Íme: a színház ismét színház lesz, ha fele meg is hal a színházaknak. A mozi pedig az orfeummal, music-hallal, cirkusszal, zengerájjal tör elő diadalmasan. A nagyobb publikum mindig az övé lesz s nem a színházé. Mivel pedig az üzlet, a legelső írók és színészek fognak a mozinak dolgozni, a színházakat pedig a nagy írók és nagy színészek számára, talán kissé meg nem érdemelten, egy nagyszerű emberi gyöngeség fogja megtartani. Igen, a pénz a szintézise mindennek, de, de van egy babona a művészetről, a dicsőségről s az eszmei értékről. Okos írók és okos színészek ott fog-

nak dolgozni, ahol több pénzt kapnak. A nemesebbek és ostobábbak azonban ezután is táplálják az irodalmat, a finnyásabb művészetet, s amennyiben volna köze akár a komoly színpadnak is az irodalomhoz – a komoly színpadot.”

Ebből a publikumból verbuválódott a filmszínház korai közönsége. A *Világ* című lap *Mozgófénykép* rovata kezdte közölni a később világhírű rendező, Korda Sándor cikkeit, aki *Pesti Mozi* címen 1912-ben indította meg a nagyközönség első moziújságját. A munkatársak között jeles költők és írók voltak: Karinthy, Móricz, Ambrus Zoltán, Nagy Lajos, Kosztolányi, Somlyó Zoltán. A filmszakma gondjaival és tennivalóival viszont a *Mozgófénykép Híradó* című folyóirat foglalkozott.

A Lumière-fivérek 1895-ben szabadalmaztatták a felvevő- és vetítőgép kombinációját (*kinematográf*), s egy kávéház alagsorában kezdődtek meg a nyilvános vetítések. Csaknem száz operatőrt küldtek szét a világra, akik rögzítették az eseményeket, és ezeket a Lumière-fivérek eladták a különböző filmvetítőknak: mutatványosoknak, kávéházak, mulatók tulajdonosainak. 1896-ban egyik filmjük azt mutatta be, amint I. Ferenc József megnyitja a millenniumi kiállítást, majd felkeresi Munkácsy Mihály műtermét, megtekintve az *Ecce homo* című festményt.

Annak ellenére, hogy még nem voltak állandó mozik, a mozgóképeket kávéházakban és cirkuszi sátrakban mutogatták, a film 1900-ra hatalmas üzletté kezdett válni. (A tengerentúlon például az üzleti pozícióért folyó küzdelem szabályos gengszterháborút eredményezett, gyilkosságokkal, merényletekkel és rablásokkal. Ezt megelőgelte a New York-i és a chicagói rendőrség, s egyszerűen kitiltotta a városból a „mozi-csinálókat”). Az Egyesült Államokban 1905–10 között a mozik száma tízről tízezerre nőtt. Sorra alakultak a filmgyártó cégek, a

Magyarországról kivándorolt kereskedő, Zukor Adolf, vagy a szintén magyar William Fox textiltereskedő a filmipar kiemelkedő alakjai lettek.

Filmes mamutvállalatok jöttek létre: Universal (1912), Warner Bros (1917), United Artists (1919), Columbia (1920), Metro-Goldwyn-Mayer (1924). Zukor Adolf álma volt, hogy a filléres mozik bódéit váltsa fel egy igényesebb, ünnepelesebb, színházszerűbb forma. Saját filmstúdiójához színpadon már bizonyított színészeket szerződtetett. Zukor csak igényes műveket hozott forgalomba, filmjeit kizárólag színházépületben vetítette le.

1927-ben a Warner Bros a csőd szélén állt, a kiutat a hangosfilm jelentette. A hanglemezre vett zene- és zörejanganyagot a filmvászon mögé rejtett hangszórókkal felerősítették, így téve hangossá a jeleneteket. 1929-ben már ötezer „hangosmozi” működött. A beszélő-film lassította a cselekményt, időazonosságot teremtve a művészi élmény és a valóság között.

A 20. század első évtizedére Magyarországon is rohamosan terjedt a mozi. Az 1910-es évek elején már 270 állandó mozi vetített, egyedül Budapesten 92. A nagy keresletnek köszönhetően megindult a hazai filmgyártás. Létrejött a Star, az Astra, az Uher és Janovics Jenő cége. 1913-ban csak tíz, 1918-ban már 109 magyar játékfilm készült. Az I. világháború és Trianon után sok filmes szakember elhagyta az országot. 1922–30 között átlagban csupán évi négy film készült. 1929-ben az állam megvásárolta a Corvin Filmgyárat és létrehozta a Hunnia Filmgyár RT-t. Az 1930-as évek elejétől évente már mintegy félszáz hazai film került a közönség elé. 1931-ben készült az első két hazai hangosfilm: *A két bálvány*, illetve a *Hyppolit, a lakáj*. (A korszak nagy kasszasikere volt még a *Rákóczi-induló*, a *Piri mindent tud*, a *Lovagi-*

as ügy, a *Meseautó*.) A mozik száma fokozatosan nőtt, 1935-ben már 599 filmszínházat tartottak nyilván.

Hivatalosan 2008. január 1-jén ünnepelethettük a *Nyugat* című folyóirat születésének 100. évfordulóját, valójában azonban már 1907. december 28-án az árusok standjára került. Egy rövidebb összeállításban idézem meg alább nemcsak az első szerkesztőket, de érintem a kor szellemi viszonyait is a *Nyugat* indulásakor már jelenlévő hírlap- és folyóirat-társak révén. (Ezt követően egy későbbi korszakot vizsgálok részletesebben – az újságíró Móricz Zsigmond tevékenységét kutatva. Az erről szóló könyvemben külön fejezetet szenteltem Móricz és a *Nyugat* kapcsolatának – itt az írás folyóirat-változatát közlöm.)

„Demokrata politikai hetilapként” a huszadik század első hónapjában indult útjára az *Új Század* című sajtóorgánium Két hónap múlva megalakult a demokrata párt, amely a lap programját, irányvonalát is meghatározta. Harcolt az általános, közvetlen, titkos, községenkénti választójogért, a születési előjogok megszüntetéséért, az egyesületi- és sajtószabadságért, s a munkások számára munkabiztosítást, nyolc órás munkaidőt és vasárnapi szabadságot követelt.

A jobb és baloldaltól egyaránt élesen támadott Tisza István gróf konzervatív-liberális irányának orgánusaként indult 1903-ban *Az Újság*. Tisza felismerte a sajtó növekvő szerepét. Friss, tartalmas napilapot szervezett, így a lap minősége és politikai iránya egyaránt sok olvasót vonzott. Példányszáma gyorsan nőtt.

A véglegesen napilappá átalakított *Népszava* első száma 1905 tavaszán

került az utcára. A szociáldemokrácia újságja tíz-húsz oldalon készült, köszönhetően annak is, hogy gyorsan nőttek a munkásolvasók igényei.

Korszerű lapok szolgálták a különböző rétegek érdeklődését. Lyka Károly szerkesztette az 1902-ben induló *Művészet* című folyóiratot, „minden ízében a magyar művészetet szolgálva”, élve a modern sokszorosítás különféle lehetőségeivel. Az első számban például mások mellett Rippl-Rónai- és Mednyánszky-pasztelleket, Fényes Adolf-, Csók István-, Vaszary János-reprodukciókat, Székely Bertalan kartonjait és a művészekhez kapcsolódó tanulmányokat láthatjuk, olvashatjuk.

Színházi, zeneművészeti és zeneirodalmi szaklap volt a *Zenevilág* (Bartók tehetségének egyik legkorábbi méltatása is itt jelent meg), és a nemesi-hivatalnoki középréteg kedvence lett a Herczeg Ferenc által szerkesztett *Új Idők*.

A *Nyugat*-elődnek tekintett folyóiratok közül (*Magyar Géniusz*, *Virágfakadás*, *Figyelő*) a *Figyelő*ben dolgozott együtt az 1908-ban induló *Nyugat* legtöbb munkatársa. Az első számban, 1905-ben írta Osvát Ernő a következőket: „Sehol több tehetség el nem pusztul, mint Magyarországon. És elpusztulnak, nem munka közben, nem lázban, nem az energiájuk halálos tusájában – elpusztulnak pihenő férfikarral, mielőtt a fejlődés homályútját elhagynák, nyomtalanul és csak kevesektől észrevéve, mintha csak vázlatoknak születtek volna. Magyarországra a Teremtésnek egy ilyen vázlatkönyve.”

A további elődtársakat keresve, Ambrus Zoltán és Ignotus közös vállalkozása volt a hét számot megért, *Szerda* című tudományos és művészeti folyóirat. De nem szabad megfeledkezni az 1890 óta megjelenő *A Hét* hatásáról sem, amely a hazai mellett elsősorban a francia szépirodalom népszerűsítéséért küzdött, lehetőséget adva Ignotus írói és kritikai fejlődésének egyaránt.

Fenyő Mario – a *Nyugat* egyik alapítója, Fenyő Miksa fia – *A Nyugat hőskora és háttere* című könyvében a folyóirat által képviselt új irodalomhoz kapcsolódó első dokumentumnak azt a leendő előfizetőkhöz szóló felhívást tartja, amelyet 1901 nyarán fogalmazott Osvát Ernő és Fenyő Miksa. Egy új folyóiratot jelentettek be, „melynek szerzői számára idegen mindenféle érdek, kivéve a szép, illetve a társadalmi igazságosság iránti érdeklődés”. A felhívás eredménytelen maradt, ám Osvát Ernő hamarosan (1902 nyaratól) elvállalta a *Magyar Génius* szerkesztését, s az ott eltöltött majdnem egy év alatt több olyan szerzővel is dolgozott, akik később részt vettek a *Nyugat*-mozgalomban.

A *Nyugat* első száma hivatalosan 1908. január elsején jelent meg, főszerkesztője Ignotus volt, szerkesztői pedig Fenyő Miksa és Osvát Ernő. A folyóirat egész irodalomtörténeti korszakot jelent: köréje csoportosultak mindazok, akik a művészet és a gondolkodás eszközeivel küzdöttek az új Magyarorszáért.

A *Nyugat* volt Ady első és legfontosabb fóruma, felfedezte Móriczot, Babitsot, Karinthyt, Tóth Árpádot, Füst Milánt, Tersánszkyt, kibontakoztatta Kosztolányi tevékenységét. Tisza Ist-

ván és Rákosi Jenő egyébként a legjobban a *Nyugatot* nem állhatta, mert benne jutott erős szóhoz az a fajta költészet és publicisztika, amely a maradiságok ellen lázadt és lázított.

Móricz Zsigmond Fenyő Mario által idézett megjegyzése szerint a három alapító találkozására több okból is rendkívül szerencsés esemény volt. „Szerencsés, mert ízlésük harmonizált, műveltségük hasonló volt, társadalmi hátterük, környezetük, iskolázottságuk, képzettségük nagy részben homogén volt.”

Ignotust bár számos vád érte politikai állhatatlansága és következtelensége miatt, az irodalomra vonatkozó nézeteit illetően szilárd meggyőző-

dést vallott. 1908-ban Ady *A fekete zongora* című versét kommentálva megállapította, hogy „a művészetnek semmi egyéb törvénye nincs, mint ez az egy: tudd magad kifejezni”. Egy másik esszéjében pedig ehhez azt fűzte hozzá, hogy az irodalom csak akkor tud politikailag és társadalmilag hasznos lenni, ha nincs más célja, mint létezni – tolmácsolja Ignókus vélekedését Fenyő Mario, aki szerint egyébként a három szerkesztő közül Osvát volt a leginkább politikamentes, pontosabban: csak módjával volt hajlandó politikai véleményét nyilvánítani. Am ideológiai meggyőződésére vonatkozóan érdemes idézni egy századforduló környékén írott műismertetéséből a konzervatív és liberális minősítésre vonatkozó kitétel, mely szerint a szerző „konzervatív, mint minden intelligens ember”, és „liberális, mint minden becsületes ember”. Fenyő Miksa pedig „nem volt teljesen következetes sem politikai liberalizmusát tekintve, sem az irodalomnak önmagáért való pártolása terén” – írja róla fia, kiemelve, hogy elismerte: a folyóirat több, még egymással is konfliktusban lévő irányzatot hozott össze, s hogy Fenyő Miksa kiállt a *Nyugat* forradalmi gondolat-szabadsága mellett.

Tovább szemlélve a társakat: a politika és a filozófia határterületén mozgó, politológiai és társadalomtudományi folyóirat, a *Huszádik Század* (1900–1919) és a *Nyugat* hatását több fórum is mérsékelni próbálta. Ilyen szerepet szántak az első világháború előtt a *Katolikus Szemlének*, a *Magyar Kultúrának* s főképpen a *Magyar Figyelő* című folyóiratnak, amit Tisza István alapított és Herczeg Ferenc szerkesztett.

A színházművészet modernizálásának, Európához közelítésének szándékával alapította Bárdos Artúr 1910-ben a *Színjáték* című folyóiratot. Két év múlva született meg a *Színházi Élet*, azt a közönségreteget kívánva kiszolgálni, amely csak a külsőségekre és az olcsó szenzációkra volt kíváncsi. Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat volt a *Nyugat* merészségét is meghaladó, radikális szellemű *Renaissance*.

A kor egyik legkiválóbb napilapja, a radikálisok vezető orgánuma, a *Világ* 1910-ben indult, Tisza István politikája ellen, az általános választójogért, a nagybirtok ellen, a nemzetiségi kérdés demokratikus és humanus megoldásáért szállt síkra. Jászi Oszkár mellett – aki 1906-tól a *Huszádik Század* szerkesztője volt –, Ady Endre szintén részese lett ennek a küzdelemnek, mélyen azonosulva a lap jelszavával: „Jó magyar lapot akarunk adni. Európai magyar lapot.”

Jászi Oszkár saját folyóiratát jellemezve fogalmazta meg: „Minden gondolatunk Nyugat felé fordul... De még fokozottabb figyelemmel és érdeklődéssel kell szemünket nyugat felé irányítani. Hisz onnan kapjuk ezer év óta minden célkitűzésünket, eszményünket és reménységünket.” – S Fenyő vélekedése szerint ugyanezt vallhatták akár a *Nyugat* szerkesztői is, ám tudni kell, hogy a „nyugat” ekkor a legtöbbször számára elsősorban Franciaországot jelentette.

A lapok példányszáma igen változó volt. A folyamatosan magas példányszámot 1910-ig csupán a *Nap* (80–90 ezer), az *Esti Újság* (80–100 ezer), a *Kis Újság* (150–180 ezer) és a *Friss Újság* (170–180 ezer) volt képes elérni. 40–60 ezer példány között

jelent meg *Az Újság*, a *Budapest*, a *Budapesti Hírlap*, a *Magyarország*, a *Pesti Hírlap* és a *Pesti Napló*.

Az olvasói szokások feltárására tett első kísérletre 1893-ban, *A Hét* hasábjain bukkanhatunk. Kiss József felhívó cikke így szólt: „Az egyetemes, minden irodalmi ágat magába foglaló világirodalom melyik könyve az, mely igen tisztelt uramnak mindenképp felett kedves? Melyik az a hét könyv, melyet megtartana, ha a hét könyvön kívül minden egyéb irodalmi műtől mindörökre megválni volna kénytelen?” (Hogy miért éppen hét művet jelölt meg a szerkesztő, az a lap nevéből törvénytzerűen következik.)

Az eredmény meglepő lett, utalt a századvégen kedvelt magyar szerzőkre s arra, hogy *A Hét* olvasóinak magabiztos volt a világirodalmi tájékozottsága. Az első helyen Shakespeare állt 65 százalékkal, őt követte a Biblia 37,5 százalékkal, majd Arany János 35, Goethe és Petőfi 32,5, Jókai Mór 25 százalékkal, s ebben a sorban szerepelt Dickens, Heine, Dante, Hugo, Cervantes és Tolsztoj is.

Egy tíz évvel későbbi, 1904-es, hasonló szempontok alapján készített felmérés viszont már első helyen emelte ki Dickens mellett Jókai Mórt (58,8 százalék), harmadik lett Petőfi, Shakespeare és a Biblia közötti helyet foglalva el, majd Arany János és Vörösmarty következett.

A könyvvásárlási statisztikák szerint azonban a szórakoztató irodalom állt az élen, a táblázatban egyetlen magyarként bukkanhatunk Mikszáth Kálmán nevére. 1911-ben egyébként több mint 260 könyvtárban végeztek felmérést azzal a kérdéssel, hogy „Kik a legnépszerűbb írók?”, s itt az első három helyet Jókai Mór, Mikszáth Kálmán és Benedek Elek foglalta el. Az idézett felhívásból látszik, hogy elsősorban az „uraktól” (tehát a férfiktől) érdeklődtek, a nők olvasóvá nevelése sem volt azonban lényegtelen társadalmi kérdés.

Az olvasni tudók száma 1910-re meghaladta az ország iskoláskort elért népességének kétharmadát. A kiegyezés utáni évtized végéhez képest a nyomtatott könyvek száma mintegy a duplájára emelkedett. Az eladott napilapok száma megtízszereződött, a napi összes újságeladás az egymillióhoz közelített, majdnem elérte a 900 ezres nagyságrendet.

Összesen több mint másfélezer újságot és folyóiratot jelentettek meg Magyarországon, ám ezek közül csak tizenkettőt minősítettek hivatalosan is irodalminak. Fenyő Máriaó feltételezi, hogy az írástudás terjedése hozzájárult az irodalom népszerűségének növekedéséhez, ezzel együtt bizonyos írók népszerűsége ugyancsak az írástudás növekedését eredményezte – tehát a népszerű írók alakították ki a közönség olvasói szokásait.

MÓRICZ ZSIGMOND ÉS A NYUGAT

A kritikus és portréíró. Móricz Zsigmond *Nyugattal* való kapcsolata nemcsak az 1929-től kezdődő szerkesztés idejére korlátozódott, hanem már jóval korábban, a folyóirat indulásakor, illetve a *Hét krajcár* című novella (majd az ugyanezt a címet viselő kötet) megjelenésekor elkezdődött. Az Osvát Ernővel való levelezést már 1908 augusztusától nyomon követhetjük – igaz, eleinte a lényegi kérdésekről nem esett szó, néhány soros emlékeztetőkből a honoráriumot sürgette, és Osváttól kérte Ady Endre címét is.

Egyik levelében 1909 nyarán még arról panaszkodott Osvátnak, hogy képtelen cikket írni. „S immár végérvényesen le is tettem róla, hogy ilyenre többé vállalkozzam. Ne vegye rossz néven, de ha nem megy!” – mentegőzött, s ekkor valóban úgy gondolta, miként néhány évvel korábban: a hagyományos értelemben vett cikkírást, a publicista tevékenységet nem reá szabták.

A Móriczot felfedező *Nyugat* később sem lett hűtlen az íróhoz. Az 1909-es évfolyamban megindult a *Sárarany* közlése. Ugyanebben az évben került forgalomba a *Nyugat* kiadásában a *Hét krajcár* kötete. Ezt követően Móricz volt az egyik legsikeresebb magyar író: egy évtized alatt a *Hét krajcár* öt, a *Sárarany* hét, *Az isten háta mögött* négy, a *Magyarok* összesen öt kiadásban jelent meg. Sorra adta ki novelláit, elbeszéléseit, s még nem sok jelét adta annak, hogy a szépirodalmat publicisztikára akarta volna felváltani, pontosabban, hogy a szépírás mellett az újságíró-műfajokban is rendszeresen jelentkezzen.

Józsa Lajos:
Móricz Zsigmond
(bronz kisleptika)

Elek Artúrnak szintén azt panaszolta, hogy a tárcáíráshoz nem rendelkezik kellő munícióval. (Elek Artúrral még *Az Újság* szerkesztőségében, 1906-ban barátkoztak össze.) „Köszönöm szíves kíméletét, hogy nem bélyegzett meg a *Világban* megjelent tárcáimért, a mostani sem lesz jobb, már hogy a most vasárnapi, mert azt tudja tán, hogy most már minden vasárnap jön egy szakasz abból az istóriából, amit ott megkezdtem” – fogalmazta levelében 1910 tavaszán. A *Nyugat* 1909-es augusztusi számát megkapva azonban már ezt vetette levélpapírra Osvát Ernőnek: „A feszültség a legmagasabbra szökött a kondenzátorban, s most már igazán nem szeretnék meghalni jeltelenül.” Előtte, júniusban publikálta a folyóirat Ady *Vér és arany* című kötetéről írott nagyobb kritikáját, amely műfajilag még ugyancsak a hírlapi recenzió szintjén maradt, csupán a költő verseiből idézett hosszabban. A folyóiratban 1914-ben *Ki látott engem?* címmel jelent meg az újabb Ady-reflexió, amely szintén lüktető erejű portré, személyes vallomás volt inkább, mintsem kritika.

Móricz rendszeres szerzője lett a lapnak, folyamatosan láttak benne napvilágot kritikái: színházi előadásokról, könyvekről, kritikai esszéportrékat közölt mások mellett Kozma Andorról, Mikszáth Kálmánról, Kaffka Margitról, Elek Artúrról, Ujházi Edéről, Tömörkény Istvánról, Zempeleni Árpádról.

Kevés olyan bírálata született, mely egy-egy mű részletesebb elemzésén alapul, s a teljesség benyomását kelti. A kortársakról szóló észrevételei viszont tele vannak kritikusai telitalálatokkal. Ő hívta fel a figyelmet a *Színek*

és évek bemutatásakor Kaffka Margit ábrázoló művészetének erényeire, kitűnően jellemezte a tőle írói alkatban és ízlésben is távol álló Elek Artúr stilizáló készségét, tömör megállapításaiban Gellért Oszkár költészetének mélyéig hatolt. Karinthy Frigyes így jellemezte: „a legelső napihír, amit a délutáni lapban meglát, számára alkalom nem is a társadalom, hanem az emberiség létezésének végleges megvizsgálására”.

József Attila alakját, költészetét is megidézte a költő halála után: „a verseinek olyan nyers íze volt, mint a tavaszi fűzfavesszőnek, s oly üdítő is”. Móra Ferenc humorának irodalmi előzményeit s gyökereit néhány sorban sikerült meghatározni 1934-ben, az íróról szóló nekrológiájában. Kiválóan érzékeltette Tersánszkynek azt a képességét, hogy figurái megszólaltatásával a műveletlen emberek beszédmódját, a kifejezéssel, a nyelvvel való küzdelmét is ábrázolta.

S nem véletlenül említettem, hogy a hagyományos kritikusai művek helyett Móricz esetében inkább kritikai esszéportrékról kell beszélni. „Nem a tudatosítás, nem az eddigi homályban rejtőző összefüggések felfedezése a legszembetűnőbb kritikusai erénye, hanem az életre keltés, az ábrázolás, a modellnek választott figura mély átélése és irodalmi portréban való újratemtése.

Ha Móricz irodalmi tanulmányaira, kritikáira gondolunk, elsősorban nem is definíciók jutnak eszünkbe, hanem élet-eleven arcképek Adyról, Tömörkényről, Osvátról, Tóth Árpádról, Kuncz Aladárról, Gárdonyiról, Krúdyról, Móráról, József Attiláról, Karinthyról, Babitsról, amelyek viszont végső soron szintén tudatosító, feltá-

ró jelentőségűek és értékűek” – írta róla Vargha Kálmán.

A folyóirat 1920-ban verseit közölte – ugyanebben az évfolyamban indult folytatásokban a debreceni helyszínré asszociáló, de a „pataki bukás és megrázkódtatás” története, a vallo-másként és írói-emberi programként szintén felfogható című *Légy jó mindhalálig* című regény közlése. 1921 elején Adynak ajánlott verse jelent meg a *Nyugatban A magyar ugar újra énekel* címmel, majd a folyóirat 1924-ben gazdag Móricz-különszámot adott ki, amelyben írók és kritikusok vallottak egy-egy művéről. Monográfiájában Vargha Kálmán ebből a sorból Nagy Endre kedvesen ironikus Móricz-portróját idézte részletesen, amelyben (saját kiemelésimmal) többek között ezt olvassuk:

„*Megüli* a széket, mint ahogy Deák Ferenc szobra ül a Duna-parton (...) Ha valamit elbeszél, az mindig úgy hat, mint valami kiszakított regényrészlet: se eleje, se vége, de minden szava pontosan élethű (...) Véleményei sokkal mélyebben gyökeredzők, semhogy könnyelmű szócsatákra bízna azokat. Szeret munkájukon bibelődő szegény emberekkel elbeszélgetni; ilyenkor úgy beszél, mintha egy szinten állna velük. Beszélgetéseit fél szokta jegyezni; legjobban szereti a szürke mondatokat; egy-egy szürke szó finom árnyalatát gourmet módra élvezi (...) ha dolgozik, szemérmesen elzárkózik. Emberfia még rajta nem kapta a munkáját. Masszában is rengeteget dolgozik; de akármikor állítasz be hozzá, mindig egy lézengő kisbirtokost találsz, aki az utat garasolja (...) Amikor *A fáklya* című hatalmas regényét írta, párhuzamosan szobányi területen a japán mód-

szerű kapásbúzával kísérletezett. Mikorára a búza kalászba megérett, a regény is elkészült (...) Szereti a babot, lencsét, füstölt oldalast. Kedvenc étele: a felesége főztje. Gusztusában maradt valami atavisztikus vonás az ősparasztból.”

„*Új magyar optimizmus*”. 1929-től több mint három éven át (harminckilenc hónapig) Móricz Zsigmond szerkesztette a huszadik századi magyar szellemi életben leginkább meghatározó szerepű folyóirat prózai rovatát, miközben állandó anyagi gondokkal küzdött a lap, és a nehézségeket csak súlyosbította, hogy egyre szűkülő terjedelmi keretek között tudott megjelenni. Czine Mihály így utalt erre: „Emberi erőt meghaladó volt a *Nyugat*nál töltött esztendő munkája. Ezernyi kéziratot olvasott, szerkesztett, járta az országot, s közben írt regényt, drámát, cikket – a tollával tartott el feleséget, gyermekeket, rokonokat nagy számban. Még nem volt kész a *Nagy fejedelem*, még a *Rokonok* csak harmad terjedelemben folyt az újságban, s már készült a *Forr a borra*, s próbálta viselni megadón a személyes sorsát.”

Móricz izgalmát az említett gondok mellett nemcsak az új kihívás fokozta, hanem a korábbi szerkesztői szemlélettel sem értett egyet annak ellenére, hogy rendszeresen publikált a lapban, amely például a fentebb idézett különszámmal is tiszteltetett előtte. Ignostust még azzal nyugtatta 1929. december elejére datált levelében, hogy a szerkesztésben „illetlen irányváltatásról szó sincs”. Kassák Lajostól elbeszélést kért (a vers és a kritika Babitsé, aki szintén számít Kassákra, írta); Áprily Lajostól ugyancsak írá-

sokat várt, s az év végén Kuncz Aladárnak már azt írta – panaszkodva, hogy Erdélyből semmilyen kéziratot nem kapott mindaddig –, hogy a januári számból már látni lehet majd egy kicsit „a *Nyugat* újabb színét, s az egyre jobban fog kiépülni”.

Az első általa szerkesztett folyóirat-számban közölte 1929. december 1-jén *Új magyar optimizmus* című vezércikkét, mely a Pangloss mester által megfogalmazott optimizmushoz – „Műveljük kertjeinket!” – nyúlik vissza. A kert és az irodalom hasonlata igen érzékletes. Móricz egy látszólag életképi motívummal indította a cikket: leányfalui „kerti embere” panaszkodik, hogy rengeteg termését, zöldségfeleslegét nem tudja eladni. Az író megnézi a valóban nagy mennyiségű zöldségtermést, majd ezt válaszolja: „Az a baj, hogy nem elég szép, nem elég sok, és nem elég ritkaság. – Azt felelte rá, hogy ő ennél szebbet, jobbat, többet nem tud termelni; ha nem vagyok megelégedve, ám próbáljam meg magam, hogy azon a földön, ilyen időjárás mellett, ezekből a magvakból, amit kap, lehet-e különbet produkálni.”

Úgy tűnik, az első bekezdésekben valóban valamilyen mezőgazdasági problémával állunk szemben, ám a helyzet-, illetve nézőpontváltás, az ötletes írói transzpozíció publicisztikai szempontból is hatásos lett: „Ezt akarjuk most Babits Mihállyal ketten megpróbálni, ebben a másik kertben, a magyar irodalom virágos kertjében, amelyben már több mint két évtizede termünk: a *Nyugatban*.”

A föld és az időjárás a magyar irodalomra, az adott földrajzi, társadalmi és politikai környezetre utal, s általában az egész magyarországi kul-

túra állapotaira. A magvak, a termények az írói alapanyag, a tehetség, a létrejött alkotások jelképezői. S a kertművelésben természetesen a kertész is jelentős szerepet kap: a kertész pedig nem más, mint a szerkesztő. Nos, Osvát Ernő az a kertész – írta –, aki hű táplálója volt az irodalomnak, s amikor otthagya a palántákat (az írókat), azoknak maguknak kellett gondoskodniuk saját növekedésükről. Ilyen árván maradt, „gondoskodó palántának” tekintette magát Móricz, s tételmondatként fogalmazta meg: azért vállalkozott erre a feladatra, mert benne „az utolsó években valami csodálatos új magyar optimizmus sarjadt fel”. Ezt pedig nem is a honi viszonyoknak köszönhette, hanem a Trianon előtti Magyarországon szerzett tapasztalatainak.

„Utolsó találkozás”
Medgyessy Ferenc grafikája
Móricz halotti ágyánál

„Odaát találkoztam a magyar őserővel. Szememnek, fülemnek nem akartam hinni, mikor azt láttam, hogy életerővel tudnak dolgozni.

Termelni tudnak, teremteni tudnak: élni tudnak. Láttam azt a fiatalságot, mely ott nő fel, s meg voltam rendülve az általuk lángoló arccal és szívvel hirdetett lelkes életakarástól és életbizalomtól. Mikor hazajöttem, körüljártam ezt a kis országot újra meg újra, s itt megint egy új csodával találkoztam (...) Tele vagyok ma bizalommal a magyarság szellemi fejlődésével szemben, s egyre inkább vallás-sá kezd bennem lenni, hogy a magyar jövődöt örömmel lehet várni.”

A „nemzeti koncentráció” fóruma. Meghatározó – mintegy a *Nyugat* új programját is körvonalazó, hiszen az új célok kitűzésével együtt támogatást is, valamint miniszteri vezércikket egyaránt kérő – levél volt a Klebelsberg Kunó kultuszminiszternek 1929 decemberében írt rövid vázlat, bejelentve, hogy Babitscsal egyetértésben „ebből a régi, nagy tekintélyű irodalmi folyóiratból a nemzeti koncentráció irodalmi fórumát” kívánják kialakítani. „Ezt úgy értjük – írta udvarias, de határozott hangú levelében –, hogy politikamentes, minden pártállásra való tekintet nélkül, minden magyar tehetséget együttes munkára, s az egész magyar közönséget nemes és egyirányú építő érdeklődésre akarjuk nevelni. Az elszakított területek íróit is besorozzuk magunk közé, s ez az egyetlen lehetőség arra, hogy valamely téren a magyar kultúra közös fóruma jelenhessék meg.”

Ezt a gondolatot fogalmazta meg a fenti, új magyar optimizmusnak hangot adó cikkben is, kiszélesítve a kert és az irodalom allegorikus párhuzamát: a harmadik évtizedébe lépő folyóiratot „a magyar nemzeti koncentráció irodalmi közlönyévé kell,

mert lehet azzá tenni. Meg kell menteni ezt az irodalmi szérút a magyar írásnak (...) Hadd maradjon tehát ez a folyóirat, s hadd legyen egy hely, ahol az írói munka politikától mentes helyen, egységesen és egészségesen fejtheti ki áldott erejét.”

S hite szerint joggal nevezhette a *Nyugatot* irodalmi szérűnek, „ahová az írók legjava összehordja az ’életet’, ahogy a nemes búzát nevezi a magyar nép.” S újra hangsúlyozta, hogy „a politika soha egy sornyira sem fog bejutni a mi kertünkbe. A napi politika. Mert a mi politikánk csak a századok politikája lehet. Mert a költők és írók nem vezércikkben írják meg gondolataikat, s nem a politikában végzik el cselekedetüket, de azért mégiscsak befolyással vannak a nemzet lelki életének irányítására.”

Móricz Zsigmond programadó cikke a kezdő, életképi hasonlat intellektuális transzpozícióját követte – a *Nyugat* kertjében olyan termést gondolozzanak, amelyet a leányfalui hű kerti munkásának is elvül szabott: „a legszebbet, a legjobbat, a legnemesebbet, a ritkaságszámba-menőt” kívánják „kitermelni” a *Nyugat* virágos kertjében. Szerkesztési ideje alatt a leggyakrabban szereplő novellisták Gelléri Andor Endre, Kassák Lajos, Szabó Pál voltak, a tanulmányrovatban ekkor jelentkezett Németh László. Amikor 1932-ben megjelent az újabb, nagy feltűnést keltő novellakötete, a *Barbárok*, illetve a *Rokonok* című regénye, *Mai dekameron* címmel fiatal írók prózagyűjteményét adta ki mások mellett Dallos Sándor, Gelléri Andor Endre, Kodolányi János, Nyíró József, Szabó Pál és Tamási Áron írásaiból.

Új szerkesztői programként Móricz tehát a nemzeti koncentrációt hirdette meg – a radikálisok egyébként éppen emiatt támadták, a kommunisták pedig azért nem fogadták el személyét, mert a dzsentri egyik írójának vélték. Móricz megérezte, hogy ha a *Nyugat* megszűnik, akkor a legtehetősebb magyar írók elveszítik azt a fórumot, ahol még szabadon, függetlenül szólhatnak a közönséghez.

Szerkesztési alapelvét ismételte: „A Nyugat nem politizál. Mi, akikre ránk szakadt a szerkesztés terhe, nem fogunk politikai fórumot ácsolni belőle. De törjön el a toll, amely jogtalanságot fuvoláz és igazságtalanságot muzsikál, még ha a legragyogóbb művészettel is” – olvassuk szigorú szerkesztői alapállású programjában.

Móricz az úgynevezett „gyakorlati élethez” akarta közelebb vinni a *Nyugatot*. Vitát indított a korabeli színház válságáról, a reklám és a művészet kapcsolatáról, a rádió problémáiról, illetve közgazdasági kérdésekről. Összefoglaló tanulmányokat íratott a szomszéd államokban élő magyarság háború után kialakult irodalmi életéről. Ellentmondásos volt viszont a nívó megtartását és a minél szélesebb olvasóközönséget célzó népszerűsítés együttes szándéka. „Az a baj, hogy a lapnak igen magas színvonalat kell tartania, akkor pedig a százazrek ki vannak zárva az olvasók közül, mert a tömeg nívója alacsony. Ha viszont leszállítanánk a nívót, megölnénk magunkat, mert az volna az elvtagadás. S arra nem is volnék képes sem én, sem a lap többi munkatársa. Így arra van ítélve a lap, hogy kis, előkelő közönség közlönye legyen. Ez szép és felemelő, csak anyagilag nehéz. Mecénás kellene, de az egyáltalán nincs.

Sőt, ha volna, terhes volna, mert a mecénás rögtön beleszól.”

Amikor Osvát váratlan halála után megbízták a szerkesztéssel, azonnal kalkulációs programot készített, összeírta a lehetséges szerkesztők, költők, kritikusok, esszéisták nevét, fél évre szóló cíkcímeket, témákat gyűjtött, elkészítette a gazdasági és a terjesztési programot, s miként „új magyar optimizmusa” is sugallta: igazi gazdája kívánt lenni a lapnak.

Feljegyzésében ezt írta: „Sose gondoltam rá, hogy a *Nyugat* szerkesztője legyek, de különösen azért nem, mert egész másképp gondolkozom a magyar sorsról és a magyar kultúráról, mint Ignótus, Osvát és Fenyő (...) A Nyugatot még olvasni sem tudtam húsz éven át. Tíz-húsz szám volt, hogy fel se vágtam. Ha én szerkesztő vagyok, ezeknek az írásoknak háromnegyede nem jelenik meg.”

Innen is érthető tehát, miért buzgott fel benne annyira az indulat, amikor lehetőséget kapott arra, hogy „kertesze”, gazdája legyen szerkesztőként az egész magyar irodalomnak, hiszen a színvonalért és a tartalomért, a politikamentes, ám a távlatos nemzeti ügyeket szem előtt tartó eszmei orientációért egyaránt felelősséget érzett.

Másutt ezt találjuk: „A *Nyugat* fő értéke az, ami a régi időben volt, hogy hitelt ad, presztízst ad mindazoknak a neveknek, akik benne megjelennek. Olyanokat lehet benne megírni, amit sehol másutt Magyarországon. S akinek itt sikere van, nyitva előtte az út az összes lehetőségek felé, amit ez a kis ország adhat. De azt hiszem, tovább is, a külföld felé is. A *Nyugat* a legjobb próbaszínpad annak, aki a nagy olvasóközönséghez akar jutni

(...) Ha a *Nyugat* megszűnik, elvész egy szép színfolt a magyar irodalom életéből. Tovább balkanizálódunk...”

A lehetséges cikktémák között sorolta a tanyai iskolák, a népházak és népkórusok ügyét, a modern technika és a kultúra viszonyát, be kívánta mutatni a folyóiratban, mit és hogyan olvas a nép, szólni szándékozott a külföldi könyvpropagandáról, s arról: általában milyen a külföldi propaganda, s mit tudnak rólunk az ország határain túl. Lássunk alább csupán egy rövid mustrát arról, milyen cikktémákat valósított meg ebben az időben, s miközben folyamatosan írta riportjait, a *Nyugat*ban kritikusai és esszéírói kibontakozását is megfigyelhetjük. (Néhány jelentős kritikái írását a Móricz ez irányú tevékenységét külön tanulmányban is érdemes bemutatni.)

A költő és apja címmel állított emléket Tóth Árpádnak 1930 tavaszán: tárcaszerűen, kritikai elemekkel gazdagítva mutatta be a költőt. *A magyar színészet válságát* vizsgálva, külön tárgyalta a budapesti és a vidéki színházi élet sajátosságait, nehezményezve, hogy a mai színház „lesüllyedt a szórakoztató mesterségek közé. Elvesztette szellemi, lelki tartalmát, pedig azt ma nehezebben lehet reprezentálni, mikor a legkisebb falu is tele van a legjobb újságokkal, s a legutolsó földműves hajlékban is jelen vannak a kor összes problémái. A színházzal az a roppant szerencsétlenség történt, hogy valósággal kiakapsolta magából az irodalmat (...) Akárhová nézünk, sem keleten, sem nyugaton, sehol sem látjuk a Költőt, aki dalol, a Prófétát, aki lelkesít, az Építőt, aki újra akarja felgalvanizálni a lelkeket.” Írt közben Katona József-

ről, a *Rómeó és Júlia* Kosztolányi-féle újrafordításáról, hosszabb, és elemző tanulmányt készített Bornemisza Péter *Elektrájáról*.

Ismét írt Adyról *A költő harca a láthatatlan sárkánnyal* címmel, s 1930 novemberében egy újabb Ady-cikket közölt a folyóirat. A következő év márciusában vezércikkében támadta Négyesy László avult esztétikai nézeteit. Kiváló példája ez a cikke (*Az irodalom és a „faji jelleg”*) annak, hogyan is gondolta Móricz a *Nyugat* „gyakorlati élethez” való közelítését, hiszen az esztétikum erkölcsi és világnézeti üzeneteit egy vidéki (*Nyugatot* olvasó) földműves levelén keresztül tolmácsolta.

„A héten egy falusi munkásegylettől kaptunk egy levelet, amelyben bírálják a *Nyugat* múlt évfolyamában megjelent cikkeket. Olyan kultúra van ebben a levélben, amit egy falusi földműves írt, hogy Négyesy László világszemlélete elhalványodik mellette. Japánról beszél, és Angliáról beszél ez a levél, s meglátja a japán költészet búbája mélyén a rettenetes gazdasági nyomorba süllyesztett népet, s ha a montenegrói népballadákat venné szemügyre ez a levélíró, megtalálná ott a Hegedüs Loránt kecskéjét és faji jellegét. Négyesy Lászlóék ilyeneket nem találnak meg, csak verslábakat és verstechnikai kincseket.” Az öncélú esztétika, az „üres és sivár messiánizmus” helyett Móricz életet, igazságot, munkát, nemzeti jelleget sürgetett a magyar irodalomban.

Két hét múlva tárcában tért vissza az előző szám cikkeiben felvetett kérdésekre *A magyar lélek válsága és a nemzeti irodalom kötelessége* címmel, amelyben reflektált is a hír-

lapi kommentárookra, köztük a meg-támadott Négvesy reagálására is. Tekintsünk el az érvelés, a kritikai dialógus ismertetésétől, csupán a nemzeti irodalomra vonatkozó konklúziókra hívjuk fel a figyelmet.

„Nemzeti irodalom: jelenti egyszerűen egy nemzet irodalmának összességét. De jelenti a nemzet lelkének cselekvő szervét is. Mint ilyen, a mai nemzeti irodalomnak az kell, hogy kötelessége legyen, hogy feltárja a nemzet igazi életét, és segít iránymutatással a nemzet életprogramjának megteremtésében.”

Az „építő magyarság” eszméjét fogalmazta meg itt (egyben mint irodalmi programot is) – az „eszmeharc” tovább folytatódott. Az ellencikkek tartalma nem az érvelő vitára, csupán arra korlátozódott, hogy azt kérdezzék: Méltó-e Móricz arra, hogy ilyen kényes kérdéseket tegyen fel? Válaszában az író újra megállapította – illetve 1930-as cikkeiből is az a program rajzolódik ki –, hogy az irodalomnak építkeznie kell, nem pedig politizálnia. Megerősítette a programadó hangsúlyokat, egyben elő is készítette a *Kelet Népe* szerkesztői ideológiáját. „Azért szólaltam meg – érvelt az *Eszmeharc* című cikkben –, mert a Sors iderendelt annak a folyóiratnak a vezetésébe, amelyik ma az egyetlen irodalmi fórum, amely azt tűzte ki feladatául, hogy sem pártra, sem felekezetre, sem életbeli viszonylatokra nem lesz tekintettel, tisztán csak irodalmi értékeket akar termelni, s csak a tiszta irodalomnak akar szabad szót és teret biztosítani. Nem politika miatt szólaltam meg, hanem az irodalom miatt.” (Az már más kérdés, hogy a „tisztán csak irodalmi értékek” igenis szoros összefüggésben

voltak az „életbeli viszonylatokkal”, hiszen a való élet ábrázolása, az élet rettenetes problémáinak bemutatása az irodalom egyik legfontosabb feladata.) Móricz így folytatta említett válaszát: „Az én cikkeimben semmi politika nincs. Író vagyok, s az írás szabadságáért harcolok (...) A hang tiszta nyugalmaért szólaltam fel. Azért, hogy legyen vége annak a professzoros, fölényes, erőszakos, az igazság kiderítését megakadályozó modornak, amit negyedszázad óta el kell szenvednünk.”

Író és közönség. Az „új magyar optimizmus” mellett a nemzeti koncentráció szimbolikusan az egész magyar irodalom egyesítését jelentette volna értelmezésében. Nem reménykedett abban, hogy egyik pillanatról a másikra jelentősen emelkedni fog a hatszáz előfizetőt számláló közönség, ám nem tartotta elképzelhetetlennek, hogy hatni fog a tudatos meggyőzés, a kultúraformálás ereje.

„A közönség nem alaktalan tömeg, nagyon szépen mozaikokra oszlik, melyek egyenként hozzáférhetőek. Minden írónak van valamelyik réteggel kapcsolata, tekintse kötelességének és érdekének, hogy ezt meghódítsa.” Bár nem a *Nyugatban* publikálta, hanem egy 1930-as antológiában (*Írók a könyvről*) *A könyv és az élet* című jegyzete, mégis fontos hivatkozni ezen a helyen az írásra, hiszen benne Móricz az irodalomról alkotott elképzeléseit fogalmazta meg, az irodalom élethez közelítésének szükségességét.

Erre az elképzelésre egyébként számos más helyen szintén találunk utalásokat. Fontos ez a cikk azért is, mert ekkorra már jól körvonalazódni

látszott egy fajta írói ars poetica. Alaptétele abból a felismerésből fakadt, hogy: „Az emberek általában a könyvet nem tekintik az étellel egyenrangúnak. Nem tekintik élet-eseménynek.” Hiszen az író többféle-képpen megírhatja a történetet, el- lenben az élet eseménye csak úgy történhet meg, ahogyan megtörtént. Pedig, mondja Móricz, az írónál is csak egyféleképpen történhet valami, mert „az író is az egyedül lehetséges igazságot keresi, mint az élet”. Sőt, valamilyen szinten újabb dimenzió- kat is felnyithat a regény, hiszen az írás arra is törekszik, hogy kifejtse az esemény háttérében meghúzódó oko- kat. „A könyvben világosabban tárul- nak fel az élet lapjai, mint az életben. A jól megírt könyvek biztosabb adatokat adnak az életről, mint maga az élet.”

Megállapította: a könyv és az élet ugyanaz, illetve a könyv is teljes jogú része az életnek, s könyvek nélkül ma már nem lehet az életet megvizsgálni. Ahhoz viszont, hogy teljesíteni tudja ezt a feladatát az irodalom, meg kell szereznie a közönség bizalmát: „A közönség hite emeli a magasba az irodalmat is.” Az írás nem valamilyen felületes, könnyed játék, nem futó kaland – „az írás nálunk már egyen- rangú a hittel”. A közönségnek arra kell rádőbennie, hogy maga is többet várhat a könyvtől, mint pusztá szórakozást, mert az irodalom saját cselekvő emberségét is mozgósíthat- ja. A könyv megmutatja az életet, az új életformákat, így alakítja is a kö- zönség életét. A közönség pedig saját igényeivel alakítja magát az irodal- mat. A viszony közöttük kölcsönös, a kapcsolat felelősséggel teli. *Móricz* tulajdonképpen nem fogalmazta meg

direkt módon, ám erőteljesen azt sugallta cikkében, hogy ezt a felelős- séget az írónak saját hitével kell ki- alakítania a közönségben.

Ehhez kapcsolódik az az 1931 nya- rán tartott előadás, amely az író ha- gyatékából került elő (*Hogy nézi a regényíró az életet*), s ebben Móricz néhány anekdotikus elem felvillantá- sával elsősorban saját regényírói ta- pasztalatait osztotta meg közönségé- vel. A regényíró és a többi ember kö- zött alapvető különbség, hogy az író „kettősen él”. A maga élete mellett a másokét is figyeli, s nemcsak azt írja meg, amit ő átélt, hanem azt, aho- gyan mások élnek. Így elkerülhetet- len, hogy egy idő után mások külső megnyilvánulásai, lelki folyamatai, sőt a történelmi alakok küzdelmei is a saját életének részévé legyenek. En- nek az azonosulásnak a képessége nem egyszerű játék, hanem nehéz felelősség inkább.

1931 nyarán *A közönség nevelése* címmel írt a *Nyugat*-ba. Nem direkt érvelő publicisztikai írásról van szó, inkább egyfajta rövid történelmi szemléről – a könyv apropóján, ille- ve, recenzió formájába bujtatott ori- entálásról a *Régi magyar bibliofilek* című könyv bemutatásának ürügyén. Azonban az író szubjektív következte- tése kissé elsietett volt abból a szem- pontból, hogy több évszázad törté- nelmi tapasztalatait átugorva, egy rövid jegyzet alapjául szolgáló megál- lapítását fogalmazta csupán meg, mondhatni, már-már hírlapi felüle- tességgel: „Így alakult át korunkban a középosztály könyve a tömeg könyvé- vé. A bibliofilia – újsággönyvvé. S ezzel a közönség újra megtízszerező- dik és százszorozódik. Az 500 pél- dányban megjelenő könyv 50 000

példányban megjelenővé. A könyv neveli, sőt a technika neveli a közönséget a könyvnek.”

Móricz azt is felismerte (Mórához és másokhoz hasonlóan), hogy a közönség ízlésének formálását tulajdonképpen már a gyermekkorban el kell kezdeni. (A *gyermek és a könyv* című publicisztikája a *Pesti Napló*ban jelent meg 1931 májusában.) Az embert a gyermekkorában ért hatások közül a legnagyobb szerepe a családnak, az életformának, de leginkább a könyvnek van. S ezért tartotta Móricz már-már tragikusnak, „végzetes tévedésnek” azt a tényt, hogy „a gyermekeknek szánt irodalommal túlnyomórészt olyan írók foglalkoznak, akik kiszorultak a felnőttek számára való irodalomból”. Hiszen „gyermek számára valóban csak a legnemesebb és a legbölcsebb íróknak volna szabad írni”. Az egyetlen mentség csupán az lehet, hogy „ezek az ifjúsági írók önkéntelenül is az ősi mesék varázsa alatt állnak”, a mesék pedig valóban az „élet legmisztikusabb igazságaival vannak telítve”.

A másik kritikai pont a gyermek könyvek általi nevelésében a népiszkolai könyvtárak ügye. Ezeknek a könyvtáraknak az összeállítása Móricz szerint legalább olyan fontos, mint maga a népiszkolai tanítás. Mert nem az a cél, hogy a könyvtár minél nagyobb, minél gazdagabb, több kötetet tartalmazó legyen, hanem az, hogy „csak jó könyvek legyenek jelen a gyermek körül”. „Az ifjú lélek akkor kerül válságba a könyvvel szemben, mikor kinő a meseolvasás korából, s beleszabadul az egész irodalomba (...) Itt már csak az az egy segítség lehet, hogy a gyermek lelke jól van megépítve, mert rá marad a felelősség és

a választás, s ő jól választ. Lelke szerint az igazság és a szépség forrásai után kutat.”

1931-ben több újságcikket szentelt a népoktatás helyzetének, s visszatért az író és olvasó, a könyv és a közönség kapcsolatának kérdéséhez is (A *könyv és az író a vásáron. Nyugat*, 1931. június 1.) A Magyar Írók Egyesülete ugyanis elfogadta a nemzetközi vásár vezetőségének ajánlatát, így az egyik pavilonban maguk is árusíthatták könyveiket. A vásáron eltöltött tíz nap tapasztalatait gyűjtötte egy nagyobb csokorba. Nemi szorongással fogadta el a meghívást, hiszen az írónak nem az a dolga, hogy a közönség előtt élőszóban beszéljen, s azzal is tisztában kellett lennie, hogy „az író csak teremtője a könyvnek, de nem terjesztője”. S mindenki érezte, hogy az általános életnyomor az írókra is hatással van. „Az emberek a mai nehéz gazdasági életben legkönnyebben kapcsolják ki a szellemi szükségletek kielégítését. A kiadók az utolsó években egyre kevesebb könyvet mernek kiadni. A tömeg nem érdeklődik, a könyvek ott maradnak a polcon, s emiatt elmondhatatlan sok írás marad kéziratban, s elgondolhatatlan hiány áll elő a szellemi fejlődés terén.” Az is problémát jelent, állapította meg, hogy ha vásárol is a közönség, csak a legolcsóbb könyveket veszik meg. Négyötöd részük a vásárban is csak egypengős könyvet vett. Egyébként pedig „az újságpapírra nyomás csak olyan könyveknek való, amelyek az újság tömeg-népszerűségére számíthatnak”. S vetélytárs a film is. „Az emberek hajlandók tömegesen megállni a film lepedője előtt, ellenben a könyv pultja e pillanatban is néptelen.”

A közönségnek a látványosság kell, nagy csinnadratta, cirkusz, felvonulás. „Érdekes, hogy mióta ideültem a géphez, a közönség egyszerre csak fellépett a dobogóra, s egész nyüzsgés van a könyvek előtt. Talán csak nem azért, hogy jobban lássák, hogy egy író ír? (...) Valaki mellém áll s nézi, hogy kopogtatok a gépen. – Így is lehet írni? – szól. – Igen – mondom –, és úgy is, hogy az ember bezárkózik a szobába.”

A *Nyugat* móríci értékelése. Érdemesnek tartom, hogy külön is foglalkozzak Mórícz két cikkével, amelyek az 1932. évi januári két számban jelentek meg – a *Nyugat* ekkor lépett huszonötödik évfolyamába, erre emlékezik a *Huszonöt év* című írás, valamint *A huszonöt éves Nyugat ünnepe*, amely a folyóiratban való megjelenés előtt a lap jubileumi nagygyűlésén hangzott el. Ezekben a cikkekben Mórícz röviden áttekintette a folyóirat negyedszázados jelentőségét, ám természetesen a jelen tennivalóiról sem feledkezhetett meg, mintegy újrafogalmazta, megerősítette a korábban felvázolt és a gyakorlatban megvalósítani igyekezett szerkesztői programot is.

A fentebb említett (virágos) kertpárhuzammal itt ismét találkozunk: „A *Nyugat* huszonötödik évét azzal kezd, amivel az elsőt: magvat termelni a jövőnek.” S érdemes hosszabban is idézni ebből az írásból. „Különös program, amelytől soha egy negyedszázad alatt el nem tért: a *Nyugat* sohasem pályázott arra, hogy kész virágot áruljon; arra, hogy aratást érjen, zsákoljon, eladjon; hogy eredményeket fölözzön le; huszonöt évének rendeltetése az volt s az ma is:

magvakat csíráztatni, rügyeket bontogatni, surjánt nevelni. Az övé a kezdés, az elindítás, a kiröpítés.”

Jól érzékelhető volt negyedszázad távlatából, hogy a folyóirat százaknak adta meg az első nyilvános hang lehetőségét, s közülük váltak ki azok az írói nagyságok, akik a magyar irodalom értékei lettek. „A *Nyugat* primőrrel kedveskedett, az első zsongéval áldozott, mindig a friss lélek friss édességét adta a magyar szellemnek.” Majd a lap alapító szerkesztőit, Ignotust, Osvát Ernót, Fenyő Miksát méltatta. Ignotusról elmondta: az ő írásai fejezték ki a legerélyesebben törekvései korformáló jelentőségét, az irodalmi eszmék és irányok esztétikai tisztázását. Osvátnak azt a lelkesültségét emelte ki, amelyvel szerkesztőként a legtöbbet hozta elő az általa felfedezett tehetségekből, így „ő volt az, aki valóban irodalomtörténeti korszakká építette a *Nyugat* két decenniumát”. Fenyő Miksa pedig Mórícz szerint a „biztosító-szelep” volt e gépezetben. „Kritikai szelleme elsősorban magát a lap irányítását, megcsinálását tartotta féken, s csak azután irányult az irodalmi termés felé.” S immár saját tapasztalatait is összegezve, egy hosszabb névsort követően mondta, hogy a nagy szenvedély legnagyobb és legkielégítőbb eredménye: „apának lenni s megválogathatni a gyermekeket”.

A jubileumi beszédben megismételte: a *Nyugat* mindig az ifjúság gyűjtőhelye volt. Maga az író is tapasztalhatta a generációváltást, elkerülhetetlen volt a generációk problémája. Felismerte, hogy bár tagadhatatlan a lap szellemiségének folytonossága, „kell valami döntő gátnak lenni a régi és az új nemzedék közt.

Ez a döntő gát csak a világszemlélet terén ismerhető fel” – fogalmazott.

„A mai század elején indultak meg a földrengésszerű morajlások és lökések, amelyek új erők jelentkezését hirdették. Ezekről az erőktől a régi világ nem félt, s nagy magabiztában a világháborúba menekült azzal a hittel, hogy játszva tapossa el a földalatti hatalmakat. A Háború azonban kiszámíthatatlanul nagyobb válság lett, mint amit előre vártak. Emberi életek irtóztató tömege, emberi érzések szörnyű halmaza hullott bele, s ami talán legfontosabb, megőrölte, fölégette és összedöntötte a társadalmi és gazdasági rétegződés szilárdnak vélt vázát.”

A múltat természetesen nem tudja meg nem törtéنتté tenni sem az ember, sem az irodalom, ám meg lehet látni a revidálható korszakokban is az értékeket. Visszatérve saját generációjának szerepére, Móricz ezt írta: „Mi kötöttük össze a mese világot a való élettel, mi emeltük fel a mindennap szépségét a túlvilági fények közé. Mi már egyetlen valóságunk az élet valóságát tekintjük anélkül, hogy lemondanánk az eszményekről és a költői magasságokról, amelyek az élet valóságát a kozmikus törvények közé iktatják. De mi az igazságot nem a Sinai hegyen akarjuk kijelentésben kapni, hogy ahhoz valóságos áhítattal s a betű imádatában közeledjünk, hanem a nyers és a valósággal lefolyó életben akarjuk fölfedezni azt a szellemi és szinte tudományosan konstataható igazságot, amelyet érdemes megismerni és hirdetni.”

A *Nyugatból* való kiválása nem jelentette annak beismerését, hogy lapszerkesztői minőségében nem tudott volna élő kapcsolatot fenntartani azokkal a rétegekkel, amelyek ügyét irodalmi szinten is képviselni akarta. Éppen ellenkezőleg: azt kellett tapasztalnia, hogy az ő útja nem egyeztethető össze Babitséval, akit szerinte túlságosan is kötött az irodalom mint művészi probléma, ahelyett, hogy a társadalmi lét és cselekvés kérdéseire koncentrálnának.

*Medgyessy Ferenc:
Mórícz Zsigmond síremléke
a Kerepesi temetőben*

MONDÓKÁK

Esze-pisze, ruk-ruk-ruk,
világgá ment az orruk.

Csere-bibe galagonya,
csillog ágán csiga nyoma.

Baba-rózsa buborék,
kakastarój kukorék'.

Nap legyek vagy virág legyek,
hókuszmókus varázshegyek?

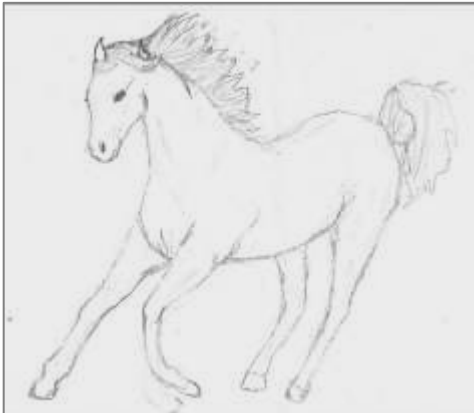
Diri-dori fény-rakétát
táncolnak a margaréták.

Szabó Dorina

(4 éves debreceni kislány) rajza

– a Vojtina Bábszínház

„Csodaszép földünk” című 2007. évi rajzpályázatához készült

Vitéz Fruzsina ceruzarajza (Kisvárdai, Református Általános Iskola)

EZÜST FÉNYBŐL...

Ezüst fényből szellő dobban,
selyemszórú álom lobban,
csikó nyerít, tüzet visz,
hinti az ég gyöngyeit.

Én is ilyen csikó vagyok,
szemben a szemed ragyog,
tüzet viszek gyöngyöt hintek.

Rám találsz majd valahol,
homlokunkra ül a hold.

Mese

*– Baranyi Bernadett
Papíryomata
(Debreceni Egyetem Arany
János gyakorló Általános
Iskolája – felkészítő tanár:
Subicz István*

MESE-KELLÉKEK

Egyszer egy erdő,
egyszer egy madár,
arany lombú felhő,
elveszett király.

Legkisebb legény,
mostoha szándék,
gazdag és szegény,
tündér ajándék.

Tengernyi bánat,
erdőnyi szellem,
vitéz-ruhának
vasat kell vernem.

Rózsa-királylány
s egy fele-ország,
egy buta sárkány,
éltető forrás.

S álmodó gyerek kell
még a meséhez,
gyönyörű színekkel
rajzol a reményhez
téged.

A FELNŐTTKÉPZÉS ROKONSÁGA A MŰVÉSZI SZÉPRE NEVÉSSSEL

A Suliszerviz több ezer szakember megszólítása mellett sem feledkezik el a művészetpártolásról

„Az ember sehol sem térhet ki a világ elől olyan biztosan, mint a művészetben. És nem kapcsolódhatik biztosabban a világhoz, mint a művészetben. Még a legnagyobb boldogság és a legnagyobb baj pillanatában is szükségünk van a művészetre.”

Goethe sorai ars poétikus vállalásként térnek vissza a SULISZERVIZ Oktatási és Szakértői Iroda rendezvényein és kiadványaiban. Legutóbb éppen az általuk kiadott, Komiszár János tusgrafikáival illusztrált, Debrecenről szóló versekből válogató antológia utószavában találkozhattunk az idézettel.

Könyané Tóth Mária és Molnár Csaba ügyvezetőket régóta ismerem. Emberségüket sokszori baráti találkozás révén tapasztalhattam, munkájukba a konferencia-sorozatok és tanulmánykötetek révén nyertem bepil-

lantást, művészetpártolásuk erejéről meggyőződhettem a tárlatok szervezésétől – a tehetséggondozáson át – a konferenciákat kísérő kulturális és művészeti programok gazdagságáig.

Szerettem volna már korábban is bemutatni tevékenységüket, ám ősszel szinte csak levegőt venni maradt idejük. A saját, immár hagyományos országos szak- és felnőttképzési konferenciájuk mellett egy (HEFOP-pályázat keretében megvalósult) országos pedagógus-továbbképzési és konferencia-sorozatot szerveztek „Korszerű felnőttképzési módszerek kidolgozása és alkalmazása” címmel szeptember 15. és december 20. között. Nyolc kétnapos továbbképzés, valamint kilenc háromnapos, úgynevezett „disszeminációs” konferencia. 17 helyszín összesen mintegy 4 ezer kolléga részvételével...

**SULISZERVIZ Oktatási
és Szakértői Iroda Kft.**

4024 Debrecen, Kossuth u. 42.

Pedagógiai Intézet • ECDL Vizsgaközpont

www.suliszerviz.com • suliszerviz@suliszerviz.com

Tel./fax: (52) 534-490 • tel.: (52) 534-491

Mobil: 20-9222-550

ECDL

OM-azonosító: 200318 • Cg.: 09-09-009693

Vizsgaközpont-azonosító: 384

Felnőttképzési nyilvántartási szám: 09-0169-04

Intézményakkreditációs lajstromszám: AL-0250

Sikerült már kipihenni? – kérdezem debreceni, Kossuth utcai székhelyükön január közepén. Két értekezlet között tudtunk megbeszélni egy találkozót Molnár Csabával.

Kónyané Tóth Mária sóhajt: – Nagyjából. De soha nem állunk meg. – Csaba telefonja közben többször is csörög, Marika a számítógép előtt ül. Párhuzamosan készül legújabb tanulmánykötetük, illetve a pályázati beszámoló.

Tulajdonképpen ennek a nagy feladatnak – az iroda életében talán az eddigi legnagyobb kihívásnak – a sikeres megoldása jelentette az újabb apropót a beszélgetéshez.

Beszámolójukban olvasom: a Suliszerviz megalakulása óta tevékenyen vesz részt az oktatás-nevelés folyamatában, a felnőttképzésben, a pedagógusok továbbképzésében, az informatikai fejlesztésekben. Az országos közoktatási szakértői, illetve felnőttképzési konferenciák szervezése mellett működteti a Suliszerviz Pedagógiai Intézetet, az ECDL vizsgaközpontot, segíti a minőségfejlesztési folyamatokat, és számos önkormányzattal együttműködve vesz részt a közoktatási intézmények szakmai munkájának ellenőrzésében, értékelésében és

fejlesztésében. Több országos fejlesztési projekt résztvevője.

„Céljaink: a közoktatásban végbenemő modernizációs folyamatok segítése, az intézmények korszerű ismeretekhez való juttatása. A helyi közoktatás-irányítás, az óvodai, iskolai nevelő-oktató munka objektív, hiteles szakmai segítése, a törvényesség érvényesítésének elősegítése. Az oktatás minőségének fejlesztése. Az egész életen át tartó tanulási folyamat segítése.”

– *Kezdjük azonban az eredeti témánkkal, tehát a művészetpártolással. Úgy tapasztaltam, hogy ez szerves összefüggésben van a művészi szépre neveléssel.*

– Valóban azt valljuk, hogy az oktatás-nevelés folyamatában meghatározó jelentőségű a személyes példamutatás, a környezeti nevelés, a művészek, a művészi alkotások mind szélesebb körben való megismertetése és megszerettetése, hogy minél több legyen a „kiművelt emberfő” – mondja Kónyané Marika. – Mi magunk is így éljük mindennapjainkat munkatársainkkal, barátainkkal, köztük Komiszár Jánossal.

*Molnár Csaba
ügyvezető köszönti
egyik kiállításuk
résztvevőit*

– Vele közösen indítottuk el, még az iskola igazgató-helyetteseként, a debreceni Brassai Sámuel Műszaki Középiskolában a Brassai Galéria működését, ahová a kortárs képzőművészet jeles képviselői vitték el 16 éven keresztül legszebb műveiket – veszi át a szót Molnár Csaba. – A Kazettás Pannó állandó kiállítás képei a galéria 10 éves jubileuma és az ezredforduló tiszteletére a középiskola által felkért művészek készítették. A rendszeresen nyíló tárlatok és az állandó kiállítás hatására a tanulók megszokják környezetükben a művészeti alkotásokat, nyitottabbá válnak a művészetek befogadására. A tárlatok rendezése közben gyakorolják a csoportmunkát, fejlődik esztétikai érzékük, igényességük környezetük iránt, a megnyitókön pedig közel kerül hozzájuk az irodalom, a zene, a tánc világa.

Sajnos – hogy előbb Csaba, aztán János is elkerült az iskolából –, ez a galéria megszűnni látszik, legalábbis egy ideje szünetel a működése. Pedig nagy sikere volt az évente ott rendezett megyei középiskolai diáktárlatoknak is...

– A középiskolás diákok Hajdú-Bihar Megyei Tavasz Tárlatával a megye alkotó fiataljai kaptak bemutatkozási lehetőséget, megismerhették a szakmai zsűri értékelését. Több ízben támogattuk e tárlatot, megszűnésével új keletkezett a diák alkotók addig megszokott seregszemléje helyén. 2006 tavaszán ezért a hajdúszoboszlói Kovács Máté Városi Művelődési Központ és Könyvtár, valamint a debreceni Suliszerviz Pedagógiai Intézet hagyományteremtő céllal hirdette meg a középiskolások részére az I. Országos Középiskolai Képzőművészeti Diáktárlatot. A célunk az volt, hogy minden alkotó kedvű középiskolás számára bemutatkozási és megmérettetési lehetőséget kínáljunk. A pályázatra érkezett anyagot neves, országos hírvű művészek zsűrizték: 2006-ban Aknay János Munkácsy-díjas festőművész, az azóta elhunyt Kunkli Irén, illetve Komiszár János Holló László-díjas festőművész. Tavaly Gonda Zoltán kapcsolódott be a munkába.

– A legjobb műveket a nyolcadik szakértői konferencia programjai között mutattuk be – folytatja ismét Kónyané Marika. – A tárlat már az

*Országos
képzőművészeti
diáktárlat
Hajdúszoboszlón*

első évben népszerű és sikeres lett, s az elmúlt évi szintén rangos megmérettetésnek bizonyult. Mintegy 500 diák-alkotás érkezett a felhívásra – szerte az országból –, közülük 169-et tudtunk bemutatni.

– *Támogatói vagytok Komiszár János „Szóla” paraván, az Újra „szóla” paraván, a Debreceni paraván, a Cívis paraván, a Szírmok csokolóznak, a Színes paletta és a Délibáb színei című köteteknek. Az ígéret városát a folyóirat előző számában bemutattam, az ehhez az anyaghoz társuló akvarell-kiállításról most olvashatnak egy reflexiót. 2005 őszén azonban már megjelent egy vers- és grafika válogatás Hej, Debrecen címmel...*

Komiszár János kiállításának megnyitóján, Az ígéret városa című antológia bemutatóján Hajdúszoboszlón

– Művészbarátunk grafikáit azok közül az alkotások közül választottuk a kötetbe, amelyek 1999 óta a közoktatási és a felnőttképzési konferenciák kiadványkötetének illusztrációjául is szolgálnak, s az irodánk folyosóján található állandó tárlat kedvelt darabjai. A Suliszerviz irodáiban a nyugodt

munkavégzést, a mindig vidám hangulatot egyébként azok a képek is segítik, melyek egy-egy műterem-látogatás alkalmával nyerték el tetszésünket, és kerültek közel hozzánk. Immár egy valóságos kis állandó tárlat képei vesznek körül minket.

– *Fontosnak tartjátok, hogy a szakmai programokat színvonalas kulturális és szabadidős tevékenységekkel színesítsétek a konferenciákon és egyéb rendezvényeken. Ha túlzott rajongásomat fejezném ki, azzal vádolhatnának, hogy elfogult vagyok, hiszen néhány éve Béke Csaba lantművésszel magam is műsort adhattam több száz ember előtt az egyik rendezvényeteken.*

– *Elsősorban szűkebb lakóhelyünk, a megye, a régió, a határon túli magyar, illetve országosan is elismert művészek, tehetséges fiatalok bemutatkozását segítjük.*

– *Ahogy a listát elnézem, legalább félszáz kulturális programot kaptak a résztvevők.*

– *Egészen pontosan: egy híján hatvanat – pontosít Marika.*

– *Ízlőtől ki tudnánk néhányat emelni?*

– *Igen nehéz, hiszen számunkra mindegyik kedves. Csupán az illusztráció kedvéért sorolom tehát a következőket: Sepsy Károly orgonaművész előadása a Református Nagytemplomban, Bögös Attila orgonatestje a Szent Anna Székesegyházban. Az Ady Endre Gimnázium tanulóinak gálaműsora, a Debreceni Népi Együttes, a Talamba Útőgyűttes felépése. Hadházi László közéleti kabaréja, a Csokonai Színház művészeinek gálaműsora. A Valcer Táncstúdió bemutatói, számos tárlatlátogatás, színházi műsor, könyvbemutató*

és kiállítás-rendezés. Ucsimura Naója *Éjszakai látogató* című bűnügyi misztériumjátékának bemutatója a debreceni Színház Stúdió és a Vojtina Bábszínház színészeinek előadásában; a nyírbátori Talán Teátrum *„Tűzben égek, és mégis vacogok”* című bemutatója Villon művekből szóban, dalban és mozgásban; Queneau *Stílusgyakorlatai* a nagyváradi Csíki Játékszín előadásában. Ihos József vidám percei, Kovács Kati műsora, illetve legutóbb a Körúti Színház előadása: *Az ajándék gésa - Teaház az augusztusi holdhoz*. Saját munkánkat is gyakran színesítjük a művészet adta élményekkel. Hiszen Seurat szerint „a művészet harmónia”. Egy bizonyos Maurice Dennis pedig azt mondta: „A művészet a természet megszentelése, a természeté, mely mindazoké, akik örülnek az életnek.”

– Nemcsak oktatási rendezvényeken támogatjuk a művészi alkotások megismertetését, népszerűsítését – egészíti ki Molnár Csaba. – Művészetpártoló tevékenységünk további példája a Hortobágyi Alkotótábor részére ajándékozott számítógép konfiguráció scannerrel, mellyel a napi munkavégzésüket, pályázataik megírását és a katalógusaik elkészítését könnyítjük meg. Tesszük ezt azért, hogy – Ujváry Zoltán professzor emeritus szavaival élve (Csaba pontosan akar idézni, ezért a kinyomtatott szöveget is segítségül hívja) –, az alkotók alázatos és felszabadult, fegyelmezett és teremtő módon munkálkodhassanak. Hiszen a művész látomása mindig egy szebb, egy jobb világra vonatkozik, és azért alkot, hogy szebbé, jobbá tegye világunkat. Egy jó műalkotásnak erköl-

csi tetté kell válnia. Mert nemcsak szebbé teszi a környezetünket, hanem a lelkünket és a gondolatunkat is szebbé formálja.”

Számos európai integrációs kihívás, illetve az új munkaerő-piaci, foglalkoztatási és képzési célok miatt szükségessé vált a felnőttképzés állami intézményrendszerének átfogó, tartalmi megújítása. Ezt célozta meg az a humán erőforrásokra vonatkozó (HEFOP) pályázat, mellyel a Suliszerviz összel bejárta az országot. Mivel magam nehezen igazodom el az efféle módszertani kérdésekben, a Kónyáné Tóth Mária és Molnár Csaba által készített szakmai beszámolóból emeltem ki néhány – általam hangsúlyosnak gondolt – szempontot.

Komiszár János
nyíregyházi akvarellje

A projekt a felnőttképzés teljes körű megújítását célozza. A fejlesztési folyamatban kiemelt jelentőséget kap a rugalmas tanulási rendszer kialakítása, amely a moduláris képzést, a tananyagok modulokká történő fejlesztését, a pályaaorientációt, az előzetesen megszerzett tudás felmérését, nyilvántartását és elismerését, a bizonyítványokat, a portfóliót, valamint az elektronikus tanulási környezetet jelenti, elsősorban az állami intézmények – a Regionális Képző Központok – hálózatának korszerűsítésén és a felnőttképzés egységes módszertani adatbázisának és feladatbankjának megvalósításán keresztül. A felnőtteknek kínál korszerű tanulási lehetőségeket, különös tekintettel a tágran értelmezett hátrányos helyzetű rétegekre. A projekt megvalósulása esetén sikeresen tervezhetővé válnak az egyéni tanulás változatos útjai, a tanulási idő lehetőség szerint az egyén és a társadalom számára is gazdaságosabbá, hatékonyabbá válik. A felnőtt lakosság jelenlegi tanulási szokásai ugyanis nem minden esetben felelnek meg a gazdaságosság és a munkaerőpiac igényeinek, a magasabban kvalifikált tanulni vágyók számára sokkal inkább adottak a lehetőségek, mint azok számára, akik szakmai végzettség, vagy ráképzés segítségével saját munkaerő-piaci értéküket tudnák növelni. Életesélyeik ezzel rendkívüli módon megnövekednének, és hosszú távon erőteljesen lecsökkenne a szociális támogatások mértéke.

A program keretében kiemelt cél számukra az esélyegyenlőség elősegítése, a képzésbe nehezen bevonható társadalmi rétegek megszólítása, a szakmatanuláson túl életvezetési ismeretek, pályatanácsadás, speciális tanulási nehézségeiket figyelembe vevő programok kidolgozása, kipróbálása. A program támogatást ad új moduláris tananyagok, különleges igényű célcsoportok igényeihez igazított felnőttképzési módszertan kidolgozására és bevezetésére. Új szakmai képzések programjait lehet kifejleszteni, fejleszteni a távoktatást, különösen figyelve az e-learning alapú tanulást támogató tananyagokra és módszerekre. A program keretében nyílik mód továbbá a felnőttképzés tanárainak, oktatóinak, szakértőinek képzését fejlesztő tananyagok kidolgozására, a felnőttképzés módszertani adatbankjának létrehozására, a regionális képző központok tevékenységi körének és képzési kínálatának bővítésére, hálózatszerű működésüknek fejlesztésére.

*A gyulai vár
Komisár János akvarellje*

A Nemzeti Felnőttképzési Intézet (2007. január 1-jétől Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet) szakmai és adminisztratív koordinálásával 2005-ben elkezdődött program keretében a szakemberek több mint 200 szakképesítéshez dolgoztak ki tananyagokat és a felnőttképzés korszerű követelményeinek megfelelő módszertant. Azokat kísérleti képzés formájában vezetik be, felnőttképzési adatbázist fejlesztenek, biztosítják a programban résztvevő partnerek hálózatszerű működésének alapjait.

Ennek a pedagógus-továbbképzési és disszeminációs konferencia-sorozatnak lehetett 2007 őszén a szervezője a Suliszerviz Oktatási és Szakértői Iroda, s mint említettük fentebb, a kétfajta rendezvény 17 helyszínén mintegy 4 ezren vettek részt a programokban. A konferenciákat október végétől december közepéig időrend-

ben Nyíregyházán, Szombathelyen, Kecskeméten, Debrecenben, Gyulán (és Békéscsabán), Budapesten, Székesfehérvárott (és Balatonkenesén), Pécsen, illetve Miskolc-Lillafüreden rendezték, a tanár-továbbképzési szemináriumokat pedig Egerben, Balatonvilágoson, Budapesten, Sopronban, Szegeden, Hajdúszoboszlón és Pécsen.

A szervezőket végigkísérte az országban Komiszár János festőművész – aki a napi feladatokból is jócskán kivette a részét, mégis maradt ideje festeni. Rendhagyó akvarell-sorozata művészi formában dokumentálja a Suliszerviz útját – remélhetően a képek megjelennek majd a szakmai kiadványokban is.

*Komiszár János
akvarellje a pécsi
konferencia
apropóján*

BESZÉDGYAKORLATOK

Tanulmány a **C**-hez és a **CS**-hez

Cirmos csibék, picinyke csetlő cérnaléptek,
csupa porceláncsőrű sárga kóc
a csűr cinegén csengőn is kivénhedt,
csillámló kacatja közt.

Csipegve pöccentik arrébb a bohóc-csipájú
mackó cickány csócsálta fülcafajtját,
s a csőrük összecöccen, míg csodás
cókmókok odván megcéloznak csöndben
egy csúf piócat.

Akácok csalfa, cirógató virága
pergő csepű-pácot hint a kemence mellől
a szomszéd cementkacsára,
s míg a küsz-villájú csér cövekre száll,
majd a nádcsalitba visszaröppen,
a szénapalc tövébe réce ruccan,
s kacagva csuklik, hogy a cirmos kiscsibék
sorra botladoznak peckesen
egy ecetmázás-cicomás cserép-göröngyben.

Két kép a **K**-hoz

Mekkora ékkő iker-kék
képe siklik kovászként
a kincs-kemencés égi pék
okker kiflijéhez!
S koldusként kukkol
kókuszos kalácsot keserű ködben
vékányi éhével a kukta péntek.

A képek csontváza – KOZMA ISTVÁN – (2007. december 1.)

Az idén (2007-ben, tehát amikor e sorok megjelennek, már tavaly) 70 éves Kozma István festőművész olajképeiből Debrecenben legutóbb is az Aranybika Galériában láthattunk egy összeállítást. Az alkotó a '90-es évek gyakori megjelenése, majd néhány év kihagyás után sem felejtette el tehát a várost.

Most Egerben él, de gyakran találkozni vele itt is. Debreceni élményeinek csokrát hozta el, szintén az Aranybikába, és a kiállítás egységét fokozza, hogy bár a Kozma Istvánra jellemző stílusban, ám kicsit másféle technikával készültek a művek. Legutóbbi, október végén Egerben rendezett kiállításán már bemutatott egy grafikai csokrot, ám ez volt az első alkalom, hogy nagyobb szemlét kínál lapjaiból. Hogy a grafikák és a festményei közötti rokonságot láttassa, három nagyobb méretű olaj kompozíció gazdagította a sort, és átmeneteket is láttunk a grafikától a festmény felé.

Ám nem valamilyen merőben kísérleti feldolgozásról van szó. Kozma festőtechnikája, az olajképekre is jellemző grafikai vonalvezetés, a formahatárok rajzi jellemzői, illetve maga a konstruktív szerkesztés is előlegezte, hogy nemcsak a festmény grafikai árnyalatai mutatkozzanak meg, hanem az arányokat megfordítsa: a grafikában mutasson fel festői tulajdonságokat. Nem lehet különválasztani a tárgyat, a természeti motívumot, az alakot, a situációt könnyű-játékos és virtuózan merész vonalvezetésétől. A festményei alapozásánál grafikai nyelvet használ, a színperspektívát rajzi vonalvezetéssel teszi hangsúlyossá. A grafikában jobban felfigyelünk a játékoságra, a formaviszonyokra, és a situáció érzelméi vagy gondolata magja vetítődik elénk.

S mivel a fehérnek vagy a kitöltetlen felületeknek (ritkán a színes karton-alapnak) dramaturgiai szerepe van, a kép szcenográfiájában a geometrikus lírai hangsúlyok mellett felerősödnek a szimbolikus motívumok vagy éppen a drámai hangok. Így tehát Kozma István művészi kifejezőmódjában bár a festőiség dominál, attól elválaszthatatlan a grafikai nyelvhasználat.

Kozma István művészetéről már bővebben írtam a folyóirat 2007. októberi számában, úgy éreztem azonban, hogy a fenti sajátosságokra is reflektálnom kell. Annál is inkább, mert az úgynevezett debreceni grafikákban bár számos helyi (architekturális) motívumot látunk vissza, mégsem kifejezetten debreceni képekről van szó. Kozma számára a város csupán egy nemes ürügy volt ahhoz, hogy a rá már vagy három évtizede jellemző képstruktúrának a vonalcsontvázát mutassa meg.

És sikerült is, amennyiben ebből a mintegy 30 lapból találtam legalább 6–8 olyan művét, mely egy hosszabb sorozat után megválogatott nagyobb grafikai kiállítás erős darabjai lehetnek. – A legjobbat a megnyitó után kiválasztottam magamnak, ha már a művész egy ilyen ajándékkal kívánta honorálni kiállításvezető szerepemet, de később szívesen felajánlom egy újabb debreceni bemutatóhoz. (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a választás nem volt zökkenőmentes, ugyanis a rendező szálloda, a kiállítást szponzoráló Hupuczi László szintén kapott képet. Másnak is jó szeme van a tetszetősre, barátom megelőzött, a grafika foglalt volt. Köszönettel tartozom tehát az elnök-vezéregazgatónak is, hogy lemondott javamra a szóban forgó grafikáról.)

Másrészt ez a december 1-je újabb naplóürügy volt számomra. Lapzárta miatt két hete szakítottam meg a folyóirattal való foglalatosságot (így a naplójegyzetek írását is), kaptam azonban a hírt, hogy a Karancsi Jánosék a karácsonyi számot kinyomták, hétfőn már Kapusi Józseféknel lesz a köteteseten, itt az ideje, hogy a 2008-as első számmal foglalkozzak.

S azt is szóvá kívántam tenni, hogy néha teljesíthetetlen a sok kérés, amely hozzám érkezik. Szeretnék minél több helyen ott lenni, ám ha két dolgot ugyanakkor rendeznek (máskor hármat), csak az egyiknél jelenhetek meg. Most Kozma István kiállítását nyitottam, Majoros László hívásának a Misztika Galériába így csak részben tettem eleget. Műgyűjtők, műbarátok társasága látogatott el hozzá (az ország minden részéből érkeztek), itt volt például az a Saphier Dezső is, akinek jelentős naiv művészeti gyűjteménye van a Szombat-helyi Képtárban. Szerettem volna szót váltani vele, mivel magam is a naivokból írtam a PhD disszertációm, de csak a hajdúböszörményi naiv művész, Uzonyi Imre népeleti alkotásairól írt monográfiámat tudtam otthagyni számára. Várom a reagálását. *(Még mindig várom – írom ide január 21-én...)*

Visszatérve Kozma Istvánhoz, úgy vettem észre, hogy tulajdonképpen Nagybányát (ahonnan származik), Gyöngyöst, Egert és Debrecent is ugyanazok a nőalakok jellemzik, tehát ha Kozma allegóriáiban gondolkodunk, ő a városban vagy a tájban mindig az asszonyiságot látja. A női jelenlét sugároz át mindent, mondhatni: az asszony (valamilyen női minőség, szépség és szeszély, az archaikust a transzcendenssel összekapcsoló érzéki „kottatest”) irányítja a képet. A legjobban azonban most Debrecenhez illik ez az asszony – az „ígéret városából” más hangsúlyt adva az ígéretnek.

A kérdés már csak az, hogy mit ígér a város.

A dolgot lelke – GUILLEVIC – (2007. december 3.)

Ma éppen névnapom van, de erre csak az első sms-ek figyelmeztetnek, aztán a lányaim, akik anyai ösztökélésre kívánnak boldog névnapot. Itt tehát a magam részéről be is fejeztem volna a névnapozást, vár még rám azonban egy esti bútorszállítás – végre megszabadulhatok a lenyitható kanapétól, amely úgyszólván csak a helyet foglalta a negyedik íróasztalomtól és egy természetellenesen a szoba közepe felé fordított könyvespolctól.

Hajnalban tettem egy kísérletet, hogy a francia költő, Guillevic centenáriuma az ELTE egyik épületében szervezett francia–magyar egyetemközi konferencián november 30-án tartott előadásomat tanulmányra alakítsam át (az anyagot egy világirodalmi tanulmánykötetbe kérték), hozzám azonban közelebb áll az esszé műfaja, attól még nem lesz valami értékesebb, hogy tele van hivatkozással. Elteszem későbbre, ha átdolgozom egyáltalán – én ugyanis egyáltalán nem ragaszkodnék a publikációhoz – van már így is annyi, hogy néhányan rosszul néznek rám a sok munka miatt, ezzel persze senkit nem akarok megbántani... Most megelégszem annyival, hogy átolvasom a személyesre sikeredett bevezetőmet – ám ez a személyesség természetes, hiszen lassan húsz éve annak, hogy Guillevic költészetéből írtam egyetemi szakdolgozatot, és harmadik párizsi utam alkalmával a lakásán is fogadtam.

„*Mes poèmes sont des explosions*” – adta meg verseinek tömör meghatározását a sokat betegeskedő, 1992-es párizsi látogatásomkor éppen nyolcvanöt éves Guillevic. Dolgozószobájában ültünk, én kissé megilletődve, Guillevic debreceni barátjának és fordítótársának, Gorilovics Tivadarnak (1989-ig tanáromnak) a szíves ajánlásával, ő pedig afféle bölcs koboldként, aki a szavak mágiájával rakta új sorrendbe a világot maga körül. Szigorú rendjét is familiárisrá tevő, derűs mosolyával, ami összekötötte a mindenképp fölötte hatalmat a semmivel, a szellemi bensőséget a közvetlen tapasztalat metafizikájával, mely már önmagában is paradoxon, amennyiben dolgokba tárgyiasítja az érzékeinkkel fel nem foghatót. Persze, ezeket a jellemzőket még nem (vagy nem így) fogalmaztam meg magamban, csak azt tudtam, hogy nem fog elárulni nekem újabb titkokat. Hallgattam, amint verseiről beszélt, de már három évvel azelőtt olvastam Raymond Jean interjúkönyvét, a *Choses parlées*-t, a Serge Gaubert szerkesztésében megjelent *Lire Guillevic* című tanulmánykötetet, Jean Pierrót *Guillevic ou la sérénité gagnée* című monográfiáját. Debrecenben álltak polcomon a *Terraqué*, az *Exécutoire*, a *Carnac*, a *Sphère*, az *Avec* kötetei a Gallimard kiadásában, de csak egy könyvet vittem magammal, a *Du domaine*-t, s óvatosan húztam elő a belső zseemből dedikálásra.

„*En immédiate sympathie*” – olvasom azóta is az ajánlást, ha előveszem a könyvet, és örülök, hogy kulcsszót kaptam. „Immédiate” – azonnali és közvetlen, mint amilyenek a Guillevic-vers tűnik. De csak tűnik, csak sejtelem, a spontán felfedezésnek, a robbanásnak terve van és útja. A dolgokat előbb össze kell szedni, kiválogatni és elrendezni, aztán mindent elfelejteni, és úgy csodálkozni rá, mint a gyermek minden újra, és tudni az öreg bölcsességet is, hogy csak akkor válhatok eggyé valamivel, ha távol tudom tartani magam tőle. Így

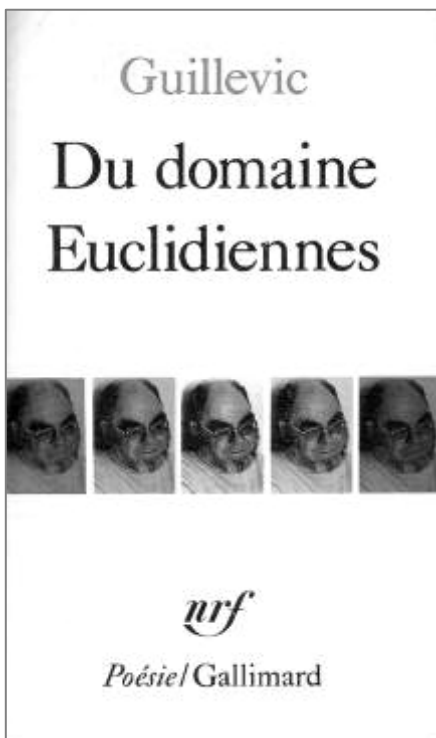
lesz olyan robbanás a vers, mint ahogy a mi Németh Lászlónk írta kritikai ars poétikájában: „a műalkotás jól előkészített varázslat”.

Hallgattam őt a dolgozószobájában, 1992. január 13-án, az „immédiatate sympathie” azóta is jól emlékeztet a napra, szavaiban is ugyanaz a puritánság tükröződött, mint könyveiben, kifejezéseivel inkább csak sejtetni kívánta a dolgokat. Sejtetni a megnevezéssel, ami nála mar eleve egy hosszabb gondolati út eredménye, hiszen a szó (és mindig a legszükségesebb) lecsupaszított teste a gondolatnak. Szavak állnak az olvasó előtt, melyek között az összefüggéseket, ha felismertük a grammatikán túli, metafizikus kapcsolatokat, nekünk kell újrateremteni. Szavak – tárgyak, természeti jelenségek, az élet apró, de nélkülözhetetlen kellékei, fák, virágok, kövek, vizek vagy egy madár –, melyek végül összefüggő szöveghálót adnak; szavak, melyek nem zárják be, és nem zárják rövidre jelentésüket.

„A verseim robbanások” - mondja a ködös január Párizs-szürkülétében, s e robbanás nála többszörösen időzített: költőben és olvasóban, illetve a költővel való találkozás ama pillanatában, amikor a szavak jelentését rekonstruálva, sikerül beépülni e sajátos rendbe, vagy csak megérezni a „dolgok” guillevici szemléletének és megtapasztalásának puritán költői közegét.

Nevezhetjük akár gnómikus-aforisztikus költészetnek is a Guillevicét, s a költő által versnek hívott robbanás (vagy fordítva) tökéletesen kifejezi ezt a sűrítettséget, a képekbe tömörített bölcséletet. Guillevicnél gyakran maga a könyv is egyetlen egész vers, ami az egysorostól a hat-nyolc soros gnómák szabálytalan váltakozásából épül könnyvé. Verskönyvei következetesen konstruált, építészeti pontossággal megtervezett, kijelentéseiben is kérdező, válaszaiban is rácsodálkozó szemléletmódot sugallnak. Folyamatos párbeszédet folytat egymással minden egyes résztvevője: a költő önmagával, az olvasó a költővel, s rajta keresztül a költő világának „dolgaival”. Robbanásszerű, mert megvilágosodó és megvilágosító, gnómikus és aforisztikus, a tiszta lap erejével felruházott tömör bölcséletet hordozó mű a verse.

Guillevicet gyakran emlegetik a „tárgyak költőjeként”, mégsem egyszerű tárgyköltészet az övé. Objektív szemléletet tulajdonítanak neki, ami gyakran

párosul a tudatossággal, a dolgok tudatos szemléletével. A „dolgok” és a „tudat” a *Terraqué* (1942), a *Sphère* (1963), az *Avec* (1966), az *Encoches* (1970) című könyveiben önálló cikluscímeként is megjelennek, de e csoportosítás egyben különállóságukat is jelzi. A *Paroi* (1970), az *Inclus* (1973) vagy a *Du Domaine* (1977) már nem tartalmaz ilyen címeket, maradnak a cím nélküli gondolatok, tárgyak és szavak, az objektivitás szubjektív tárgyiassággá válik. A könyv szerkesztésmódjában pedig az a szándék nyilvánul meg, hogy a szubjektív töredékekből valamiféle objektív látszatú egész legyen. A leltározható tárgyak számtalan variációja bepillantást enged a szelektálás és elrendezés folyamatába, a költő tudatosan keresi azt a pontot, ahonnan elindul a vers, illetve ahová neki is, az olvasóinak is meg kell érkezni.

Guillevicet sokárnyalatú mágikus viszony fűzi a szavakhoz, a „dolgok” szimbolikus költői megjelenéséhez. A szavakkal tud (újra)teremteni, a szavak azonban nem hódolnak be a költő akaratának. „*Et toute langue / Est étrangère*” - írja a *Terraqué*-ban, s ezt a paradox helyzetet – ne felejtjük el, hogy a kötetzáró *Art poétique* ciklus első darabját zárja e két sorral –, a nyelv idegenségét, négy évtizeddel később is meghatározónak tartja. Ez nemcsak azt jelentheti, hogy a szavak nem (vagy nem mindig) azt fejezik ki, amit a költő mondani akar velük, éppen ezért nem érdemes például túldíszíteni sem a verset, hanem a költői szerep egzisztenciális hiábavalóságának megfogalmazása is elhangzik.

Ugyanebben a rövid ciklusban a kimondás kényszere, a szavakhoz való küzdelmes ragaszkodás szembesül a jelentések múlandóságával. „*Les mots qu'on arrachait, / Les mots qu'il fallait dire, // Tombaient comme des jours.*” Ha tehát új szavakat nem alkothat a költő – hiába csikarja, hiába tudná, mit kellene mondani, azok a kimondás pillanatában tegnapokká válnak –, mégis újraalkothatja a szavak mögötti jelentést, ehhez pedig a lehető legaprólékosabban fel kell térképeznie a tárgyat.

Guillevic a *Du domaine* című kötetben (a számomra legkedvesebb könyvben) a dolgok lelkét, a világ középpontját kereste. „*A birtokról*” tehát nemcsak egy hagyományos értelemben vett alkotó-teremtő folyamat ábrázolása, hanem egy teremtett, megálmodott, szimbolikus világ dolgainak számbavétele is, a középpont felfedezése. Ez a középpont Mircea Eliade szerint a „*rituális tájékozódást*” segíti elő – Guillevicnél mindez a vers „szent terében” történik –, s „e középpont felfedezése vagy projekciója a világteremtéssel azonosul”. A vers a költő, a költő pedig a világ, a határok jelenléte, a tér kontinuitásának megszűntét is mutatja, tehát egy homogén teret teremtve teremti magát versébe a költő. A birtok nem profán világ, hanem az áldozat helye, s minden, ami kívül esik rajta, a kaotikus tér része lesz, mindemellett az ősi titkokat rejtő vízfelszín alatt is ott rejtőzik a kaosz, minden dolog kezdete. E sajátos mitológiában a dolgok lélekkel telítődnek, létük valamely *immanens szentség* révén megcáfolhatatlan. A felszentelés kölcsönös – „valahol letelepedni egyet jelent a terület megszentelésével”. Ez a terület (a birtok) „megengedi”, hogy felszentelje őt a költő, aki ugyancsak engedi, hogy szentté avassa a tér.

A világ középpontjában való lét Eliade szerint is „a szent tér egyik legmélyebb jelentőségét fedi fel”. A birtok középpontjában a tó áll, ami „*Maga te-*

remti / Mitológiáját", s számos hagyományrendszerben jelenti a víz a káosz vizét, a teremtést megelőző állapotot, és mindazt, ami az élet után következik. Ennek a középpontnak, saját világunk középpontjának felfedezése az önmagunkkal való azonosulás beteljesedését jelezheti. A vers a világ, a vers középpontja a világ középpontjának szimbóluma, a *Du domaine* pedig nem más, mint a vers ontogenezisének könyve.

Van egy olyan érzésem, hogy végül mégis esszének hagyom majd ezt a 20 oldalnyi szöveget – fel fog bosszantani, ha újra ki kell keresnem, hogy melyik szövegrészletet pontosan honnan, hányadik oldalról idéztem. Legfeljebb nem leszek tudományos, de bevallom, ez a legkevésbé sem érdekel. Inkább ideírok néhány fordítási kísérletemet „A birtok” szentenciáiból:

GUILLEVIC

A birtokról (részletek)

A víznek
A tóban

Az a dolga,
Hogy őrizze az időt.

Csak azért fekszünk le,
Hogy felismerjük a testünk.

A horizontok
Vigyáznak a fákra.

A tó

Maga teremti
Mitológiáját.

Nem a te hibád,

Ha a patak vize
Kicsit gyorsabban folyik.

Próbáld
Magszelídíteni.

Csend
A tó színe.

Vannak, akik a tó
Álmait álmodják tovább.

Abban, ami volt,
Abban, ami lesz,

Felhő ostromolta
Tó.

A fű is
Téged álmodik.

Lépteid zaja
Máshonnan jön feléd.

Kavics és szikla:

Ugyanaz a nyelv?
Ugyanazok az ünnepek?

Ha meghallanánk
A hajszálgyökerek zaját,

Ki aludna el?

Mindnyájan idevalók vagyunk.

Úgy tűnik, mindnyájan
Máshonnan jöttünk.

*Sétál egy madár... (linómetszet);
Tél (pasztell)
– Lovas Kiss Antal munkái*

És leülsz,
Mintha hozzád tartozna
Bármilyen is.

Ne félj.

Miután elmész,
A harmat még
Elvégzi dolgát.

Mióta van
A kutakban ez a víz?

Hogy elszakadjon
Az emlékektől.

A szarvas szemében
Is tó van.

Nézőpontváltások – VÉGH HAJNAL – (2007. december 7.)

Végh Hajnal festményeit Papp Gyula ezredes ajánlotta figyelmembe. Az első mustra és a szükséges előkészületek után megnyílhatott a(z) egyébként a cívisvárosban született) fővárosban élő művész első debreceni kiállítása a HBZ Galériában. A folyóirat decemberi számában csupán előzetest tudtam adni az eseményről, ezért néhány reflexióval most kiegészítem a leírtakat.

Az alkotó jó úton halad a saját hang megtalálásában, művészetét az objektív szürrealista vagy éppen természeti alapú szellemi impresszionista festészethez érzem közelinek. De mondhatnánk azt is, hogy meditatív tárgylírárt szólaltat meg, amely természetes módon hordozza magában a metafizikai jelentést. Mert egy szinte metafizikus, a jelenségvilág mögé tekintő vágy fogalmazódik meg létezésünk korlátainak, s az általuk meghatározott térnek a megtalálására. Végh Hajnal új tereket jelöl ki – s magam is azokat a képeit szerettem meg legjobban, ahol a dolgokat szemlélő és a jelenségek életében résztvevő nézőpontját változtatja meg, így új szituációs játékba léptet. Ehhez pedig a jelenségek mögé kell hatolnia, a láthatóban a láthatatlant kell megragadnia. Festészete tehát ebben az értelemben egy magasabb fokú megismerési módszer, mely nem nélkülözhet bizonyos filozófiai bátorságot sem, hiszen a metafizika és a dialektika között kívánja megteremteni a festményben az átjárhatóságot.

Ez azt jelenti, hogy bár a jelenségek, amelyek mögé tekint, egyszer és mindenkorra adottak, ám keresi a közöttük lévő, állító és tagadó kapcsolatokat, a statikus és meditatív szemlélődési helyzetre folyton a mozgalmas expresszióval, a belső természet szenvedélyeinek kifejezésével felel. Amikor pedig – legalábbis festményeinek egy hányadánál – tárgyi vagy objektív szürrealizmust emlegetek, egy paradoxonra kívánok utalni. A szürrealizmus úgynevezett valóságfelettsége nemcsak a látomást, illetve az álomszerűséget jelenti, hanem a valóságon túli szellemi, valamint a tudat alatti, az ösztönös érzéki tartalmak megtestesülését, felszínre bukkanását is. Éppen ezért Végh Hajnal fái és virágai, hegyei és tengerei, tükörképei és árnyékai, rétjei és horizontjai objektív valóságukon túl egyben metaforák. Két dolog (a természeti tárgy vagy jelenség és az érzelmi állapot vagy a gondolati mező)

közötti azonosításhoz a kép szimbólumértéke teremti meg az alapot. Tulajdonképpen a René Magritte által kijelölt művészi kifejezést, a tárgyiasított, megnevező látomást stilizálja látszólagos tájképpé. Miközben a kulcs az lehet a második szintre való belépéshez, hogy minden más, mint aminek látszik.

Amikor egy fát ábrázol a művész, tulajdonképpen önmagáról beszél, a fa helyzetével életet és sorsot szimbolizál – és külön is érdekes az a sajátos perspektíva, ahogyan megjelenik a fa, tehát a nézőt arra készíti, hogy nézze meg új oldalról, másik irányból is a dolgokat (nemcsak a fát, hanem az élet dolgait, benne önmagát). Amikor a hullámok titkaiban vagy éppen egy virág belsejében kutató, a kedélyek és szenvedélyek hullámozásával foglalkozik. Amikor pedig mediterrán hangulatú környezetet mutat be, az egzotikumban nemcsak a romantikus elvagyódás, hanem az idegenség is megfogalmazódik.

Kulcsmomentumnak érzem a nézőpontváltást, a különleges vagy szokatlan perspektívát (amit a festmények formátuma is felerősít), a természet részleteinek térkivágásos hangsúlyozását. Olykor pedig azt hangsúlyozza, hogy a szemlélődés helye állandó, csak annak tárgya, pontosabban, a kiválasztott tér tájolása változik. Benne van ebben nemcsak a játék iróniája, hanem a belső érzékenység vagy az alázat mellett a világ dolgainak kritikája is. Végh Hajnal jelenségek közötti határokat és megszabott tereket lebontó, nyitott szemlélődése egy rejtett, kritikus alapállást, illetve aktív részvételt takar. Valóban, kiszolgáltatott fa vagyok, egy hangya a fűben, virágpór a méhek szárnyán, vagy csupán a kékség messzisége, de hogy egy szellő szárított vízcepp egyenrangú legyen a zuhataggal, minden létezőnek belülről kell megélnie saját nagyszerűségét.

Kottát olvasni – KODÁLY ZOLTÁN – (december 11.)

Rendezgettem a papírjaimat, mert év végére össze kell állítani egy publikációs jegyzéket a főiskolán a tudományos és művészeti tevékenységet dokumentálandó. Nem szeretem az ilyen kimutatásokat, mert az adminisztrációk is csak az időt veszik el az értelmes munkától. Ráadásul csak a jegyzékem több oldal, el is határoztam, hogy csupán a nagyobb tanulmányokkal és a könyvekkel foglalkozom – azokból is van éppen elég.

Mindenesetre, hogy valami hasznosat is lássak a címjegyzékek, fellépések, konferencia programok között, a novemberi főiskolai – végre országos vonzókörű – tudományos felolvasás meghívófüzetében egy néhány soros jegyzetemre bukkantam. Ráadásul aktualizálta e jegyzeteket több meghívó figyelmeztetése a születésnapra vonatkozóan. Az előadások a Kodály-év jegyében a művészet és oktatás témakörében hangzottak el (az ars poética retorikai elveiről elmondott szövegem írott változatát az előző számban közöltem is), művésztanár kollégánk, Kiss Csaba karnagy pedig Kodály zenepedagógiai programjáról, a „*Száz éves terv*” című írásáról tartotta a bevezető felolvasást.

Az egyértelműnek tűnt, hogy mindaz, amit még a múlt század közepén (egészen pontosan 1947-ben) Kodály megfogalmazott, ma is aktuális – mert szinte semmi nem valósult meg belőle. Nálunk – mert Japánban például, de a művelt Európában is, teljesen magukévá tették az Ádám Jenő által kidolgozott kodályi elveket. Olyan követelmények fogalmazódtak meg ebben a tervben, melyek az idő multával egyre inkább reménytelen távlatokat sejtetnek.

„A művelt réteget zeneileg magyarabbá, a magyar tömegeket zeneileg művelté kell tenni” – ma mintha a magyarság és műveltség egyre távolabb kerülne egymástól a prioritásokat megfogalmazó hatalmi értelmiség interpretációjában. „Csakis a művészi érték jó a gyermeknek – minden más ártalmas.” Hogyan is állunk a művészeti iskolák támogatásával? Hogyan veszíti el hangsúlyait egyik napról a másikra a művészeti nevelés a pedagógiai programokban?

S ami még klaviatúra elé ültetett, az a következő volt. Kodály azt jósolta 1947-ben, hogy 2000-re minden magyar, általános iskolát végzett gyerek folyékonyan olvas majd kottát... Ehhez nem tudok mit ideírni.

„Országjáró akvarellek” – KOMISZÁR JÁNOS – (2007. december 13.)

Komiszár János Holló László-díjas festőművész Debrecen ihlette, klasszikus és mai verseket újabb városgrafikáival a Suliszerviz Oktatási és Szakértői Iroda gondozásában közreadó antológiájának képi anyagát a **Néző • Pont** karácsonyi számában már ismertettem. A december 13–15. között Hajdúszoboszlón rendezett „*Változás és stabilitás a szak- és felnőttképzésben*” című V. Országos Szak- és Felnőttképzési Konferencia kulturális kísérőprogramjaként Komiszár János Debrecen-grafikái mellett a művésznak azt az akvarell sorozatát is bemutatták, melynek útvonalát, a városképek tematikáját szintén a Suliszerviz „rajzolta elő”.

*Komiszár János
hajdúszoboszlói akvarellje*

A művész ugyanis olyan városokba kalauzolt bennünket, ahová a Molnár Csaba és Kónyáné Tóth Mária által szervezett 2007-es őszi, „Korszerű felnőttképzési módszerek kidolgozása és alkalmazása” című konferencia-sorozat keretében eljutottak.

Egy fajta színes akvarell-napló ez, a személyesből a közösségi, az egyediből az általános felé mutatva, s mint minden, publikumnak szánt napló, azt is érzéki módon mutatja be a festménysorozat, miként lesz a magánügyből közügy, hogyan éled újjá a művész látomásában a látvány és az emlék, milyen hangulatok vezethetik az embléma felé, vagy fordítva: a jelkép miként személyesül át hangulattá. A művész szeme természetesen minden új környezetben új témát is lát, és nem lehet ez másként a városokkal sem, a város valamilyen módon mindig megszemélyesül. Szabó Zoltán *Szerelmes földrajz*ában azt írta, hogy az

ország térképét a költők és az írók tették a haza térképévé, mindenki előrajzolt belőle valamilyen lelki színt, gondolati árnyalatot. S hozzátéhetjük most azt is, hogy Komiszár János a képek „költőjeként” újabb lelki színekkel egészítette ki az ország térképét.

*Balatonkenese
Komiszár János akvarellje*

A várossal (egy várossal) való találkozás művészi élménye jól rekonstruálható a békéscsabai, szombathelyi, nyíregyházi, soproni vagy éppen a Balatonparti, a pécsi, szegedi – s természetesen a hajdúszoboszlói –, illetve a többi lapokon, és ezt a találkozást, mint egyszerre bensőséges és extatikus élményt, folyamatában is dokumentálva látjuk a Debrecenről készített grafikákban. A két sorozat egymás mellé állításával azonban nemcsak a technikai különbségek váltak érzékelhetővé, hanem a pillanatnyi hangulat és a látott kép belső élménnyé váló folyamatának a mélysége közötti átmenet is. Viszont az is egyértelműnek tűnik, hogy Komiszár János az egyszeri találkozásnak is úgy kíván valamilyen mélységet adni, hogy intimizálja a kiválasztott várost. Akvarell sorozatában a konferenciák útvonala, a pillanat extázisa az átképzéssel együtt vált lírai-
vá, még akkor is, ha a kép megőrzi a látvány tárgyi kereteit.

*Komiszár János akvarellje
Kecskemétről*

„Jogot akartam mindenkinek” – IVÁN KOVÁCS LÁSZLÓ – (december 18.)

Dr. Szőke Kálmán barátom hívott meg egy könyvbemutatóra az Aranybika Szálló Holló László termébe. Eörsi László és Filep Tibor történészek írtak emlékkönyvet Iván Kovács Lászlóról, aki Debrecenben született 1930-ban, a mai Bethlen Gábor-szakközépiskolában tanult, s az 1956-os forradalom idején a Corvin közti felkelők első parancsnoka volt. A bemutató előtti koszorúzásra nem tudtam elmenni – a forradalmár emléktáblája egyébként a Piac utca 8. szám alatt található –, de dr. Völgyesi Zoltán főiskolai tanár könyvismertető előadását, illetve a szerzők kommentárjait meghallgattam. A könyvbemutatót Filep Tibor Debrecen Televízióval közösen készített filmjének vetítése követte, melyben visszaköszöntek a könyvben is olvasható interjúk. Filepék a történeti források, a kutatók számára izgalmas és tanulságos periratok mellett több mint negyven emlékező (családtagok, barátok, sporttársak vagy a Corvin köziek orvosának) „oral history”-jára alapoztak. Megjelent Iván Kovács László húga is, az engem meghívó Szőke Kálmán családi vonatkozásairól beszélt, a forradalom mártírja ugyanis a nagybátyja volt.

Iván Kovács 1956. október 23-án részt vett a Rádió előtti tüntetésen, az egyik, épületbe bejutó küldöttség tagja volt. A Corvin közti felkelőknek ő lett az első parancsnoka, harcolt a bevonuló szovjet csapatok ellen. Filep Tibor azt hangsúlyozta, hogy Iván Kovácsot november elején leváltották parancsnoki tisztségéből, mert egyre jobban feszültek az ellentétek közte és az ugyancsak parancsnoki tervekkel dédelgető Pongrátz-fivérek között. Iván Kovács László tárgyalni szeretett volna, ezért árulónak kiáltották ki. 1957. márciusában letartóztatták, első fokon szervezkedés vezetőjének vádjával halálra ítélték, december 30-án pedig kivégezték.

A példakép-szerep, a tudatos ügyvállalás kérdése emellett tanulságos lehet azt is végiggondolni, hogy az interjúkra alapozó művek mennyire lehetnek a hiteles emlékezet forrásai. Az emlékezet ugyanis utóbb gyakran áthelyezi és átértékeli a történéseket, átírja a kronológiát. A szerzők is tisztában voltak ezzel, ezért az emlékezések mellett leginkább a levéltári forrásokra, a mártír saját feljegyzéseire és a képi dokumentumokra támaszkodtak.

Könyvek között könyvek – KERESZTÚRI MÁRIA, OZSVÁTH SÁNDOR, SERFŐZŐ ATTILA – (2007. december 27.)

„Boldog karácsonyfát” – így köszönt kisebbik (Kata) lányom, aki két és fél hónap múlva lesz kétéves, a nagyobbik (Anna), immár a negyedik születésnap felé közeledve, a „Mennyből az angyal...” szövegét gyakorolta, mert holnapután szeretné elénekelni Marika mamának, mikor elutazunk a szüleimhez. Előtte vár még rám vagy negyven hallgató, akik restanciájukat dolgozzák le esztétikából (az írásbeli beszámolók egy része csapnivalóan sikerült, azaz nem sikerült).

A *táncosnő halála* című regényemet befejeztem (metafizikus detektívtörténet, a 2008 nyarán történő gyilkossági nyomozás háttérében apránként megrajzolódik a szobrász Medgyessy Ferenc élete és művészete), s mivel nem lehet úgy vége az évnek, hogy ne kezdenék bele semmi új dologba, már rögzítettem is a következő regény ötletét – a *Báránkönyvek* írásába legkésőbb december 31-én belekezek.

Könyvek között vagyok tehát, és nem csak az írásra vonatkozik ez a megjegyzésem – fizikailag is körbevesznek az elolvasandók. Most csupán négyet helyeztem magam mellé az íróasztalra, persze nem fogom tudni elolvasni mindet, inkább csak ismerkedem velük, csak lapozgatok az ismerőseim között. „*Kagylótenyeredben: / fénylik a gyöngyszem*” – olvasom Keresztúri Mária debütáló verseskötetének, a *Kerestelek* című, küllemre egyszerre karcsú és komoly könyvének a hátoldalán, s mi másra is gondolhatnék, mint arra, hogy ez a két sor afféle ars poëtika. Keresem hát a gyöngyszemeket, miközben tudom, hogy a kagyló sírásából fakadtak ezek a gyöngyök, mert a héjak közé valamilyen piszok került, és a kagyló körbesírta az idegen anyagot. Már a 82. oldalnál járok, magam is keresem azt az újabb sort, amit idézhetek – ezt találtam: „*Egy maszk alszik a párnámon.*” Aztán a 101. oldalon egy négy-sorosost, az *Időutazás* címűt: „*Húztam vizet a kútból / tiszta volt / Húztam vizet a kútból / szennyes volt*” Végül megint a *Gyöngyhalász*, a hátsó borítón. Nem mondhatnám tehát, hogy komoly lírai áttörés felé mutatna a kötet, az egész könyv mégis nagyon kedves. S ha képet látok, az a kagyló sírása – egyszer még gyöngy lehet belőle.

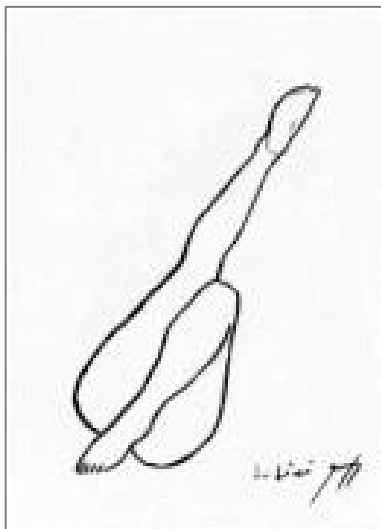
Adventi ajándék volt Ozsváth Sándor kollégámtól a *Téli ígék tűzjelei* című, verseket és prózai írásokat egybegyűjtő antológia az Accordia kiadásában. Több mint harminc szerző szerepel a majdnem 300 oldalas gyűjteményben.

Úgy látszik, nem tudok eleget olvasni (klasszikusokat sem, így megmenekülök a kezdők és amatőrök amúgy szerencsésen népes taborának haragjától) – az Ozsváth Sanyién kívül egyetlenegy nevet sem ismertem.

Becsülettel beleolvastam mind-egyik szerző munkájába – néhány sor alapján talán el tudom dönteni, hogy érdemes-e azonnal végigbetűzni a novellát vagy verseket – és a Szekszárdon élő Papp Ibolya *Tücsökoperája* jóleső módon lepott meg, az ünnep múltán hozva némi váratlan ünnepet. Játékos komolysága, a tizenöt oldalon keresztülhúzódozó, következetes ironiája, epikus lírájának képi és verbális érzékenysége, no és a tücsök- meg a hangya-létben rejlő társadalomkritika kifinomultsága, a reflexív áthallások sora.

Szívesen olvasnék egy Papp Ibolya-könyvet mostanában, mint ahogy annak is örülnék, ha Ozsváth Sándor megajándékozna végre az olvasókat egy önálló kötettel. Sanyi „keringőit” a székelly atyánkfiával – aki alteregójaként azonnal szóvá teszi magában, ha valamilyen értékvesztéssel vagy éppen felfordult értékrenddel találkozik – rendszeresen olvassuk a *Debrecen* hetilapban (remélhetően még sokáig megmaradhat ez a fél-irodalmi rovat). S átértékelődik az antológiában Ozsváth Sándor írásainak jellege: az újságban tárca, itt a pillanatkép tárca-sajátóságait is őrző irodalmi jegyzet. Itt csak hetet találunk a sorozatából, de szurkolok még a többi hetvenért, hogy egy kritikai hangoktól sem mentes, szomorkás-szép debreceni korrajzot tarthassak majd kezemben egy Ozsváth-könyv formájában.

Moulin rouge – Serföző Attila rajza

Serfőző Attila ökolívó-író-költő-festőművész barátom a Karácsony előtti napon adott nekem két antológiát a fa alá – a *Héttorony antológia 2007* két novelláját és három versét közölte, az egyszerre talányos és sokatmondó „*irodalmMatt a magyarnak*” című antológia pedig egy hosszabb novelláját. Önálló kötetpublikációk, illetve kézirat formájában már mindegyiket ismertem (Attila rendszeresen elküldi új írásait, gyűjtjük így az anyagot harmadik önálló könyvéhez is). Előbbi antológia a Héttorony online Magazin anyagaiból válogatott, de Attila munkatársa volt a miskolci Irodalmi Rádióknak is, ahol rendszeresen hangzottak el versei és novellái. Az ötéves rádiós irodalmi fórum bő kézzel válogatott, negyedfélszáz, sűrűn szedett oldalán 167 szerző munkái olvashatók. *Örökség* című novellájához már akkor gratuláltam szerzőjének, mikor egy elektronikus levélben elküldte nekem. Intellektuális, de nem olyan erőszakolt vagy ködös, hanem a mély-sűrű életből táplálkozó humor, néhány szóval is élő figurát teremteni tudó jellemrajz, a kötelezően egy szálon futó cselekmény ellenére is fordulatos történet, igazi életek és pszeudo-tragédiák, némi derű, némi fájdalom, egyszerre könnyed és igényes nyelvezet...

(– Attila, hol van a novelláskötet?! – Meglesz, ha szerkeszted! – válaszolod, egyébként jogosan, mert adós vagyok utolsó küldeményed véleményezésével. Addig is, előzetes engedelmekkel közlöm az egyik festményed reprodukcióját, a *Céltalanul* címűt itt, fent, még a garázsban mutattad, a másik nagyobb méretű képedet nem láthattam az őszi tárlaton, mert kizsúrizték. Azért némi elégtételt kaphattál, mert egy pályázati anyagból a Komáromi Várgalériában rendezett kiállításra beavaglották.)

Újév – (január 1.)

Újév – (január 1.)

Ma nem kezdődött semmi új. Ami fontos, nincsen dátumokhoz kötve. Megszokásból azért lencsét főztem ebédre. Ha babonás lennék, azt gondolnám: egész évben lencsét fogok enni.

Alkalmi rímjátékok a Líciumfa előtt – HORVÁTH IBOLYA – (január 7.)

Néprajzi és honismereti gyűjtőpályázatát az idén is meghirdette a Déri Múzeum (illetve a megyei igazgatóság) és annak baráti köre. Két nap múlva van a leadási határidő, és már december eleje óta nyomaszt egyik ígéretem – Horváth Ibolya (ambiciózus és tehetségnek sem híján való amatőr festőművész) megkért, hogy adjak egy verset a pályázatához a Líciumfáról. Ilyen versem nem volt – de Ibolya a tanulmányával tényleg elkészült, a püspöki palota történetét dolgozta fel, és tegnap adtam vissza neki az átnézett szöveget (amatőr kutatóhoz és a tudományos apparátusban járatlan emberhez képest nagyon tisztességes és hiánypótló a munka).

Maradt tehát a játék, és a most elkészült néhány „kötelező” sort nem is tekintem költeménynek, csupán versecskének. A címben is arra utaltam, hogy valóban alkalmi jellegről van szó. Szinte minden rímekben az azonos alakúsággal játszottam, a szavak azonban verstermészetüknél fogva kialakíthatták maguknak azt a játékon is átemelő közeget, melyben a Líciumfa ágaiba nőtt jelképes jelentés azért benne lehet.

A hagyomány szerint még a 16. század első felében esett meg, hogy a református Bálint pap vitába keveredett a katolikus Ambróziusz atyával. Bálint tiszteletes kezében egy líciumgally volt, egy kis cserje ága, azzal gesztikulált. Aztán a földre szúrta, mire Ambróziusz megszólalt: „Na látja, akkor lesz a kálomistaságból vallás, amikor ebből a bokorágból fa nő!” S akkora fa terebélyesedett belőle, hogy a püspök házának az ablakát is befonta. Elgondolkodtató, hogy ebből a növényből sehol a világon nem nő ilyen nagy fa.

Az biztos, ha Horváth Ibolya részesül valamilyen dicséretben, azt nem a mellékelt rímjátékok miatt érdemli. Azért ide írom ezt a néhány könnyelmű passzust is.

Az ördögcérna
gyökeret ereszt,
s báránkyönnyek harmatával
mossa az ereszt.

Gallyacska fogant
paplak ölének –
minden levél moccanása
zsoltáros ének.

Negyven izmos ág
egy-egy hitkövet,
ablakrostély páncéljával
fakaszt meg követ.

Bálint papoknak
földbe szúrt ága:
Ambrosius-falánkságok
szomorúsága.

Sövénynek való,
gyöngécske cserje
Kálvin büszke erdejének
legszebbik cserje.

Törzsének kérge
a szívünkhöz ég –
sűrű lombja titkát nyitja
föllöttünk az ég.

Boszorkányüldözés – WASS ALBERT – (január 8.)

Éppen ma 100 éve született Wass Albert. Barangoltam kicsit a világhálón, és megrökönyödtem, hogy bizonyos emberek még mindig fasisztáznak. Egyetértettem azokkal a hozzászólásokkal, melyek az írói életműre helyezték a hangsúlyt. (Az egyik fórumon hozzászóló, magát liberálisnak nevező nő például azt írta, hogy Wass Albert műveit olvasva őt egyáltalán nem érdekli, hogy kik, mivel és miért vádolták – vagy vádolják – még ma is az írókat.) Aztán eszembe jutott, hogy a debreceni közgyűlésben szintén voltak ellenzői a civil kezdeményezésre felállítandó Wass Albert-szobornak.

A magam részéről inkább levetítettem Csontos János és Turcsányi Péter filmjét, a Wass Albert földjén készített *Mezőségi kilátásokat*. Az ősi birtokot járták körbe, a szellemet idézték meg. Mondhatom, az ilyen szellemektől félni nincs okunk, bárcsak lenne belőle több is! A film megerősít abban, hogy a Wass Albert örökségét őrzők a legtisztább emberek közé tartoznak. Vallják, hogy nincs jogunk senkit sem megsérteni, és a minket ért sérelmeket is csak a törvény útján lehet rendezni.

Elgondolkodtató lehet továbbá az is, amit Wass Albert amerikai emigrációjából üzent, tudniillik, hogy Romániában kulturális népiirtás folyt a II. világháború után az erdélyi magyarokkal szemben. Szerinte az autonómiáért, az önrendelkezésért is főképpen azért kell harcolni, mert „ezen a földön csak nemzetnek lehet hazája” – a népnek csak otthona van. És a kő marad... Csak a kő marad...

Újraolvastam Bakó Endre irodalomtörténész Wass Albert

debreceni éveiről írt tanulmányát – közben előkerestem a diák Wass Albert debreceni időszakának emléket állító domborműről készített felvételt. Az író 80 esztendeje, 1928-ban a Debreceni (pallagi) Gazdasági Akadémián kezdte meg tanulmányait, és itt töltött három esztendőt – 1931 júliusában a *Debreceni Újság–Hajdúföld* című lapban publikált tárcában búcsúzott a várostól. Bakó Endre tanulmányából megtudjuk, hogy a pallagi konviktusban lakó diák már a második félévtől bekapcsolódott a szellemi közéletbe, előadásokon és vitaesteken vett részt. Amellett, hogy országos céllövőbajnok lett, szakmai vitabevezetőt tartott, 1929-ben Széchenyiről értekezett, és felolvasott a „Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország” című konferencián. A harmadéves hallgató aztán 1930-ban elnökként átvette az Ifjúsági Egyesület irányítását, ősszel pedig vidéki előadást is tartott Nyírmihálydiban „Miként emelhetjük a falu kultúráját?” címmel.

Wass Albert a tárcákon kívül rendszeresen publikált verseket debreceni lapokban. Az itt született költemények közül a legjelentősebbek az erdélyi élménykört idézték meg. Huszonnyolc költeménye mellett huszonkét publicisztikai írása is megjelent. Rövid elbeszélései gyakran balladai komorságúak voltak, de igen erős líraisággal volt átszőve a prózai hang is. A *Táltos őszám megálmodott engem* című tárcája Bakó Endre szerint témaválasztásában korai előzménye volt az 1943-ban megjelent *Vérben és viharban* című hun tárgyú regényének.

Lássuk ebből Bakó kiemelésében azt a részt, amikor a kétségtelenül szimbolikus, önmaga alteregójaként megálmodott ember ment a ködben: „...ló nem volt alatta... kezében nem volt semmiféle fegyver... nem volt egyebe más, csak a szíve. Szívét a homlokán viselte, és furcsa kis dalokat énekelt a ködbe, valakiről, akit soha nem látott. (...) Tenyerén vitte a vágyait és mosolyogva dobálta szét az emberek között. Minden eltékozolt vágy után egy csepp rubint-piros vér maradt a földön, és ahány asszony jött szembe vele, mindegyik kitépett egy darabot a szívéből.”

Aztán a Debrecenben született *Gyertyaláng* című ódát lapoztam fel, benne a következő sorokkal: „Szélvész üvölt a csíki hegyek ormán, / fekete felhők zúgnak szilajon. / Hazájukat, ha számon kérík egyszer, / mit fogsz felelni, győztes Trianon? // Mit fogsz felelni, ha Csaba vezérrel / a meg-nem-alkuvók seregbe kelnek, / csontváz vitézek, csontváz paripákon, / s egy bolond éjjel hazamenetelnek?”

„Mandarin” – PAPP KÁROLY – (január 10.)

December közepétől három megjelenés kihagyásával pihent rá az újesztendőre a *Debrecen* hetilap. Állandó rovatom ott a képzőművészeti recenzióknak helyet adó *Szín-vonal*, s néha nagyobb cikket írhatok a Vojtina Bábszínház új bemutatóiról, illetve jelentősebb kiállításokról.

Tóth Dénes szerkesztő barátom már a múlt héten figyelmeztetett, hogy leadás van – és tegnap valóban küldenem kellett volna a rövid cikket Bukta Imre kiállításáról a *Modemben*, s készülni egy hosszabbra a centenáriumi Ámos-kollekcióról. (Ámos Imre ürügyén néhány reflexiót itt is írok, de ez más; Bukta Imréről pedig nem szólok, mert ebben a folyóiratban inkább az olyan dolgokra ügynék, amiket szeretek...)

Nos, Tóth Dénes a friss anyagokat még nem kapta – a főiskolai vizsgáztatások és szigorlatoztatás, új regényem írása, a folyóirat elkészítése így is nagyon szűkre szabta a napi 12–14 munkaórát –, de legalább egy régi kérését teljesíteni tudtam. Már több mint egy éve ugyanis annak, hogy a Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesülete „Bartók–Mozart–Rembrandt” csoportkiállításán mind a ketten felfigyeltünk Papp Károly rézkarcaira, aki a debreceni grafikusművészek fiatal-középgenerációjának egyik, legkarakteresebb lapokkal bemutatkozó alkotója. Dénes kérte, hogy írjak valamikor egyik művéről – s ez a valamikor most volt. Igaz, Karcstól én is csak később kaptam egy CD-t, melyre néhány reprodukcióját másolta, közben azért volt módom foglalkozni

művészetével egy nagyobb tanulmányba illesztve, melyet az egyesület „in memoriam”-lapjai apropóján írtam „*Ars memoriae*” címmel az emlékezés „grafikai építményeiről” *Mediárium* című, kommunikáció-, média- és társadalomtudományi folyóiratunkba.

A GADE kiállított művei nem csak önmagukat jelentik, mert referenciális kapcsolatuk van a művészet történeti és autonóm, szubjektív valóságával egyszerre. Mivel az esztétikai tárgyiasulás képi keretben történik, a mű mindig megmarad képnek. Igaz, nyitott képnek, akár a mágikus emlékezés, akár a tranzitív szemlélet hívta életre. Tartalma nemcsak megformáltságában rejlik, hanem kontextusában is. Nem a múlt tolaakszik be a jelenbe, hanem a múlttárgy képtere ad testet az emlékezetnek. Nemcsak teremtő időről (emlékezetről) van szó, hanem idő- (és emlékezet-) teremtésről is.

Papp Károly több szempontból érdemes a figyelemre. Leginkább azért, mert (bár hajlamos szerényen a háttérben meghúzódni) aktualizált mítoszai-val, a profán és a szent közötti minőségi–viselkedési átmenetek stádiumaiban érzékvé tett, az egzisztenciális viszonylatokba helyezett, ösztöni vágyakat megszólító, a mindennapi életünket is modellező férfi–nő drámákkal folyton szembesülésre készítet.

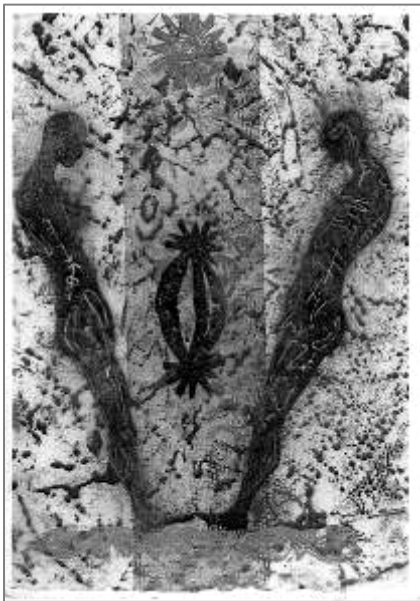
Szellemi tartalmában, a kompozíciós megformálásban, érzelmi hangulatában egyaránt kiváló összhangot teremt a klasszikus és archaikus között. Ha a művész egy zenei alapot gondol tovább a képen, jó módszer lehet az ábrázolhatatlan megközelítésére a közvetlen érzéki hatás és a reflexió ütköztetése, egymásra építése. Ezt teszi Papp Károly is. Az új kompozíciós környezettel reszakralizálja az egyszer már tárgyiasult esztétikumot, és nem szakad el a „grammá”-tól, hiszen a magyarázat és a mű együtt alkotja az új művet.

Az itt látható, „*Papageno vágya*” című Mozart-illusztráció a klasszikus mitológia és a primitív rituálék figurális szimbolizmusa és absztrakciós jellé történő egyszerűsítése, a groteszk ornamentikával stilizált portré és a kompozíciós ornamentika részévé formált kotta, a zene elvont érzékiségének disszonanciája olyan harmóniába oldódó feszültséget hoz létre, amely túlmutat Mozartont. A motívumaival szándékosan lezárt kompozíció a kép középpontjába helyezett (klasszicizált) portré mély terében nyílik fel, s a motívumok mint rítuskellékek – amellet, hogy figuralizált (jel)képességükben is egy zenei élményt adnak – a metafizikus alakzatot létrehozó imaginációt szolgálják, miközben Papp Károly számára fontos, hogy a műalkotás egyben (hagyományos értelemben) szép is legyen.

Egyenes labirintus triptichonjában az úgynevezett rituális formaképzés kapja a fő hangsúlyt, a klasszicizált jelentésüktől megfosztott ornamentals elemek a mágikus emlékezés lenyomatái lesznek, ahol absztrahált idézetes formában tűnnek fel a szöveg- és kottamotívumok is, ám azok itt már korántsem a teljesen önmagáért való érzelmi magasságot illusztrálják, hanem az archaikus indulat végtelen mélységét.

Papp Károly Bartók-hommage ciklusának (*Egy mandarin álma*) lapjai a Mozart-emlékezéshez részben hasonló szemlélet jegyében születtek. A *csodálatos mandarin* mellett *A kékszakállú herceg vára* is megidéződik, az asszony- és a férfi-áldozat, illetve annak az elementáris vágyának a létrejötte foglalkoztatja a művészt, mely olyan vad erőt mozgósít az emberben, hogy képes szétszakítani maga körül mindent, átlépni a realitások határait.

Papp Károly (e helyütt is bemutatott) ritualizált formái, mítoszlényei, az egyszerre klasszicizált és dekomponált torzók értelmező diskurzusából látomásos diszkusszió lesz – az ösztön, az erotikum, a szorongás és vágyindulat egymást megsemmisítő voltának köszönhetően.

A komponálás-dekomponálás reflexeiből végül egy olyan harmónia születik, amely a bartóki zene lényegével a magas intellektusba helyezett primitív ősit vizualizálja.

Papp Károly rézkarcai

Kibontott táj – BUKTA IMRE – (január 12.)

Két napja azt írtam, hogy Bukta Imréről nem szólok. Közben megnéztem az egyébként február 24-ig látható, *Kibontott táj* című retrospektív kiállítását a Modemben, elkészítettem a kért rövid recenziót is, de rájöttem, hogy mégis van mondanivalóm – tehát Buktában pozitívan csalódtam, mert volt számomra üzenete.

Itt kap például igazán értelmet a „mezőgazdasági festő” stílusbesorolás, amely azóta létezik, hogy Bukta Imre így nevezte el magát. Emlékeztem, hogy ezzel a kreált „kategóriával” 1992-ben találkoztam Nagy Erika Buktával készített interjújában, a *Partium* című folyóirat első évfolyamának első számában, melynek esszé és műfordítás rovatát vezettem. Azt mondta Bukta, hogy amikor egészen fiatalon be akarták „dobni” az akkor kétes értékű sikerbe, a modern népies jelzőkkel bocsátották volna útra, ez ellen azonban tiltakozott, így kitalálta a „mezőgazdasági” jelzőt. Persze, nem fedte mindazt, amit művelt, hiszen se nem agrár, se nem vidéki, mint ahogy csak részben agro-art vagy mezőgazdasági konceptualista realizmus az általa kijárt irány. Csupán az volt tudatos, hogy a vidéki életformát és tájat válassza kiinduló témaként, amelyben állat, természet és ember misztikus, rituális viszonyait faggatja. Mintegy a természeti bensőségesség szakrális helyzetéből tekint az egész világra, amely így felfedi számára visszasságait, sokkal inkább, mint a valóban benne élőknek, sőt, még a tájban élő ember paradoxonát is átérezheti. Szellemi viszonya ugyanis minduntalan dologi formákban ölt testet, és a tárgyi életmodellekben elveszíti az ember azt a mágikusnak tűnő, mégis elemi képességét, hogy összhangban tudjon élni környezetével és önmagával.

Korcsolyázó cigánylány (2007)

Bontogattam tehát a tájat, és eme aktív befogadói művelet során az installációkat és az objekteteket mellőztem – maradvia inkább a művészetnél. Bukta Imre esetében ezt a képek jelentik, a többi csak előtanulmány vagy fölösleges magyarázat, bármennyire is mentegetjük a térbeli tárgyasítás, az objektíváció szintézis-szándékával azokat. Érdemes azonban megnézni a képeket, melyek szabályellenessége ma már nem a politikai hatalom elleni tiltakozás (mint a Kádár-rezsim idejében), hanem kvázi-ideológiák és hamis habitus-oktrojációk kritikája (a globalizmusé is), az értékvesztés kifejezése.

A naiv, a kézműves, a groteszk vagy a reflexív karakter ötvöződik Bukta művészi felfogásában, a disszonancia, a felbomlott értékrend, a hiábavalóság egzisztenciálisan nyomasztó világával, és számára lelkiismereti kérdés (nem-

csak művészi), hogy a földhöz való szellemi viszonyunk eltárgyasulása fölötti fájdalmát kifejezze. Ezt pedig a máig jelenlévő, sokszor gyilkos iróniával éri el (s egyben védekezik a kritika tárgya ellen) – mint például a *Koncertre menő öregasszonyok* (2006) esetében, a háttérben Korda György és Balázs Klári fenyegető „szentképével”. Persze, azért önmagát is a kritika (vagy az irónia) tárgyává teszi (ezt figyelhetjük meg a gyakran feltűnő „kép a képben” modell alkalmazó *Falusi asszony Bukta-akvarellal* című képnél). S a környezetidegen motívummal nevetségessé tett tetovált traktoros legalább olyan fájdalmas szembesítésre késztet, mint a *Kocsmabelső* gyufaszál- és csempe-Krisztusa.

Bukta valahogyan szeretne rendet tenni a világ szürreális rendtelenségében, de vajon mindent a helyére tud-e tenni, vagy egyszerűen csak arra törekszik, hogy konstatación, leírásának pedig olyan narratív keretet adjon, hogy abban bírálata is megfogalmazódjék? Vajon a művész feladata-e a rendteremtés? Bukta szerint nem, mert minden VAN – ahogy egyik művének növény szárjai betűzik elénk az ígét. Ennek ellenére, a VAN-ok ellenére Bukta folyton azt keresi, ami elveszett. S ez már egy értelmes művészi cselekedet.

Lajcsi a kapuban (2005)

Folyóiratok – MEDIÁRIUM – (Január 13.)

Most, hogy ez a tegnap említett, még nem is olyan régi folyóirat, a *Partium* terítékemre került (ugyanebben az első számban jelent meg egyébként a Guillevic-esszém első változata, később verseimet közölte, és még ma is működik, Mátészalkán szerkesztik), eszembe jutott néhány olyan irodalmi és művészeti lap, melynek születésénél ott lehettem, illetve már az első számokban megjelenhettem.

Ilyen volt egyetemista éveimben a bölcsészkaron létrejött *Határ* (versekkel, műfordításokkal, a kanadai francia költészetéről írt tanulmánnyal lopóztam Határ-közelbe), majd 1989–91 között a Csontos János és Brém-Nagy Ferenc által szerkesztett szentendrei *Folyam* (díjnyertes Jacques Roubaud-dolgozatom tanulmány-változata, versek, Rodin-esszé), s ez hozott össze a Turcsány Péter által vezetett *Polisz* stábjával. Ebben a ma is meghatározó folyóirat (és kiadói – Kráter Műhely Egyesület) -vállalkozásban a 9. és 18.

megjelenés (1993–95) között versekkel, tanulmánnyal és novellákkal szerepeltem – már vagy két éve tervezem, hogy újra küldök írásokat.

A *Mediárium*ról szeretnék most röviden beszámolni – a Kölcsey-főiskola kommunikáció-, média- és társadalomtudományi folyóiratáról, melynek ötlete saját kiadványom gondolatával együtt született meg. Komoly műhelymunka folyik nálunk (mások azt mondják, mi csak érezzük, hogy több ember helyett dolgozunk), van kellő tapasztalatunk és rálátásunk a médiaszakmára, tehát miért ne próbálhatnánk meg a tudományszervezést is, melynek egyelőre egy folyóirat adhat keretet. Kitaláltam a formát és a tipográfiát, rövid gondolkodás után a címet, egyeztettem az intézetvezetővel, gyorsan összeállt az első, majd a második, és kicsit lassabban, karácsony előtt elkészült a harmadik-negyedik összevont szám. (Sajnos, csak házi sokszorosításra volt lehetőség, feladatát így is mindenki társadalmi munkában s elhivatottságból végzi, de a jövőben szebb küllemet is kaphat majd a lap, ha rendes nyomdába kerül.)

A folyóiratot kezdettől felelős szerkesztőként jegyeztem (a főszerkesztő az intézetvezető lett), az öt szerkesztőbizottsági tagból négyen kérésemre mondtak igent. Az évfolyam végén

úgy döntöttem: az ügyet megfelelően és felelősen tudják tovább vinni a kollégáim, így a jövőben szerzőként segítem a *Mediárium* munkáját (melynek léte egyébként fontos pontokat jelentett a szak végeleges akkreditációjához).

S nézzük a több mint 160 B/5-ös oldalon megjelent 3–4. számot, melyet Holló László Kossuth-díjas festőművész grafikái illusztrálnak – ehhez a főiskolán rendezett Holló-aktgrafikák kiállítása nyomán született esszém illeszkedik a szépség és szabadság kérdéseit boncolgatva. Wilhelm Gábor antropológiai tanulmánya indítja a lapot, Hajdú Ildikó a média antropológiájáról ír, Fodor Péter a futball és futás motívumát és szerepét vizsgálja Ferdinandy György írásművészetében. Visky István a Királyhágómelléki Református Egyházkerület 1920–41 közötti sajtótevékenységét mutatja be, Csorba Dávid Heraldika, prédikáció „debreceniség” címmel írt tanulmányt. Fekete Károly az irodalom és közélet kapcsolatát vizsgálja Makkai Sándor munkásságában, Molnár János az 1881-es Debreceni Alkotmányozó Zsinatra emlékezik. Tanulmányok, kritikák olvashatók továbbá Takács Judit, Völgyesi Zoltán, Szűk Balázs, Eged Alice, Kmeczkó Szilárd, Czeglédi Anett Mariann, Pap Tibor és Nagy Zoltán tollából.

Varázsszer – egy versemről – (Január 15.)

Amikor megjelent az internet az életünkben, bevallom, sokáig nem tulajdonítottam neki nagyobb jelentőséget. Személyes érintettségre van szükség a végtelen személytelenségben, hogy fontossá váljék egy eszköz. Előbb Amerikába leveleztem a segítségével, aztán egyre gyakrabban használtam a munkámhoz is. Hiúságomnak jót tett, hogy a keresőprogramokban mind nagyobb számban láttam vissza a nevemet, és ma már az sem zavar, hogy a találatok túlnyomó része Csokonai Vitéz Mihálynak köszönhető, és van egy feltaláló névrokonom is, aki elég gyakran talál fel, illetve egy másik, aki Amerikában volt református püspök – meghalt már, de még mindig sokat írnak róla.

Egyszer Dániából kaptam a hírt, hogy a nem sokkal előtte a *Magyar Napló*-ban megjelent, *A legcsúnyább ember* című novellámról egy fórumos eszmecsere kezdődött, aforizma-kommentárjaimat valaki külön is nagy becsben tartja és gondolzza a világhálón, s immár közel 200 haiku-versem került fel a *terebess.hu* állományába. Mostanában egy korábbi munkám, a *Varázsszer* vándorol az éterben, különböző blogokban jelenik meg – ezt a költeményt egyébként a Komiszár János virágcsendéleteit kísérő kötetben olvashatták először. Sőt, ahogy kézről-kézre (akarom mondani: billentyűről billentyűre) jár, az utolsó sorát már át is írták, de nem baj, úgy is van értelme.

Mindig is a legkedvesebb verseim között volt – ha jól emlékszem, Maklár Kálmán egyik debreceni kiállításán olvastam fel első alkalommal (azóta több önálló estem kihagyhatatlan darabja). Akkor írtam (1999-ben) a szerelmemnek (aki ma két gyönyörű lányom édesanyja). Most, hogy újra közeli barátságba kerültem a versemmel, nem tudok ellenállni a kényszernek, hogy a *Toronynapló*-ban is közöljem. Hogy mi a varázsszer, azt végül is nem tudom, annak viszont örülök, hogy sok ember számára van valamilyen varázsa ennek a versnek.

VARÁZSSZER

Kell bele magány, kell bele társ is.
Kell bele élet, s kell a halál is.

Kell kicsi félsz és félelem is: nagy.
Kell bele nap, hold, s távoli csillag.

Szerelem is kell, ölelés és görcs.
Kell bele gyökér s vastagodó törzs,

meg a nőtt lomb és füttye madárnak.
Kell bele mosoly, kell bele bánat.

Retinák s a szem mögött az álom,
kell büszkeség és a szánom-bánom.

Kell utazás is, vad hullám-émlék,
kell a mennyország, és kell a nemlét.

Kell bele homlok s hajlabirintus,
kell gyöngé járás, és kell a virtus.

Gondolat is kell, bele a lélek,
egy kis könny, kicsi bú, s kell egy vércsepp.

Messzi út is kell, várakozás, bölcs,
mint ki az erdő méhe-szülött tölgy.

Kell pihe szó és harang zúgása,
s kell, hogy ki megjön, valaki várja.

Kell egy háztető s padlás sötétje,
kell a gyerekkor virágos rétje.

Hancúrozás kell szénabogolyban,
s elrejtőzni kell kiflinyi holdban.

Kell fegyelem még: fénye alázat.

S kellesz, gyönyörűm, vedd le ruhádat.

Kell a kezed, szád szép íve is kell,
s vén szárnyú kamasz, aki nem ismer.

Kell hűvös este s ránca mosolynak,
hajnali forrás, őzike holnap.

Szemem becsuknám. Simogatnálak.
Vakon tanulnám, mi az, hogy nálad.

Geometriát! – SZIPÁL MÁRTON – (január 18.)

Arcok, testek, Hollywood címmel rendezték meg Szipál Márton Debrecenből indult, a hollywoodi sztárok fényképezésével világhírnévre szert tett fotográfus életművéből válogató kiállítást a Kölcsey Központban. Tegnap este volt a zártkörű (!) megnyitó. (Nem értem, miért lehet csak a meghívó felmutatásával belépni, s mire való a szigorú visszajelentkezés. Egyszer már „megjártam” – André Kertész és társai fotókiállításának megnyitójához, a mostanihoz hasonlóan, igen komoly körítés készült, mondtam is a feleségemnek, hogy ne vacsorázzunk, mert valami fogadás lesz. Nos, éhen maradtunk. Pezsgőt egyikünk sem iszik, és semmilyen alkoholt sem, pogácsa pedig már nem jutott. Most élelmes voltam, egy pogácsát sikerült szereznem. Apropos, innen is azt üzenem, hogy inkább ne legyen pezsgő, de a szervezők törekedjenek rá, hogy minél többen jöjjenek el egy-egy megnyitóra. S le kellene szokni a belépődíjról is – más esetekben –, mert gyakran még az ingyenes tárlatokat is alig látogatják az emberek. De nem ezért írok most.)

Aligha fogadhat a nemzetközi vérkeringésbe egyre inkább bekapcsolódó Debrecen a mostaninál szimbolikusan fontosabb kiállítást, mint a szolnoki születésű debreceni alkotóét, Szipál Mártonét, akit egyszerre vall magáénak Európa és Amerika – olvasta Kósa Lajos polgármester üzenetét Halász János alpolgármester. Majd hozzátette, hogy először itt, Debrecenben nem lett fényképész belőle, köszönhetően a szintén fotográfus édesapjának, Szipál Márton Károlynak, aztán a sorsrendelés úgy hozta, hogy mégis Magyarország legismertebb, élő fotográfusa lett. Az orosz hadifogság, a banki és biztosítói tisztviselés után kezdett csak fényképezni, s már megfelelő gyakorlattal került ki 1956 után Amerikába. S néhány év után újra Magyarországon élve, most először mutatja meg életművét – nemcsak a hollywoodi sztárokat.

Igen, valóban úgy könyvelték el őt Magyarországon, mint aki csak nyaktól fölfelé tudja az embert fényképezni, mondta a 84. évesen is fiatalos elevenségű és kiváló humorú Szipál Márton a megnyitón. Ezzel a válogatással azt is bizonyítani akarja, hogy a teljes formák fontosak számára, az emberiben visszaköszönő természeti rend. Mielőtt azonban a „geometriáról” beszélt volna, reflektált a köszöntőben elhangzottakra, már ami a fényképezsethez fűződő kezdeti kapcsolatát illeti.

„Ma naponta legalább ötször eszembe jut az apám, mert mindent, ami most vagyok, neki köszönhetek. Mert amit mondott, az egyik fülelem bement, a másikon kijött. Mert amit az ember gyerekkorában gyűlöl, azt sose felejtí el. Most, amikor tanítom is a fényképezsetet, úgy tűnik, mintha az apám hangja szólna belőlem.”

Matematikát, geometriát! – üzente Szipál Márton. Minden művészet ezen alapszik. „Igaz, hogy nem tudom megkülönböztetni Beethovent Bachtól, de az én szemem olyan, hogy mindenben szögeket látok. Régóta ez a meggyőződésem, de erre még egy tudományos magyarázatot is kaptam a közelmúltban. Minden vonz bennünket, ami geometriai szabályosságot mutat fel, ugyanis a szinapszisok az agyunkban ugyanilyen elvek alapján kapcsolódnak

egymáshoz. Az idegsejteknek tehát az tetszik, amiben saját magukat ismerik fel. Nem véletlen az sem, hogy a primitív emberek eleve ilyen geometriai motívumokkal díszítik környezetüket.”

Közben körbenézünk, míg a szögekről szóló kiselőadást halljuk – színesítve egy anekdotával, mely szerint egyszer az egy tanítványa négy szeggel az állá elé emelt ujjai között akart róla egy portréfotót készíteni, mondván, hogy Szipál Márton a „szögfényképész” –, s valóban látjuk a geometriát. Csupa mozdulat, belső történés, megannyi emberi viszony és kapcsolat, intimitás, plakátmagány és kinyíló modell-viselkedés, de a geometrikus formák (s leginkább a háromszögek) mindenütt kirajzolódnak, olykor teljes kompozíciót rendező elvként, másutt a belső rendet megteremtő magként.

Megint csak tanultunk valamit, illetve újabb megerősítést kaptunk ahhoz, amit sejtettünk, tudtunk: a szépség mindig szabálytalan, de mindig kér magának valamilyen harmóniába fegyelmező rendet.

Emlékező levelek – TAMUS ISTVÁN – (január 21.)

A december eleji megnyitóra nem tudtam elmenni a Nagytemplom szomszédságában lévő, ötéves debreceni Volksbank Galériába. Aztán a földszinti helyiségekben látható munkák között örömmel fedeztem fel ismerős lapokat, de az emeleti termeket csak most jártam végig. Még arra is maradt időm, hogy a grafikai laptartóban egyenként megnézzem a keretezetlen munkákat. Nagy Krisztina régióvezetőtől vártam információkat a bank fővárosi, Istenhegyi úti Galériájában rendezett, „A Fény” című Egy József kiállításáról (a művész születésének 125. évfordulója alkalmából nyílt meg), s kértem, hogy a tavaszi számba tervezett cikkhez gyűjtsön nekem össze anyagot a Volksbank galériahálózat eddigi öt esztendejének kiállításairól.

(A meghívót elektronikus formában küldte el, s elfogadva az invitációt, március 15-ig meg is nézem – ekkor zár a kiállítás. Kaptam a küldeményben egy emblémát, valamint egy ígéretet, melyből az derül ki, hogy a Volksbank szeretné támogatni a folyóirat nyomdaköltségeit.)

Tamus Istvánnak is, a Debrecen hetilapnak is tartoztam már a tárlatlátogatással, s reflexióim elején önkéntelenül fogalmazódott meg bennem a kérdés, hogy vajon lehet-e rokonság az egyedi akvarell és a sokszorosító grafika (itt kiemelten a rézkarc) között. Csak úgy, általában Tamus István művészetéről most nem akartam írni, hiszen azt már megtettem a tanulmánykötetemben, az 50. születésnap katalógusának előszavában, 2003-ban, nem is egy rövidebb művészeti kritikában, de már e folyóiratban is (4–5. kötet, 328–329. oldal – az Aranybika Galériában egy éve rendezett „Hollandi-mánia” című kiállítása apropóján).

Első közelítésből nyilvánvalónak tűnik, hogy nincs rokonság. Az akvarell pillanatnyi feszültség- és hangulat-oldódása technikailag is eléggé távol áll a

rézkarc aprólékos műveletsorától. A figurális motívumok szimbólumhálója – habár a felületmaratás képlékennyé teszi a látomást –, rejtetten is tárgyiasult fogalmazásra utal, Tamus István akvarelljei pedig talán semmitől sem idegenkednek jobban, mint a tárgyiasságtól.

Van rokonság mégis – állapítom meg a hetilapos recenzióban –, nemcsak a két különböző lelkiállapot (és egy személyben sűrűsödő alkotói habitus) végleteit összekötendő, de a művészi élmény- és időkezelés tekintetében is. Fiktív leveleknek gondolom Tamus István grafikáit (másvutt litográfiáit, linómetszeteit) és akvarelljeit egyaránt, de fiktív voltak ellenére valódi vallomásoknak.

Tamus István: Téli Hortobágy varjakkal (akvarell)

El nem küldött műteremlapok a múltba – a nagyszülőknek, a mártíroknak, a Mestereknek (Rembrandttól Van Goghon át a művésztelepi társakig), a modern és a bibliai apostoloknak –, s kézbesítésre várnak a levelek az időtlen (csak földrajzilag azonosítható) térbe, a Nagyerdőtől a Hortobágyon át a Balatonig.

Valamelyik, fent említett apropóból azt írtam róla, hogy a világ újrateemtése nála egyszerre intellektuális, illetve emocionális gyökerű. A Tamus-mű látens funkcionalitása képessé tesz az érzelmi otthonteremtés vagy az indulati aktivitás kiváltására – és az akvarellek szintén alkalmasak arra, hogy az érzelmi felindulásokat katartikus szintre emeljék –, miközben kommunikatív funkciója is van a képeknek abban a tekintetben, hogy beszámol a benső történéseiről, és ezzel együtt találkozásra, párbeszédre hív.

*Tamus István rézkarca:
Levél az otthoniaknak*

Ez a párbeszéd most az emlékezésben testesül meg. Emlékező „levelek” ezek a lapok (a közösségi hagyományalkotás részévé emelve a személyes történelmet) – és az emlékezéssel keresők. A sokszorosító grafikai mozgalmasság mögött gyakran a hiány sejlik fel, az akvarell egyszerűségében pedig sűrű és érzékeny indulatmező árad.

S itt be is fejezném, de a kezembe akad ekkor egy másik grafikai lapja, melyet a Kölcsey Ferencről készített képzőművészeti ábrázolásokról, a Kölcsey-műhöz kapcsolódó reflexiókról készített tanulmányomhoz válogattam.

A tanulmány is készen van, de holnap lesz a Himnusz megírásának 185. évfordulója, a Magyar Kultúra napja. Ehhez közlöm itt a rézkarcot.

*Tamus István:
Mebűnhődte már e nép...*

S mivel bármennyire ismerem az alkotót, akiről írok, mindig utána nézek a róla szóló régebbi dokumentumoknak is, néha érnek meglepetések. Mint most ez a nyolcsoros, amit legelső (házi sokszorosítású) katalógusába írtam megejtően szép kancacsikós rajzához:

SZERELMES LOVAK

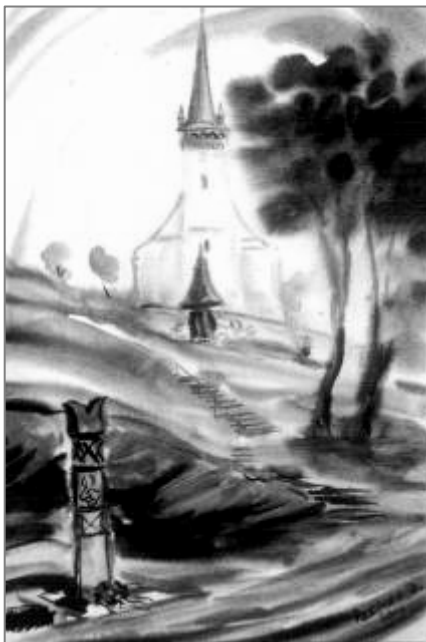
Hol volt, hol nem volt... – Mesetáncot járunk;
hús titkunk lengedez: angyalszél az égen.
Táncolunk bár tündér fekete-fehérben,
ölel fojtva száz bűnt vérező világunk.

Oltalmazzon fűszál, harmathulló Éden –
egymásba mosolyog két levél az ágon.
A vágyak túl vannak heted-szép határon
s álmon... – Szerelmes lovak a réten.

Egy 80 éves néprajzos akvarellista – PETKES JÓZSEF – (január 21.)

Be kell fejeznem az új folyóiratszámot, amit eredetileg csak 112 oldalásra terveztem, aztán jelentősen túlnőtték ezt a tervet az események (szerencsére van miről írni), s nyomdába adás előtt még gyorsan végigsorolom magamban, hogy mivel nem sikerült foglalkoznom. Még a lista is hosszú lenne, most csak azt jegyzem fel, hogy marad a tavaszi számhoz a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep 80 évéről egy utólagos beszámoló (a művésztelepi gyökerek ugyanis 1928-ig, az első Hortobágyi Kolóniáig vezetnek vissza).

S hogy ebben a nagy jubileumban ne feledkezzünk meg az élőkéről, úgy rémlik, hogy a művésztelep egyik tőrzstaga, a kiváló akvarellista, Petkes József festőművész is mostanában lesz 80 éves. Előveszem katalógusát. Az emlékezetem nem csal: Petkes József 1928. február 4-én született Tasnádon, a régi Szilágy megye nyugati peremterületén. Ma Nyíregyháza mellett él, s nemcsak a Berekfürdői Művésztelep alapító tagja és vezetője, de Oroson is szervez alkotótáborokat. Arrébb lapozok a katalógusban, s viszontlátom magunkat egy fotón – 1998-ban együtt kaptuk meg a Holló László-díjat, onnan ered mélyebb ismeretségünk.

*Kalotaszegi templom
Petkes József akvarellje*

Petkes Jóskának nemcsak az akvarelljeire érdemes odafigyelni, hanem dokumentum értékű néprajzi grafikáira is – jelent meg egyébként könyve is a partiumi gyűjtésekből, és ma is gyakran találkozunk tudományos közleményeivel szakfolyóiratokban. Tasnád mellett sok időt töltött a belső-szilágysági Désházán, és a gazdag néphagyományokat őrző faluközösségektől olyan útravalót kapott, amely egész életében meghatározó volt. Így az is természetes, hogy festőként szintén a falu jelenti számára az egyik legfontosabb élményforrást. „A népi tárgyak világa az én szememben sosem jelent holt múzeumi világot – mondogatja. – Valahányszor dagasztótálat, teknőt vagy sütőkemencét láttam barangolásaim során, mindig megjelent képzeletemben édesanyám is, amint a teknő fölé hajolva dagasztja a kenyérnekvalót, hevíti a kemencét.

Aztán olvasom, mit írtam a 75. születésnapjára: „Őserő árad szét benne, és az őscsodákat faggatja Petkes József az akvarelljeiben is. Mint ahogy emberi karakterében ötvöződik a büszke tölgyek vagy a havasi fenyők kérelhetetlensége a serdülő falevelek zsenge bájával és a madárcsirrenés szellő szinte kitapintható derűjével, úgy akvarell-lapjain is elválaszthatatlan egymástól például a májusi vízpart élettől dús titokzatossága és az öreg fejfák emlékezte, a tüzes nyári délutánok vitalitása és a téli kazlak vagy csonka törzsek bánatos hallgatása. Petkes József ama erdélyi Szindbádként egyaránt észreveszi és bemutatja festménye tárgyában a lélek útjának gyöngyös és sárdagadt állomásait, a megszigorító bánatot és a hétköznapi nosztalgiával telt költészetét.”

S ha már a költészetről szóltam, előveszem a neki ajánlott versemet, 2001 júniusában a hajdúszoboszlói Cívis művésztelepi tagozaton született néhány sorom a verses képreflexiók közé kívánkozva, egyik ladikos festménye mellé.

Ladikok – Csókok

(Petkes József akvarelljéhez)

Akit megcsókolnál, a túlsó parton áll,
a csókhöz át kell evezni hozzá.
Hiába integetnél, s kívánnál jó napot,
révész nincs, és kiszáradtak a csónakok.

Olyan lett a csend, mintha álmodban
meghaltál volna, csak szemed lüktetett.
Hogy menekülj, azt a csónakot kutattad,
s még egy révést is kerestek miattad.

Nem érted, a csókhöz miért kell révész,
miért kell átmenni egy habzó folyón?
És azt sem, hogy nyelved alatt az érme
egy csók után bármily halált is megérne.

Mert meghaltál eddig már elégszer,
míg öleltél, vágyad volt az ékszer.
Csodálkozol, hogy nem maradt csónakod,
s hiába viaskodnál már az éggel...

Bámuld a vizet az innenső partról,
és örülj, hogy szerelmed kisóhajthatod.

MIÉRT ÍR? MIÉRT FEST?

A folyóirat előző számában indítottam azt a sorozatot – megtetszett a *Nappali ház* 1995-ös ötlete, a *Libération* 1985-ös vállalkozásától kapva az indíttatást –, melynek keretében megkérdezek néhány, szűkebb vagy tágabb környezetünkben alkotó embert: Miért ír, miért fest? Az első részben Gonda Zoltán és Király Antal festőművészek, illetve Papp András író és Szénási Miklós író, költő küldte el választát. Most újabbakat adok közre, reménykedve a folytatásban.

BORBÉLY SZILÁRD, költő, drámaíró

Nincs semmiféle jól vagy egyáltalán hangzó válaszom. Ez a munkám, ahogy ír a buszellenőr, a könyvelő, a helyszínelő rendőr, az orvos és a többi. Az írást használjuk mindannyian, hogy feljegyezzünk valamit. Van, aki számlát ír; van, aki receptet; van, aki feljelentést.

Egyszóval lejegyzek ezt-azt, mert ezt szoktam csinálni. Olvasok, spekulálok, morfondírozok, és néha leírok valamit. Leginkább azért, mert ez muszáj. Jobban szeretek olvasni, mint írni. Bosszant is, ha írnom kell, és emiatt kevés időm jut olvasni. Mindig több van olvasni, mint írni való, mondták a régiek, és hogy úgy van! Leginkább magam is egy olvasó vagyok, ha például összevetem, hogy mennyit olvastam eddig el és mennyit írtam én le, akkor egyértelmű az arány. Ha pedig arra gondolok, hogy mennyi minden van, amit csak szerettem volna elolvasni, micsoda hatalmas és izgalmas világ a betűk világa, akkor teljesen értelmetlennek látszik, hogy magam is merészelek valamiket leírni. Góg és beképzeltség másokat terhelni a magam ostobaságaival. Ha néha beleolvasok valami tiszta és világos írásba, könyvbe, akkor elfog a sárga irigység: sosem fogom még csak megközelíteni sem azt, ami az írásban az igazán fontos.

Eszembe jut Kosztolányi imája, aki a zseniális Karinthy Frigyes fénylő tehetsége mellett feszengett és így fohászzkodott: „Istenem, segíts meg! De ne segítsd meg a Karinthyt! De ha mégis meg akarod segíteni, akkor inkább engem se segíts meg!”

CSONTOS JÁNOS, költő, publicista

Hogy miért írok, arról vagy nagyon röviden, vagy nagyon hosszan – akár regényterjedelemben – tudnék vallani. Ez a dolog – a szeretteimhez való kötődésen túl – a legbensőségesebb dolgaim közé tartozik. És története van.

Még nem is ismertem az „önkifejezés” szót, amikor már tisztában voltam vele: sem képzőművészként, sem zenészként nem fogom tudni soha összepipenteni a világot. Egy mód van erre: a nyelv, az irodalom. Kétségkívül volt ehhez némi adottságom is: hosszú mesédélutánokra emlékszem az aká-

cosban felállított játszósufniban, ahol tucatnyi gyerek gyűlik körém, s áhítattal hallgatja a „kalandot”. A trükk egyszerű: mi szereplünk benne, mindannyian. A hatás elsőpró: mindenki hiszi, hogy tényleg megestek a tekervényes történetek. Azóta sem tudok jobb receptet: a „kalandnak” rólunk kell szólnia – az mindegy, hogy fiktív-e vagy valóságos.

Persze az írásbeliség gyorsan legyűrte a szóbeliséget. A véglegesség állapota izgatott a sok ideiglenesség között. Meg a hatalom a lelkek szelíd uralásában. Nyolcévesen elkezdtem ontani a verseket, egy kiterített cipős dobozra róva őket. Nagy, izgató, üres felület volt. A felolvasás még szorosan hozzátartozott az alkotáshoz: boldog-boldogtalannak szavaltam őket, akik betértek anyám bögrecsárdájába. A végtelenített szerzői estnek apám vetett véget, a tűzre hányva a cipős dobozt. Mi tagadás, elég keresetlen rímhelyzetben említettem az „oroszokat”, s még nem sokkal a csehszlovákiai bevonulás után voltunk.

Az irodalom és a publicisztika később összefolyt, vagy talán kezdettől ölekezett. Középiskolás koromban már az egy példányos Hanta Hírlapot szerkesztettem, havonta 32 kézzel írott oldalon, komplett rovatokkal, tördeléssel. Ugyanakkor meggyőződésemm volt, hogy költő csak úgy lehet valaki, ha minden versformában letett az asztalra egy költeményt. Négy-öt öngyötrő, mégis örömteli tinédzser év után értem el a könnyed és gyors írás állapotát. A rutin készen volt, már csak tartalommal kellett feltölteni.

Azóta is ezzel küzdök, olykor a tanácsstalanságot serény munkával leplezve. Ám azt pontosan érzem, miért írok. Mert ha nem tehetném, kifakadna az oldalamon. Pedig nincs annál nagyobb istenkísértés: bármit is írni. A közírás terepén leginkább azt kedvelem, ha – a gyorsreagálás miatt – egy napilap szolgál számomra játékszerűl. A költészetben meg a kimondhatatlan érdekelt – huszonöt könyv ellenére ennek csak néha sikerült a közelébe jutnom.

Alapjában véve azonban ugyanabban az akácóban mesélem a „kalandot”, miközben izgató cipősdoboz-felületek kísértenek...

KERÉKGYÁRTÓ KÁLMÁN, költő

Hogy miért is nem gondolkodtam el ezen a kérdésen? Talán azért, mert valom, hogy a költészet nem a tudathoz, hanem a lélekhez szól elsősorban, melynek szűrőjén keresztül jut el az olvasóhoz. Sokan „*belső kényszer*”-re hivatkozva ontják magukból a rímekbe foglalt gondolatokat. (Nem véletlen, hogy ebben az esetben kerülöm a VERS szót!) Nem lehet és nem szabad (hittem szerint) minden érzést azonnal verssé formálni. Hagyni kell érlelődni, meg kell szenvedni, hogy igazi érzéseket, költői módon tudjunk átadni.

En már eljutottam odáig, hogy saját írásaiban is az értéket keresem, mert tudom: az értéknélküliség rombol... és ebben a kultúra-szegény országban éppen a tollforgatók elsődleges feladata, hogy megfékezzék a magamutogató, önjelölt fűzfapoétákat. Talán ezért is írok! Hogy van-e értelme? Ennek magyarázatára álljon itt régebben írott versem, *Tanácsstalanság* címmel:

Mint fényérzékeny papírra vetített képek / gondolataim úgy jelennek még meg / leírom / magam sem tudom van-e értelme // hullafáradtan tollhegyemre zuhanok

Tisztában vagyok vele, hogy a költőnek (és minden művésznek) meg kell mutatnia magát, visszajelzéseket kell kapnia, de sokan a megmutatkozást összetévesztik a magamutogatással. Máskor azt tapasztalom, hogy az értéktelen, talmi művészetet előtérbe helyezi a szakma is, mert az alkotónak pénze van, mert az alkotónak a politikai- vagy/és gazdasági érdekeltisége van, vagy abban a szférában rokoni–baráti kapcsolatokkal rendelkezik... és akkor még nem is szóltam a médiáról.

Ilyenkor úgy érzem, hogy nem szabad írnom!

És amikor nem írok, akkor is írnom kell, mint például az alábbi verset, a „Néha hiába” címűt:

Nem szól a hegedűm / nincs kinek játszani / Eltakarom arcom / nincs miért látszani / Lerázom magamról / haragját az éjnek / Porba taposva / zokognak a fények

Mindent összevetve: EZÉRT ÍROK!

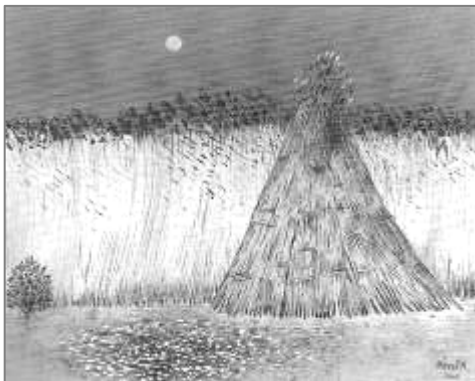
HÉZSÓ FERENC Munkácsy-díjas festőművész

A változó világ gyorsuló jelenségei új összefüggéseket tárnak fel. Tájékozódni köztük egyre bonyolultabb feladat. Mint képzőművész arra vállalkoztam, hogy e zajos események mögött keressem, megértsem az állandóság jegyeit, a törvényszerűségeit.

Ezek felderítéséhez kevés a hagyomány eszköze, szelleme. Hiszen hol a tudós alaposága, hol a gyermek őszinte rácsodálkozása szükséges, hogy a valóság elemeiből egy mai műalkotást össze lehessen építeni.

A mesterség és a művészet kettéválasztható, a mesterség tanítható – évtizedeken keresztül a tanítás volt a szakmám. A mesterséget pontosan meg kell tanítani, de ami azon túl van, az valamilyen isteni adománynak az eredménye. Ez nem adható senkinek sem a kezébe.

A folytonos figyelés és megismerés folyamatában válik kifogyhatatlan forrássá az ember és természet kapcsolatának változó viszonya, vagy az ember érzelmeinek, gondolatainak és cselekvéseinek változó állapota.

*Hézsó Ferenc: Nádkúp
(tojástempera – 2002)*

Toldalék:

Hézsó Ferenc 70. születésnapjára kiállítását január 21-én rendezte meg a hajdúhadházi dr. Földi János könyvtár, emlékház és galéria, ahol a hortobágyi művésztelep tagjainak alkotásaiból állandó gyűjtemény is látható. Hézsó Ferenc törzstagja, kiüntette a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelepnek és a hajdúszoboszlói Cívis tagozatnak egyaránt. Az alábbi verset most 70. születésnapjára küldöm, habár korábban írtam, 2002 decemberében, még Szoboszlón. Műterméből a buszmegálló fel sietve, a hóesésben születtek meg az első sorok.

SZIRMOT HAJT AZ ÉG IS

(Hézsó Ferencnek)

Tapossuk végig rossz kedvünk havát,
s a ház fehér falához tisztulunk.
Elütnénk legyintő majd-dal a vágyat,
nem tudjuk, hová készített utunk.

Alfa és Ómega egy tengericsőben,
a góréban legalább: az álmunk,
a nem látható és számolt időben
tudjuk, hogy egyszer hazatalálunk.

Hazát egy csipkézett, mord bokorban,
ki virágot rejt ezret, és szelíd.
Poklot se lelsz, hiába égsz fogolyként,
és magadtól nem lelsz istent sem itt.

De hát a gyűjtés... Hogy fény maradjon...!
Meg kell számlálni minden érverést,
keresni csodát, hol van szírom,
s hol lelni fagyban szikra rést.

Rossz kedvünk havát még tapossuk.
Haj, ha góré ölébe bújnánk!
Elfedne dühe nagyapánknak,
hogy Isten csak hamuport fúj ránk.

De nem törödsz a porral. Nincs dühöd,
szirmot hajt az ég is, ha vágysz rá.
E hópor-szélben minden egyszerű,
és mindent megért a nádszál.

TAR KÁROLY, költő

Hogy miért ír verset az ember, azt pontosan nem tudom. De az biztos, hogy sokféle oka, eredője lehet annak, ha valaki a közlésnek, érintkezésnek, önkifejezésnek ezt a módját választja. Bizonyára koronként, alkotónként és a lelki állapottól függően más és más lehet az indok. Van, aki csak kedveskedni, szép szavakkal hódítani akar, van, aki egy megkapó érzést, pillanatot szeretne megörökíteni, rácsodálkozni a szépre, vallani, vallomást tenni. Én például az unokák nekem készített szép rajzait szerettem volna verssel viszonzni. Ebből a szándékomból ugyan nem sok minden valósult meg, de ez a próbálkozás egy olyan gátat szabadított fel bennem, ami aztán több száz vers világra jöttét segítette elő. S ma már valami furcsa kényszer, indulat szüli a verset. Úgy érzem, le kell írni, ki kell mondani a bennem gyürköző érzéseket, gondolatokat. Ez a kibeszélő vágy, ez a másokra is hatni akaró megkönnyebbülés, ez a testi és lelki megtisztulás a verseim forrása, a megszólalás igazi oka.

A vers az érzelmek otthona és tárháza. A versben elsősorban érzelmekről van szó, hiszen a vers a lélek sóhajtozása, egyfajta lélegzetvétel. Természetes tehát: az érzésem feszeng, lélegzik, amikor szerelmet vallok, amikor önmagamot marcangolom, amikor eltávozott édesanyámat siratom, vagy amikor az elmúlás sötét színeit festem. De nem csak ilyenkor. Az érzelem dominál akkor is, amikor túllépek önző világunkon, amikor a természeti erőkről, a tárgyiasult világról szólok. Ezek az érzelmi kitörések, áramlások persze a versírás könnyebb módját adják, amikor csak keretet, formát kell teremteni a sodró érzéseknek. S az, hogy e költői képpé formálás hogyan sikerül – vagyis milyen művek születnek –, már a tehetségtől függ.

De nem csak belső kitörésekből, felfakadó buzgárokból születhet vers. Van, amikor a környezetből, a külvilágból ért hatás vált ki, indít el valamit bennem. Ez a versírás nehezebb része, hiszen itt nemcsak lázba, tűzbe kell hozni a teremtő vágyat, hanem meg kell találni azt az adekvát képi világot, azt a formát és tartalmat, amely az olvasó számára is felidézhetővé, átélhetővé teszi mindazt, ami átfutott rajtam, ami írásra késztetett.

Hogy a belső indíték vagy a külső hatás lesz az a forrás, amelyből kibomlik a vers, az majdnem mindegy. A vers így is, úgy is csak akkor születik meg, ha olyan hőfokon formálódnak a sorok, olyan magasságokba emelkednek a képek és gondolatok, amelyekben sűrítve ugyan, de mégis sajátosan egyedi és egyéni hang, vagyis az én hangom szólal meg.

A vers azonban nemcsak az érzések tárháza, az érzelmi hullámok sodrása. A vers egyfajta teremtés, alkotás is. A versszerű, rímes sorokból, versszakokból ugyanis még nem lesz vers. A kitörő vagy kiszabaduló érzést meg kell formázni, föl kell építeni, önálló életet élő műalkotássá kell érlelni, akárcsak egy szobrot vagy egy zeneművet. A teremtő erő tehát igen fontos. E nélkül, vagyis az alkotás öröme és gyönyörűsége nélkül nem születhet, nem születik meg a vers sem belső, sem külső erők ösztönzésére.

Hogy ez a teremtés miként sikerült – verseim valóban élnek-e önálló életüket, verssé váltak-e –, annak eldöntése már az olvasók dolga.

KISS ÁRPÁD, fotográfus

Valamilyen vallomást szerettem volna Kiss Árpádtól is, akit nem fotográfusként ismertem meg. Nem is a foglalkozásából adódóan jött létre legelső találkozásunk – ingatlanfejlesztő irodát vezet ugyanis, és az országban több helyen foglalkoznak ezzel a tevékenységgel –, hanem egy kiállítás megnyitására invitált néhány évvel ezelőtt. Sholcz Endre festőművész képeit mutatta be a Vár utcáról a Kálvin térre nyíló irodában kialakított Vár Galériában, tavaly pedig az erdélyi Péli Emódi Etelka kedves kis festményeit ajánlotta a falakról, majd egy kiállítást is nyitottam belőlük a Bányai Júlia Általános Iskolában.

„Ki készítette ezeket a fotókat?” – kérdeztem még az ősszel. Nyolc-tíz, fátyolos hangulatú, különleges atmoszférájú felvétel vonzotta a tekintetemet egy kis oldalszoba falaira. Gémeskút-magány, gubbasztó varjú a villanydróton – az ólomnehéz, szürkés-kék levegő szinte rátelepszik a mellkasunkra –, füst és profán látomás, a debreceni főtér tündér-lebegésű fényei... Minden olyan egyértelmű, mégis mintha álmodás lenne, valami hűvös puhaságra vágyakozás, amibe az arcát belemártja az ember, mert belül éget a tűz.

„Ezek az én fotóim” – mondta szerényen, de a legnagyobb természetességgel. S legközelebb már csak azért mentem be hozzá, hogy a felvételeket nézzem meg újra, hogy észrevegyek az ólmos-szürke, nedves levegőben is valami melegséget, talán a jeges sárban évődő lovak szerelmét...

*Kiss Árpád (Mo-ré):
Szerelem – téli játék*

„Ki kellene másutt is állítani” – jegyeztem meg, majd az óévet búcsúztatva ismét előhoztam az ötletet. H. Csongrády Márta fotóművésszel, a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelép művészeti titkárával, az Aranybika Galéria művészeti vezetőjével sikerült az egyetlen, még szabad időpontot egyeztetni májusra, s egyben azt is kértem Kiss Árpádtól, hogy a folyóiratom számára küldjön néhány képet, illetve egy vallomást. Az ars poétikák között mutatnám be.

„A miértekre még nem kerestem a választ.”

Eszembe jut, hogy a kérdés olykor valóban ostoba lehet. Az emberben sokszor meg sem fogalmazódik, hogy ebben a létező világban miért is keres mindig új sorrendeket, miközben kreatív leltárt készít.

„Fotózok, mert ilyenkor érzem magam igazán szabadnak.”

Igen, tényleg ez lehet mindennek az oka. A madarak...

Látni a (talán) héja röppenését, megsejteni a föld szívét a hó alatt, az ózék egyszerre hozzák közel, s szökellik tovább a messziségbe a reményt. Eszünkbe jut a reményről egy befagyott gémeskút – szomorú fényfestmény a csöndről.

*Kiss Árpád (Mo-ré)
felvételei*

*Fent:
Földközélen*

*Alsó kép:
Gémeskút télen*

A föld szíve fagyosan átdobog;
a hó alól az őzek is
reményt legelésznek;

suta-lelkük álma röppen árván;
tekintetük a csönd lakja,
része az egésznek;

földközelben hasít a szél,
jégporába temet a tél;
messzi titkok égnek,
égnek.

Kiss Árpád , a „magyarországi révész” (Mo-ré) a szabadságról beszél, én a csöndre írom át a szavakat, a képeket, a reményre a reménytelenségben, mert látom végül magyar sorsunk allegóriáját is, megszüntetésre ítélt szárnyvonalakat a köd-fúttá jövőbe, s vajon mit ér itt a héja röpte földközelben, míg arra gondolok, hogy nem látni már a fehér semmiben az őzikek szemét...

*Kiss Árpád (Mo-ré):
Egyenes út*

Mit ajánl PÉTER GÁBOR?

A Péter Képkerekezés és Holló László Galéria kínálatában mindig kiemelt szerepet kapnak Tóth Ernő festőművész alkotásai

Péter Gábor a november végén nyílt, december közepéig bemutatott Józsa János-kiállítás után a január közepén nála tett látogatásomkor nem tervezett még közeli nagyobb képzőművészeti szemlét. Ám beszélgetés közben megemlítette, hogy Tóth Ernő festőművész képeit mindig és mindenkinek jó szívvel tudja ajánlani – művei ott szerepelnek állandó kínálatában.

*Tóth Ernő olajképe –
Kell egy kis rend...*

Az 1949-ben Sajócegen született, jó humorú, mesélő kedvű, egyéni képi nyelvet használó Tóth Ernő három évtizede van aktívan a pályán, s Péter Gábert talán az ragadta meg a festményekben, hogy alkotójuk ezekben a groteszk mesékben is a mai világról szól. Szimbólumokat alkalmaz, gyakran színpadias jeleneteket rendez be, kisvárosi környezeti színpadszerűen zártak, mégis modellezni tudják egész

valóságunkat. A színes és könnyed, játékos felületek mögül a kritikai él mindig elővillan, a művészet és a humor eszközeivel úgy varázsolja el a nézőt, hogy a derű mögött a bírálatot is éreznie kell. Sokszor az értelmiség (vagy a művészársadalom) ismerhet magára képein – míg a művész részéről a kritika önvédelem, a néző sem érzi azt támadásnak, inkább felszólításnak, hogy az érzékivel festett színpad tükrébe nézzen. S nem véletlenül díjazták korábban nemzetközi humor- és szatíra-fesztiválon alkotásait, mellette számos országos tárlat nívódíjasa és különböző pályázatok nyertese vagy díjazottja lett.

Tóth Ernő tehát nemcsak esztétikai élményt ad, hanem lelkileg és szellemileg egyaránt mozgósít, s mivel a rá jellemző groteszk transzpozícióval a karaktert vagy helyzetet más környezetbe emeli, az abszurd transzcendens jelző is illik rá. Vagy ahogy Pogány Gábor írta műveiről: a „tündéri realizmus”, mely révén minden látomásvalóságát következetes figura- és motívumhálójával hitelesíti.

„Álomhintóján” a mesei narratívához fordul, virtuóz játékossággal építi a kompozícióba a naiv szürrealizmus elemeit. Az elementáris kékek, vörö-

se, zöldek finom pasztell árnyalatokkal oldódnak tűnékenyvé, s jellemző atmoszférát ad a festményeknek a báj és a bíráló feszültsége. „Szüreti mulatságán” állatfejű emberek ünnepelnek (Tóth Ernő egyébként is gyakran fordul a bestiáris szimbólumokhoz az emberi karakter áttételesebb kifejezése kedvéért); és a „Madárszöktető” gyermekrajzi eszköztárból kölcsönbe applikált visszatulzások a mítoszfosztás (vagy a meserablás) egyik utolsó fokozatáról számolnak be, amennyiben a mese tiszta világú jelképei és fordulatai neveltséges sallangok lesznek a felnőtt társadalom üres hivatkozásáiban.

Tóth Ernő: Madárszöktető (olaj)

LAPZÁRTA

A DÍSZTELENT BÉKÉVEL RUHÁZVA FEL *Reinhardt István kiállítása a Havrics Galériában*

Havrics Miklós csupán két kiállítást szokott rendezni évente malomparki galériájában, két nagy nemzeti ünnepünk, október 23. és március 15. köré szervezve a megnyitó alkalmakat. Októberben a Szombathely mellett alkotó Buday Mihály aratott biztos sikert látomásos, lírai szimbolikus munkáival, ezúttal, a március 14-én nyíló kiállításon a fővárosi Reinhardt István mutatkozik be nagyobb összeállítással Havricséknál.

A közönség most sem ismeretlen névvel találkozik, hiszen a galéria né-

hány éve rendszeresen forgalmazza a művész képeit, aki rendszeres országjáró útjai közben szerzett élményeiből festi akvarelljeit, pasztell olaj és olajképeit – mára itt nagyobb hangsúlyt az olajfestmények kapnak. Reinhardt legszívesebben a természet rusztikus és finoman szép ízeivel terhes vidéki Magyarország, az Alföld és a tanyavilág környezetét vázlatozza, kompozícióin azok hangulatának, a természet harmóniájának kifejezésére törekszik, s vallomása szerint kulcsszavai közé tartozik még a tisztaság, a nyugalom.

Bár téli tájképeinek visszatérő figurája a vadász, mégsem az ösztön, a vadászat férfias aktusa, inkább egy fajta bölcs szemlélődés dominál nála.

A vadór valóban hű őrzője a vadak által képviselt nyugalomnak, és az erdei sétákban nem a feszült figyelem koncentráliódik, hanem egy panteisztikus alapú meditációs helyzet nyílik meg előttünk. Nem direkt filozófia azonban ez, hanem a szemléletben a természetelvűség jellemzi, és nem is a hivalkodó jelenségeket idézi meg a festményen, hanem az észrevétlen és egyszerű szépséget, a dísztelent ruházva fel a béke topikus jelzőivel, melyek közül a leggyakrabban talán a csendes tér vissza nála.

Reinhardt István hetvenéves múlt, 1936-ban született Budapesten, 1939-ben szerzett diplomát az Iparművészeti Főiskolán, ahol Dudás Jenő grafikai, Jets György és Gulyás Dénes festészeti irányítása alatt tanult. Az óbudai és újpesti

képzőművészklubok tagjaival állított ki először, s kezdetben csak a grafikával foglalkozott, és a grafikától a festészet (az olaj, pasztell felé) az akvarell vezetete. A természeti és épületi formahatárok képzésénél ma is megfigyelhető nála egy fajta rajzi kultúra, grafikai szemlélet, a felületalakítás minden mozzanatában azonban a festői hatások kapnak (sokszor nem is csak realista látványvisztaadására törekvő, de az optikai hangulatra szintén apelláló) érzéki formát.

A három és fél évtizede tartó rendszeres kiállítások sorában a budai és pesti helyszínek mellett ott találjuk Gyöngyöst, Miskolcot, Nyíregyházát, Békéscsabát, Szegedet, Pannonhalmát, a Balaton környékét, Sopront és Gyórt, de képei külföldi kiállításokra is eljutottak. Reinhardt Istvánnak ez a márciusi, Havrics Galériában rendezett tárlata lesz az első önálló debreceni bemutatkozása.

Fent: *Reinhardt István: Vadór*
Lent: *Hátsó udvar*

FÁJDALMASAN SZÉP VÁGYHANGULATOK

Burai István kiállítása a siófoki Kálmán Imre Múzeumban

A Magyar Kultúra Napja tiszteletére január 21-től rendeztek kamara-kiállítást Burai István alkotásaiból a Csokonai Vitéz Mihály egykori lakóhelyén – a Hunyadi és Darabos utcák sarkán – álló Csokonai-házban. Burai készül együttal egy nagyobb bemutakozásra is az ország másik felében, Siófokon, a Kálmán Imre Múzeumban, ahová Matyikó Sebestyén József múzeumigazgató minden évben legalább egy debreceni vagy hajdúsági művészt hív meg.

A művész monumentális vállalkozásai, sorozatai mellett az intim befogadói vizszo ny, meditatív nyitottságot kívánó, kisebb lapokra is hangsúlyt fektet.

*Burai István
vegyes technikájú művei*

Királyportré-sorozatát, a pannók, a tarot kártya óriásmozaikká összeálló lapjait, Csokonai életének középületi

homlokzatot díszítő, festett üvegablak-jeleneteit, de a Négy évszak képeit is összefogja a téma, a technika, a stílus és a szemlélet, a grafikai és a festői nyelv, a plasztikus formakezelés vagy a síkdimenziós látomás egysege. Grafikai illusztrációiban is mindig újrakódolja a már létező fikciót.

S véleményem szerint a posztmodernnek is keretet adó kettős fikció az egyik szemléleti alapja Burai István klasszikus mesevalóságú, ám minden vonatkozásában modern tartalmú és mai üzenetű képeinek.

A ló és madár archaikus-szimbolikus alapmotívumaihoz a nő szellemi és testi minősége társul, olyan egzisztenciális toposzok jelenlétét is követelve, mint a tisztaság, a szabadság, a születés, az erosz és tanatosz látens hatalmi harca. S megjelenik a férfi is, újra és újra Ikarosz szerepében vagy a szemlélődő kívülmáradásban.

Sokszor a nő tűnik áldozatnak – de a nő mindig csak a ráruházott szerep megtestesítője, egy fájdalmasan szép vágyhangulat kifejezője. Az attribútumok révén megidézett reneszánsz termékenységeszmény a Burai-féle új és disszonáns harmóniában az erotikum drámai karakterét erősíti fel.

Burai István újabban egyre jobban beépíti festői és grafikai világába a táji élményeket (számos külföldi művésztelepre hívják) a tárgyi környezet

azonban nem írja át képi mitológiáját, csupán az árnyalatok gazdagodnak, a szituatív terek szélesednek.

Burai István grafikája

PUSZTÁN AZ ARCOK

H. Csongrády Márta fotókiállítása a Hortobágyi Faluházban

A Hortobágyi Nemzetközi Művésztelenp szellemi elődjének tekintett Hortobágyi Kolónia létrejöttének 80. évfordulóján a művésztelenp rendhagyó, másfél hónapos idenyt rendez február 15-étől három turnusban.

A számos debreceni egyéni és csoportszemle mellett több képzőművészeti bemutató lesz Hortobágyon is – ebben a sorban az első (február 17-i nyitással) H. Csongrády Márta fotó-

művész hortobágyi portrészorozata. A jubiláló művésznő legutóbb Franciaországban, Ukrajnában és Lengyelországban mutatkozott be, a Faluházba most a puszta ember-arcait bemutató fotóiból válogatott.

Habár a puszta emberarcát természeti felvételein is illusztrálta, mint az emberi viselkedés természeti párhuzamait, a létezés dimenzióinak megéjtő viszonylagosságát vagy metaforáját, az alapállás most éppen fordított. A fotóművész optikáján keresztül az emberi arcba fogalmazódott természeti – és természettel együtt való – létezés sorsállomásait látjuk.

Borges azt írta egy helyütt, hogy „az alma íze nem az almában van, hiszen a gyümölcs nem tudja megízlelni önmagát. Nem is az emberi szájban van, hanem a kettő kapcsolatában.” Ha a hasonlatot átírjuk a hortobágyi kör-

nyezethez, azt érhetjük ez alatt, hogy a pusztai íz nem önmagában a tájban, de nem is a pusztai emberben

válík érzékelhetővé, hanem a kettő kapcsolatában. Ezt pedig azt jelenti, hogy a hortobágyi ember arcában a hortobágyi sors tükröződik vissza – a múltjával és a viselni kész szerepekkel, a délibábos, csikós-nomád attribútumokkal, vagy éppen a híres nagy „sömmi” ezernyi izgalmas, bár olykor láthatatlan történetével. S az archaizáló képeslap-jelleg, a zsáner és a lírai dokumentum mellett érdemes figyelniük a fotóművész komponáló szimbolizmusára is...

H. Csongrády Márta hortobágyi fotói

Katona György
hortobágyi portréfestményének
reprodukcióját a művésztől
kértem el. A legutóbbi
Cívis művésztelep záró kiállításán
hiába kerestem a képet
Hajdúszoboszlón.
Pedig a több, különböző karakter-
elemből komponált portré
megérdemli a figyelmünket.
Nemcsak a figurális késztetésekről,
a jellemérzékenységről tanúskodik,
hanem sorslátásról, múltösszegző
tanulságokról is.
És a tekintet kérdez,
míg számon kér a Teremtőtől...

TARTALOM

Ámos (Újabb művek az Antal–Lusztig-gyűjteményből).....	1
Tükör által szemérmetlenül (Tárcanovella – Solymosi Gábor alkotásaival) ..	6
„Szépség és fájdalom” (Goya).....	9
Az akvarell kalandjáról és a szellem anyaggá válásáról (Bényi Árpád).....	11
Múzeumi kurír	
Szentély és tudáshely (Interjú Lakner Lajos múzeumigazgatóval).....	18
Tisztesség, bátorság, tehetség... (Nagy Gáspár-émlékest)	25
Hírek	28
Egy „arisztokratikus szenvedély (7.) – (Szilágyi Imre kisgrafikai jegyzéke)....	32
Holló László fotóarchívumából; Holló-grafikák az Egri Vármúzeumban	35
Aukciós szemle	42
A „leglázasabb szorgalmú festő” (50 éve halt meg Glatz Oszkár)	49
Szindbád hazajött (A névadó portréi a Latinovits Kávézóban)	52
Védett műalkotások nyomában (Lotz Károly: Az Igazság apoteózisa)	54
Reneszánsz év: Korona és csörgősipka (Józsa Lajos Máttyás-szobrai).....	57
Zörög bennünk az időkerék (Székely Géza kiállítása)	60
Biharország festője (Tóth Sándor 70 éves)	63
Fotólátogatás irodalmi alakjainkról (Kocsis Csaba kiállítása)	66
Porkoláb Lajos lett az „év népművelője”	70
Veled áldjon az este (Dusa Lajos szerelmes versei)	72
A szeptember még nyári hónap (Lövei Sándor kötete)	76
Holdszugárral ölelkezik (Tar Károly új versei)	78
Szent Margitok öröksége (Újszentmargita regényes története)	81
Az intim „tájhaza” és a kultúr-élmények horizontja (Emlékezés Kiss Tamás költőre)	85
Homályból: Irodalom és újságírás (Adalékok a reformkori magyar sajtó Irodalomösztönző hatásaihoz)	88
„A mozgókép varázsa” (Mozifilm-plakátok kiállítása)	101
100 éve született a Nyugat	105
Móricz Zsigmond és a Nyugat	109
Mondókák, Eziüst fényből...; Mese-kellékek (Gyerekképek).....	121
A felnőttképzés rokonsága a művészi szépre neveléssel.....	123
Beszédgyakorlatok (Nyelvtörő versek)	130
TORONYNAPLÓ	131
Miért ír? Miért fest? (Borbély Szilárd, Csontos János, Kerékgyártó Kálmán, Hézsó Ferenc, Tar Károly, Kiss Árpád)	162
Mit ajánl? – Lapzárta (Péter Gábor, Havrics Galéria, Burai István, H. Csongrády Márta, Katona György)	170

A folyóirat következő száma áprilisban jelenik meg.
